

Inhoudsopgave

Lijst van tabellen.....	4
Lijst van afbeeldingen.....	6
INLEIDING.....	7
Onderzoeksvragen.....	8
Afbakening	12
HOOFDSTUK 1: NIEUWS EN BEELDVORMING VAN ISLAM EN MOSLIMS.....	13
1.1. Nieuws en beeldvorming.....	13
1.1.1. Nieuwsproductie: selectiemechanismen en nieuwswaarden.....	13
1.1.2. Ideologie.....	14
1.1.3. Framing.....	15
1.1.4. Stereotypen en othering.....	16
1.1.5. Edward Saïd: oriëntalisme.....	18
1.2. Beeldvorming over islam in de westerse nieuwsmedia: stand van het onderzoek.....	19
1.2.1. Algemene kenmerken van de berichtgeving.....	21
1.2.2. Vertegenwoordiging van moslims in de media.....	23
1.2.2.1. Achter de schermen.....	23
1.2.2.2. Op het scherm en in de krant: aandeel van de islamberichtgeving binnen het totale nieuwsaanbod.....	25
1.2.3. Aanleidingen en contexten; thema's en issues.....	28
1.2.3.1. Aanleidingen.....	28
1.2.3.2. Thema's en issues.....	29
1.2.4. Actoren.....	31
1.2.4.1. Sociale rollen.....	31
1.2.4.2. Gender.....	33
1.2.4.3. Etnische identiteit	35
1.2.5. Besluit.....	36

HOOFDSTUK 2: KWANTITATIEVE INHOUDSANALYSE.....	38
2.1. Methodologie.....	38
2.2. Selectie van het onderzoeksmateriaal.....	39
2.3. Operationalisering van de onderzoeksvragen.....	41
2.3.1. Codeerinstrument.....	41
2.3.2. Analyseniveaus.....	43
2.3.3. Betrouwbaarheid.....	45
2.4. Resultaten.....	46
2.4.1. Hoe vaak wordt er over islam bericht?.....	46
2.4.1.1. Frequentie van de berichtgeving.....	46
2.4.1.2. Zender.....	48
2.4.1.3. Belang van het nieuws over islam: duur, genre en plaats in het journaal.....	50
2.4.2. Waar spelen de gebeurtenissen zich af?.....	53
2.4.3. Contexten, aanleidingen en thema's.....	59
2.4.3.1. Aanleidingen.....	59
2.4.3.2. Thema's.....	61
2.4.4. Actoren.....	68
2.4.4.1. Sekse en sociale rollen.....	70
2.4.4.2. Etniciteit.....	74
2.4.4.3. Uitspraken.....	76
2.4.5. Nieuwsframes.....	77
2.4.6. Zijn er verschillen tussen routine- en crisisberichtgeving?.....	83
2.4.7. Besluit.....	88
2.4.7.1. Volume van de islamberichtgeving en plaats van de gebeurtenissen.....	88
2.4.7.2. Aanleidingen en thema's.....	89
2.4.7.3. Actoren.....	90
2.4.7.5. Nieuwsframes.....	91
HOOFDSTUK 3: KWALITATIEVE INHOUDSANALYSE.....	92
3.1. Inleiding: cultuurovername, cultuurbehoud en beeldvorming..	92
3.2. Onderzoekskader: kritische discoursanalyse volgens Van Dijk.	95
3.3. Selectie van het onderzoeksmateriaal.....	99
3.4. Analyse.....	100
3.4.1. Politieke islam.....	100
3.4.2. Religie en religieuze feesten.....	102

3.4.3. Religieuze symbolen.....	108
3.4.4. Fundamentalisme en terrorisme	117
3.4.4.1. Abu Adam.....	117
3.4.4.2. Sharia 4 Belgium.....	120
3.4.4.3. Fundamentalisme en islam	126
3.4.5. De verjaardag van 9/11: een anti-anti-islamdiscours.	129
3.4.6. Besluit.....	133
 ALGEMEEN BESLUIT.....	 136
 REFERENTIES.....	 137
Bronnen.....	137
Literatuur.....	138
 Bijlage 1 – Overzicht van de geselecteerde nieuwsberichten.....	 146
Bijlage 2 – Codeerschema.....	149
Bijlage 3 – Intercodeurbetrouwbaarheid.....	186
Bijlage 4 – Van Dijk's lijst met vragen met betrekking tot discourses	187
Bijlage 5 – Nieuwsframes: factoranalyse.....	191

Lijst van tabellen

Tabel 1: Duur van de berichten.....	50
Tabel 2: Verdeling van de berichten volgens genre.....	51
Tabel 3: Verdeling van de berichten volgens nieuwsrubriek.....	53
Tabel 4: Verdeling van de berichten volgens plaats van de gebeurtenissen: binnen- en buitenland.....	54
Tabel 5: Verdeling van de berichten volgens plaats van de gebeurtenissen: België.....	55
Tabel 6: Verdeling van de berichten volgens plaats van de gebeurtenissen: buitenland.....	56
Tabel 7: Verdeling van de berichten volgens soort islam.....	58
Tabel 8: Soort islam volgens zender.....	59
Tabel 9: Aanleiding voor de berichten.....	60
Tabel 10: Hoofd- en subthema's van de berichten.....	61
Tabel 11: Hoofdthema's in de berichten per soort islam.....	64
Tabel 12: Religieuze dimensie in de berichten.....	66
Tabel 13: Hoofdthema's in de berichten volgens zender.....	67
Tabel 14: Aantal sprekende, geparafraseerde en in beeld gebrachte moslimactoren per zender.....	69
Tabel 15: Sekse van de moslimactoren.....	70
Tabel 16: Wie vertegenwoordigen de moslimactoren?.....	72
Tabel 17: Wie vertegenwoordigen de mannelijke en vrouwelijke moslimactoren?.....	73
Tabel 18: Aanduiding van de etniciteit van moslimactoren volgens soort islam.....	75
Tabel 19: Aanduiding van de etniciteit van de moslimactoren per zender.....	76
Tabel 20: Onderwerpen: thema's met spreekduur.....	76
Tabel 21: Onderwerpen: groepen met spreekduur.....	77
Tabel 22: Nieuwsframes en bijhorende stellingen.....	79
Tabel 23: Nieuwsframes volgens zender.....	80
Tabel 24: Nieuwsframes volgens locatie: binnen en buitenland.....	81
Tabel 25: Nieuwsframes volgens soort islam.....	82
Tabel 26: Nieuwsframes: routine- en crisisberichtgeving.....	84
Tabel 27: Toewijzing van verantwoordelijkheid: routine- e5 crisisberichtgeving.....	85

Tabel 28: Plaats van de gebeurtenissen: routine- en crisisberichtgeving.....	87
---	----

Lijst van afbeeldingen

Afbeelding 1: Aantal berichten per maand.....	47
Afbeelding 2: Aantal berichten per maand per zender.....	49
Afbeelding 3: Evolutie van de gemiddelde duur van de berichten (in seconden).....	86
Afbeelding 4: Evolutie van het aandeel van binnen- en buitenlands nieuws.....	87
Afbeelding 5: Acculturatiemodel van Schwartz e.a.....	94

INLEIDING

In verschillende Europese landen associëren grote delen van de bevolking de islam met intolerantie, onderdrukking van vrouwen, en terrorisme (Zick, Küpper & Hovermann, 2011, pp. 60-62). Onderzoek toont aan dat ongeveer 40% van de Vlamingen vindt dat moslims in België de Europese levensstijl en cultuur niet respecteren, en de moslimcultuur als gewelddadiger beschouwen dan andere culturen (Billiet & Swyngedouw, 2009, aangehaald in Van Acker & Vanbeselaere, 2011, p. 335).

Mensen baseren hun opinies over groepen in de samenleving voor een belangrijk deel op informatie die ze uit de media halen. Journalisten worden dan ook vaak bekritiseerd omwille van hun portrettering van islam en moslims. Moslims zelf zien de berichtgeving over de islam als stereotiep en negatief, en herkennen zich dikwijls niet in het beeld dat de media van hen geven (o.m. Open Society Foundations, 2011, pp. 120-121). Communicatieonderzoekers zijn het erover eens dat de media een directe of indirecte rol spelen in het in stand houden van stereotiepe beelden over minderheidsgroepen.

Deze studie wil onderzoeken op welke manier nieuwsmedia in Vlaanderen over islam en moslims berichten. Er bestaat een vrij uitgebreide literatuur over beeldvorming rond islam in de geschreven pers, maar naar televisienieuws werd tot op heden weinig onderzoek verricht. Onze studie zal zich daarom richten op TV-journaals.

De representatie van islam en moslims in de media is een complex onderzoeksthema. Het kadert in het bredere onderzoeksdomein naar beeldvorming van etnische minderheden, maar ook in disciplines die zich bezighouden met globale ontwikkelingen zoals internationale relaties. We werken vanuit een “binnenlands” perspectief: onze analyse situeert zich op het niveau van de *inhoud* van nieuwsboodschappen, en de potentiële *effecten* van die boodschappen, bijvoorbeeld op percepties bij kijkers, situeren we in Vlaanderen. We onderzoeken zowel binnen- als buitenlandse berichtgeving, omdat die niet los van elkaar gezien kunnen worden, maar we kaderen onze studie dus in het minderhedenonderzoek.

Onze studie ligt methodologisch in het verlengde van voorgaand onderzoek naar de representatie van islam en moslims in de Nederlandse pers: een analyse van de berichtgeving in de *Volkskrant*, in het rapport *Moslim in Nederland* van het Sociaal-Cultureel Planbureau in Den Haag (Phalet & Ter Wal, 2004) en een analyse van het *Algemeen Dagblad* (d'Haenens & Bink, 2006). Beide studies gaan via een kwantitatieve inhoudsanalyse na wat de belangrijkste structurele en inhoudelijke kenmerken van de islamberichtgeving in de respectievelijke kranten zijn. Voor het eerste deel van ons onderzoek maken we gebruik van hetzelfde analyse-instrument. We combineren dat vervolgens met een kwalitatief luik, om een meer volledig beeld van de berichtgeving te verkrijgen.

Onderzoeksvragen

Met behulp van een inhoudelijke analyse van journaals van VRT en VTM uit 2010 willen we nagaan op welke manier er in het Vlaamse televisienieuws over islam en moslims bericht wordt. Een eerste deel van het onderzoek richt zich op de aard van de berichtgeving over islam en moslims. We zullen nagaan wat de frequentie is van de islamberichtgeving, en hoe die er inhoudelijk uitziet. Een registratie van de formele kernen van de nieuwsitems (zender, datum van de uitzending, rubriek waarbinnen het item aan bod komt) moet in een eerste fase inzicht verschaffen in de aard en omvang van de berichtgeving over islam en moslims. Daarnaast wordt onderzocht welke aanleidingen en contexten nieuws over moslims genereren, en, in het verlengde daarvan, welke thematieken in de berichtgeving aan bod komen. Vervolgens richten we ons op de vraag hoeveel en welke actoren er in het item aanwezig zijn. We maken daarbij een onderscheid tussen moslim- en niet-moslimactoren, en zullen in kaart proberen te brengen op welke manier zij in beeld gebracht worden en aan het woord komen, wie ze vertegenwoordigen, en hoe de verhoudingen tussen de verschillende actoren onderling liggen.

Tenslotte zullen we nagaan hoe de islam in de onderzochte

nieuwsberichten geframed wordt. Frames worden omschreven als een narratief instrument dat toelaat een complexe realiteit op een bevattelijke manier voor te stellen (Entman, 2007, p. 164). Door middel van selectie, het leggen van nadrukken, exclusie en elaboratie wordt een issue voorzien van een context en een betekenis (Tankard, geciteerd in Sparks, 2010, p. 182). Uit veel onderzoek blijkt dat het grootste deel van al het nieuws in minstens een van de volgende vijf generische nieuwsframes gevat wordt: *conflict frame* (het benadrukken van een conflict tussen verschillende partijen); *human interest frame* (individuen op de voorgrond brengen als voorbeeldcase, of het benadrukken van emoties); *responsibility frame* (verantwoordelijkheid of schuld toekennen aan bepaalde instituties of individuen); *(economic) consequences frame* (de nadruk leggen op de (economische) gevolgen voor het publiek); en *morality frame* (het nieuws vanuit religieus of moreel standpunt benaderen) (Valkenburg, Semetko & De Vreese, 1999, p. 551). We zullen aan de hand van twintig stellingen nagaan in welke mate deze frames aanwezig zijn in de geselecteerde nieuwsboodschappen.

Onderzoek naar de islamberichtgeving in de Nederlandse pers toont aan dat binnen- en buitenlandse islam door journalisten op een verschillende wijze benaderd en voorgesteld worden, waarbij binnenlandse islam doorgaans veel meer gecontextualiseerd en geduid wordt, en buitenlandse islam eerder het onderwerp is van simplificatie en eenzijdige representaties (d'Haenens & Bink, 2006). In navolging van die studie zullen we nagaan er of ook in de Vlaamse TV-berichtgeving sprake is van een dergelijk onderscheid.

Onze onderzoeksvragen zijn dus, kort weergegeven, de volgende: Hoe vaak wordt er over islam bericht? In welke contexten / naar aanleiding waarvan wordt er over islam bericht? Waar speelt de gebeurtenis zich af? Welke thematieken en issues komen daarin aan bod? Welke actoren komen in beeld en in welke naam spreken zij? Hoe wordt de islam geframed?

Een kwantitatieve inhoudsanalyse van nieuwsuitzendingen moet ons toelaten een antwoord op deze vragen te formuleren. De conclusies van die analyse zullen fungeren als uitgangspunt voor een

kwalitatieve inhoudsanalyse van het discours dat in een selectie van de onderzochte berichten wordt gepresenteerd, en dat op twee niveaus: we beschouwen enerzijds het bericht als dusdanig (onder meer de informatie die gepresenteerd wordt door de verslaggever, maar ook de visuele kenmerken van het item); en daarnaast de vertogen van de afzonderlijke actoren die in beeld en/of aan het woord komen. Op die manier willen we nagaan of de Vlaamse televisiejournals de islam en moslims eerder voorstellen in een context van cultuurbehoud of cultuurovername. De representatie van minderheidsgroepen in een dergelijke context bevat informatie over het beeld dat men heeft van de samenleving, en van de positie van die groepen daarbinnen.

We maken gebruik van de methode van de kritische discoursanalyse (*critical discourse analysis*, CDA), die onderzoekt op welke manier taal en teksten de machtsverhoudingen in de samenleving reflecteren en reproduceren (Van Dijk, 2001, p. 352). Nieuwsberichten kunnen dus beschouwd worden als “teksten” waarin een sociale consensus over bepaalde groepen, zoals moslims, weerspiegeld wordt.

Kwantitatief onderzoek werkt met precies omschreven, op voorhand vastgelegde analyse-instrumenten. Het registreert gegevens en onderwerpt die aan statistische toetsen. De methode wordt uitgetekend in functie van datgene waarnaar men op zoek is, wat natuurlijk een invloed heeft op de resultaten. Elementen die niet in het onderzoeksinstrument voorzien zijn, kunnen gemakkelijk over het hoofd gezien worden. Een kwalitatieve inhoudsanalyse verloopt veel minder systematisch. Ze is vooral gebaseerd op de intuïtie van de onderzoeker, en krijgt daardoor vaak het verwijt subjectief te zijn. Door kwantitatieve en kwalitatieve technieken te combineren, hopen we die minpunten van beide methoden enigzins te neutraliseren.

In het verlengde van voorgaand onderzoek (Staes & Lerouge, 1994; Devroe & Saeyns, 2002; d'Haenens & Bink, 2006) zullen we aandacht hebben voor zowel routineberichtgeving als crisisberichtgeving. Routineberichtgeving wordt doorgaans gedefinieerd als de “*berichtgeving over het onderzoeksthema in een periode zonder bijzondere gebeurtenissen die tot een meer diepgaande aandacht voor het thema hoeven te leiden*” (Devroe &

Saeyns, 2002, p. 59). Crisisberichtgeving verwijst dan naar de *“berichtgeving over een gebeurtenis of debat dat duidelijk verband houdt met het onderzoeksthema en gedurende een kortere of langere periode bijzondere media-aandacht krijgt”* (Devroe & Saeyns, 2002, p. 59). Die bijzondere aandacht vertaalt zich in de eerste plaats kwantitatief, in een groter aantal berichten over het thema. Crisisberichtgeving kan op lange termijn een blijvende impact hebben op de latere routineberichtgeving over het onderwerp (Phalet & Ter Wal, 2004, pp. 2-3). De aanslagen van 11 september 2001 bijvoorbeeld worden beschouwd als scharniermoment voor de islamberichtgeving: de concepten en frames die toen gehanteerd werden, werkten in de daaropvolgende jaren – en waarschijnlijk tot op de dag van vandaag – zeer sterk door (Shadid, 2005, p. ?). De meerwaarde van die benadering ligt in het feit dat verschuivingen in de variabelen gerelateerd kunnen worden aan specifieke gebeurtenissen en/of issues, wat een meer integraal beeld van de berichtgeving moet opleveren.

We beschouwen een binnenlands en een buitenlands crisismoment. In april en mei 2010 stond de extremistische moslimorganisatie Sharia 4 Belgium enkele weken in de belangstelling, met een verhoogde media-aandacht voor de islam tot gevolg. Het tweede crisismoment situeert zich rond 11 september 2001. In het kader van de verjaardag van 9/11 waren de geplande bouw van een moskee op Ground Zero en de daarmee samenhangende protestacties in die periode prominent aanwezig in het nieuws. Ook deze gebeurtenissen gingen hand in hand met een tijdelijke intensivering van de berichtgeving over islam.

Tenslotte zullen we ook kijken of er markante verschillen zijn waar te nemen in de islamberichtgeving op de publieke en de commerciële omroep. De publieke omroep heeft een specifieke sociale functie waarin diversiteit een centrale plaats inneemt (d'Haenens & Bardoel, 2007, p. 79). De resultaten van de recentste Monitor Diversiteit van de VRT tonen aan dat de publieke omroep in haar non-fictieprogramma's beter scoort op vlak van etnisch-culturele diversiteit dan de commerciële omroepen (VRT Monitor Diversiteit 2011, p. 8). We willen nagaan of een dergelijke ongelijkheid tussen

de zenders zich ook specifiek manifesteert met betrekking tot islam en moslims op het scherm.

Afbakening

Onze interesse gaat vooral uit naar recente berichtgeving over islam en moslims. Bij het begin van dit onderzoek, in oktober 2011, waren de journaals van dat jaar nog niet gearchiveerd en dus niet beschikbaar voor raadpleging. Onze keuze voor het jaar 2010 is dan ook vooral ingegeven door praktische overwegingen.

Nieuwsuitzendingen van VRT en VTM vormen de bron voor deze studie. We kiezen voor TV-journaals omwille van twee redenen. Ten eerste is televisienieuws is voor veel mensen een belangrijke, zonet hun enige bron van informatie over wat er in de wereld gebeurt. TV-journaals zijn het meest gebruikte nieuwsmedium, en komen uit diverse studies ook naar voor als het nieuwsmedium waarin mensen het meest vertrouwen hebben (Gunter, Campbell & Touri, 2008, pp. 189-190). De “echte” beelden gelden als ultiem bewijs dat de besproken gebeurtenissen werkelijk hebben plaatsgevonden. Anderzijds zijn er aanwijzingen dat de nieuwsconsument zich weinig bewust is van het nieuwsproductieproces – onder meer met betrekking tot selectie, authenticiteit en manipulatie van beelden (Vandenbrande & Bauwens, 2004, pp. 130-137). Het is daarom belangrijk om na te gaan op welke manier de werkelijkheid voorgesteld wordt en hoe betekenissen geconstrueerd worden.

HOOFDSTUK 1

NIEUWS EN BEELDVORMING VAN ISLAM EN MOSLIMS

1.1. Nieuws en beeldvorming

1.1.1. Nieuwsproductie: selectiemechanismen en nieuwswaarden

Hoewel de nieuwsconsument het nieuws algemeen ziet als een weerspiegeling van de “gebeurtenissen van de dag” (Vandenbrande & Bauwens, 2004, p. 131), zijn de meeste onderzoekers het er over eens dat nieuws in de eerste plaats een constructie is en nooit de precieze realiteit kan weergeven. De productie van nieuws is een proces van selectie en transformatie, waarbij gebeurtenissen omgezet worden in nieuwsfeiten. Het uitgangspunt van deze visie is dat er een zekere, kenbare realiteit van gebeurtenissen in de “echte wereld” bestaat, waaruit journalisten feiten selecteren (McQuail, 2010, p. 312). Verschillende mechanismen spelen daarin een rol. De selectie van “nieuwswaardige” gebeurtenissen gebeurt zowel bewust als onbewust. Het nieuwsgaringsproces is gebonden aan verschillende factoren, zoals de machtspositie en sociale status van nieuwsbronnen; het persoonlijke netwerk van de journalist; de plaats van de gebeurtenissen; de plaats waar het medium zich bevindt; de plaatsen waar de macht zich concentreert; voorspelbaarheid en routine; relevantie van de gebeurtenissen en betrokkenen voor het beoogde publiek; de recentheid van de gebeurtenissen; de timing van de gebeurtenissen in verhouding tot het nieuwsproductieproces; exclusiviteit; en economische overwegingen (McQuail, 2010, p. 318).

Er zijn ook specifiek inhoudelijk elementen die een rol spelen: “nieuwswaarden” zijn de kenmerken van een gebeurtenis die haar

kwalificeren als “nieuwsgebeurtenis”. Als een feit aan bepaalde criteria voldoet heeft het meer kans om in het nieuws aan bod te komen. Negativiteit speelt hierin een belangrijke rol. Journalisten geven voorrang aan negatief nieuws. Burton (2005) spreekt van een “ideologische nieuwsagenda” en stelt dat negatieve nieuwsverhalen een sociale boodschap bevatten: ze definiëren welke vormen van gedrag en opvattingen, en welke groepen legitiem zijn in de samenleving. In die context situeert hij de vaak inherent negatieve berichtgeving over minderheden en immigranten. Wanneer journalisten het bijvoorbeeld hebben over asielzoekers die “op de vlucht” zijn gaan ze die, door dat specifieke woordgebruik, impliciet associëren met criminelen (Burton, 2005, p. 284-285).

Een ander criterium is het bijzondere, het afwijkende van een gebeurtenis. Een opvallend incident heeft een grotere kans om in het nieuws te komen dan een complex, structureel proces (Galtung & Ruge, 1965). De Nederlandse *Volkskrant* bijvoorbeeld had het in haar verslag van een demonstratie in Amsterdam tegen een Israelische actie in Palestina in 2002 vooral over incidenten en ongeregelde heden, en bracht de betogers – waaronder behoorlijk wat moslims – in verband met antisemitisme en islamitisch fundamentalisme. Op die manier werden moslims geassocieerd met geweld en afwijkend gedrag, en werd een beeld geschept van botsende culturen (Phalet & Ter Wal, 2004, pp. 70-71). Anderzijds gaan journalisten ook op zoek naar verhalen die bepaalde bestaande wereldbeelden bevestigen, die betekenisvol zijn in hun eigen sociale context (Galtung & Ruge, 1965). Op die manier worden onder meer stereotypen over minderheidsgroepen bevestigd en gereproduceerd.

1.1.2. Ideologie

Naast journalistieke routines en inhoudelijke factoren speelt dus ook ideologie een rol. Volgens sommige onderzoekers is de belangrijkste functie van de media het bestendigen en reproduceren van dominante ideologieën in de samenleving. Van Dijk definieert ideologie als het gemeenschappelijke socio-cognitieve systeem van een groep, cultuur

of samenleving. Het is een referentiekader voor opinies en attitudes, onder meer tegenover bepaalde groepen in de samenleving. Een bestaande sociale consensus wordt doorheen het nieuwsproductieproces vertaald in een “nieuwsdiscours”. (Van Dijk, 1991, p. 36). Journalisten werken binnen een bepaalde sociale context, en hun referentiekader hangt samen met opvattingen en ideeën die gangbaar zijn in de maatschappij. Het nieuws dat ze brengen moet passen in hun eigen wereldbeeld, en in dat van hun publiek.

1.1.3. Framing

Om nieuws compatibel te maken met die referentiekaders, maken journalisten gebruik van nieuwsframes. Entman definieert *framing* als een proces van narratieve constructie, waarbij bepaalde elementen van nieuwsgebeurtenissen door journalisten gepresenteerd worden op een manier die een bepaalde samenhang suggereert en een specifieke interpretatie voorschotelt. Frames zorgen ervoor dat een complexe realiteit op een bevattelijke manier voorgesteld kan worden (Entman, 2007, p. 164). Door middel van selectie, het leggen van nadrukken, exclusie en elaboratie wordt een issue voorzien van een context en een betekenis (Tankard, geciteerd in Sparks, 2010, p. 182). De idee is dat het publiek die interpretatie overneemt. De manier waarop nieuwsmedia feiten en gebeurtenissen framen heeft dus een belangrijke impact op de manier waarop mensen over die thema's gaan denken, en dus op de publieke agenda (Valkenburg e.a., 1999, p. 550). Dat gebeurt niet per definitie bewust. Frames zijn cultureel en maatschappelijk ingebed, en sluiten aan bij bestaande cognitieve structuren. Ze geven een bepaalde manier van denken door (Entman, 1993, p. 52). Framing is onvermijdelijk, omdat journalisten binnen een bepaalde context werken en dus nooit vanuit een “zuiver objectief” kader kunnen vertrekken. Ze zijn het resultaat van zowel bewuste keuzes van de journalist als van de context waarbinnen hij opereert (McQuail, 2010, p. 380).

Framing impliceert dus simplificatie. Berichtgeving over

minderheden is een van de domeinen waarin veel empirische steun bestaat voor het bestaan van een *framing bias*, een vertekende weergave van de werkelijkheid (Entman, 2007, p. 164). Door het bevestigen van dominante ideologische waarden wordt een klimaat geschept dat gunstig staat tegenover de maatschappelijke status quo (Entman, 2007, p. 170). Frames kunnen dus bijdragen tot het in stand houden van dominante beelden over bepaalde groepen in de samenleving. Poole stelt vast dat islam en moslims op een stereotiepe manier in beeld gebracht worden, en in relatie tot een beperkt aantal (vooral negatieve) thema's. Op die manier ontstaat een restrictief, stabiel betekenskader, dat nog weinig ruimte biedt voor alternatieve visies (Poole, 2002, p. 98).

1.1.4. Stereotypen en othering

Framing impliceert dus simplificatie, en leidt tot een stereotiepe, categorische weergave van de realiteit. De berichtgeving over islam en moslims is, zo blijkt uit onderzoek, doordrongen van stereotypen en simplificatie (Shadid, 2005). Het uitgangspunt van veel onderzoek naar beeldvorming van islam in westerse media is dat de berichtgeving hier uitgaat van een idee van tegenstelling tussen het westen en de islam. Het “wij-zij-discours” of *othering* kan gezien worden als product van een wereldbeeld waarin een binaire opdeling centraal staat: een welbepaalde groep mensen wordt gedefinieerd als de “eigen” groep, die geldt als een soort referentiepunt waaraan al de rest wordt afgemeten. De “ander” wordt gedefinieerd in termen van verschillen met de “eigen” groep.

Deze processen worden bestudeerd vanuit diverse disciplines; de belangrijkste theorievorming kwam tot stand in het domein van de sociale psychologie, meerbepaald van de sociale identiteitstheorieën. Volgens Tajfel en Turner definiëren mensen zichzelf en anderen als leden van een sociale groep. Deze categorisering in *ingroups* en *outgroups* beantwoordt aan de psychologische behoefte van elk individu om de wereld te ordenen en te begrijpen. Mensen verbinden een belangrijk deel van hun identiteit aan hun gepercipieerde

“lidmaatschap” van een of meerdere sociale groepen, op basis van sociale en emotionele associaties. Men situeert zichzelf binnen bepaalde groepen, en dus tegelijkertijd buiten bepaalde andere groepen, en construeert op die manier vrij solide grenzen tussen die groepen onderling. Dat heeft een belangrijke impact op de perceptie en evaluatie van zichzelf en van anderen. De “andere” bezit in onze perceptie niet alleen eigen, persoonlijke kenmerken, maar ook kenmerken die eigen zijn aan de categorie waarbinnen we hem of haar situeren. Deze groepsprototypes of stereotypes zijn sociaal-psychologische constructies die bestaan uit een vrij gedetailleerde set van verwachtingen en opvattingen over de leden van een groep, en de verhoudingen tussen de verschillende groepen (Vanbeselaere, Boen & Meeus, 2006, p. 63; Lasorsa & Dai, 2007, p. 281). Ze beschrijven kenmerken die verondersteld worden de leden van een specifieke groep te karakteriseren (*descriptive*) en manieren waarop de leden van die groep verondersteld worden zich te gedragen (*prescriptive*), en evalueren de sociale posities die verbonden worden aan die kenmerken (*evaluative*) (Vanbeselaere e.a., p. 59). Het gaat met andere woorden om rollenschema's die onze ideeën en verwachtingen over mensen die tot bepaalde groepen behoren sturen. Het toewijzen van mensen aan *in-* en *outgroups* wordt ook aangeduid als *othering*. *Othering* kan ook specifiek gezien worden als een vorm van categorisering die gekenmerkt wordt door een nadrukkelijke binariteit: een wij-groep en een zij-groep worden tegenover elkaar geplaatst. Dat is op zich een natuurlijk psychologisch proces, maar kan omwille van inherente waardeoordelen uitmonden in een hiërarchische opvatting over de verhoudingen tussen beide groepen (Tekin, 2010, p. 176), waarbij de zij-groep alleen gedefinieerd wordt in termen van verschillen met de wij-groep. Vergelijkingen tussen de groepen gaan zich kenmerken door een positieve houding tegenover de wij-groep en een negatieve houding tegenover de zij-groep. Dat kan onder meer leiden tot vormen van sociale en economische discriminatie en conflicten (Vanbeselaere e.a., pp. 60-62), en op het niveau van beeldvorming tot een stereotiepe en negatieve representatie van de “ander”. Veel onderzoek naar de voorstelling van islam en moslims in westerse media toont aan dat een dergelijke dichotomie vaak het impliciete uitgangspunt vormt van de berichtgeving (Shadid, 2005, pp. 330-

1.1.5. Edward Saïd: oriëntalisme

De meest geciteerde auteur in dit domein is Edward Saïd. Veel van de concepten en uitgangspunten uit zijn essay *Orientalism* uit 1978 domineren tot op de dag van vandaag het onderzoek. Saïd beschrijft oriëntalisme als een wereldbeeld dat rust op een soort van ingebeelde geografie (*imaginative geography*): er is een stricte scheiding tussen het “Oosten” en het “Westen”, maar die is eerder een mentale constructie dan een geografische realiteit. Zijn definitie van het begrip “oriëntalisme” valt uiteen in drie luiken. Een eerste, brede definitie slaat op alle activiteiten die te maken hebben met een (intellectuele) interesse voor het Oosten: schrijven over het Oosten, er onderzoek naar doen, ... Oriëntalisme kan in deze zin gezien worden als een academische discipline, die echter verstoken is van de wetenschappelijke objectiviteit en neutraliteit die ze nochtans claimt. Een tweede luik heeft immers betrekking op het onderliggende wereldbeeld: oriëntalisme wordt hier omschreven als een “*style of thought based upon an ontological and epistemological distinction made between the Orient and, most of the time, the Occident*” (Saïd, 1978, p. 2). De derde definitie situeert zich op het niveau van het discours. Dat wordt gezien als een instrument van het Westen om met het Oosten om te gaan, door het te beschrijven, er kenmerken aan toe te kennen, visies te presenteren, ... : “*Orientalism as a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient*” (Saïd, 1978, pp. 2-3). Het oriëntalistische discours is dus het product van een bepaald wereldbeeld, dat tot uiting komt en verspreidt wordt via verschillende kanalen zoals taal, communicatie, onderzoek, ...

In dat oriëntalistische wereldbeeld en discours worden het “Westen” en het “Oosten” tegenover elkaar geplaatst als absolute tegengestelden, waarbij het “Westen” als superieur beschouwd wordt. Het kenmerkt zich door generalisaties en simplificaties, waarbij het “Oosten” systematisch voorgesteld wordt als een

monolithisch, statisch geheel, en geassocieerd wordt met despotisme, sensualiteit, irrationaliteit, achtergesteldheid (*backwardness*), verval, deviantie en barbarisme, kenmerken die ook toegekend worden aan de zogenaamde “moslimmentaliteit” of “Arabic mind”. Een religie, de islam, wordt vereenzelvigd met een regio, het “Oosten”. Die constructie beantwoordt in feite aan een “psycho-politieke” nood aan zelfconstructie en zelfbevestiging van het “Westen”. Het oriëntalistische discours is altijd de vrucht van specifieke culturele, sociale, economische, ... omstandigheden – zoals kolonialisatie of globalisering – en past zich aan in functie van elke context (Poole, 2002, p. 29-41). Via symbolische systemen (taal, communicatie, onderwijs, kunstvormen, ...) wordt het oriëntalistische wereldbeeld doorgegeven en verspreid, om uiteindelijk, door systematische herhalingen, tot “realiteit” te verworden (Saïd, 1978, pp. 31-48).

Saïd's werk was en is onderwerp van kritiek vanuit verschillende hoeken, maar ook aanleiding én uitgangspunt voor veel onderzoek naar de beeldvorming van islam en moslims in de westerse media. Mediavoorstellingen van islam worden vooral bestudeerd in een context van internationale relaties en globalisering (Poole, 2002, p. 41). Na de aanslagen van 11 september 2001 in de VS verplaatste de aandacht zich naar de representatie van terrorisme en in mindere mate naar beeldvorming van moslims als etnische minderheden (Flood, Nickels, Hutchings & Miazhevich, 2008, p. 2).

1.2. Beeldvorming over islam in de westerse nieuwsmedia: stand van het onderzoek

Het onderzoek naar de beeldvorming van islam en moslims in de westerse nieuwsmedia is, ondanks een aantal gedeelde uitgangspunten en interessevelden, weinig rechtlijnig. De verschillende studies lopen zowel methodologisch als thematisch sterk uiteen. Hoewel televisiejournals algemeen erkend worden als meest gebruikte nieuwsmedium, heeft het gros van het onderzoek naar islamberichterijking betrekking op de geschreven pers. Diepgaande kwantitatieve analyses van TV-nieuws over dit thema

zijn ronduit zeldzaam. Veel bevindingen over moslims komen bovendien uit breder onderzoek naar de representatie van etnische minderheden. De cijfers en data die in dit hoofdstuk gepresenteerd worden zijn afkomstig uit die grote verscheidenheid aan studies hebben dan ook in de eerste plaats een illustratieve waarde.

Sommige auteurs, zoals Shadid (2005; 2009), hebben inspanningen gedaan om via literatuurstudie de grote structuren en kenmerken van de islamberichtgeving te beschrijven. Ondanks een soms wat selectief gebruik van bronnen en voorbeelden (wat in zekere in onvermijdelijk is), bevat zijn onderzoek nuttige inzichten in de manier waarop journalisten islam en moslims portretteren. Uit de redelijk omvangrijke literatuur komen inderdaad een aantal krachtlijnen naar voor, die we hieronder kort uiteenzetten. De belangrijkste bevindingen komen uit Brits en Nederlands onderzoek naar voornamelijk dagbladen, aangevuld met ander relevant werk. Poole presenteert in haar boek *Reporting Islam* (2002) de resultaten van een inhoudsanalyse van 6507 artikels over islam die verschenen in de Britse kranten *The Times* en de *Guardian*, in de periode 1994-1996. Phalet en Ter Wal (2004) onderzochten in opdracht van het Nederlandse Sociaal-Cultureel Planbureau (SCP) de islamberichtgeving in de *Volkskrant* uit de periode 1998-2002 (in het kader van het zogenaamde *Moslim in Nederland*-onderzoek). Hun onderzoeksmateriaal bestond uit een totaal van 866 artikels, die enkel betrekking hadden op binnenlandse (Nederlandse) islam, en deel uitmaakten van de routineberichtgeving over het thema. In het verlengde van die studie analyseerden d'Haenens en Bink (2006) 677 artikels uit het *Algemeen Dagblad* uit de periode 1998-2004, met aandacht voor zowel binnenlandse als globale islam, en voor zowel routine- als crisisberichtgeving.

Onze literatuurstudie bouwt dus op analyses van diverse nieuwsmedia (kranten, TV, online media, ...) en diverse onderwerpen (beeldvorming van islam en moslims en van etnisch-culturele minderheden in het algemeen) in diverse landen – het Belgische onderzoek in dit veld is zeer beperkt.

1.2.1. Algemene kenmerken van de berichtgeving

De meeste onderzoekers zijn het erover eens dat de islam in de westerse nieuwsmedia vooral naar voren komt als een bedreiging; en een cultuur die incompatibel is met de “westerse” waarden van vrijheid en democratie (Flood e.a., 2008; Hafez, 2000; Poole, 2002). Shadid (2005; 2009) onderscheidt een aantal probleemgebieden: versimpelde en afstandelijke voorstelling van islam en moslims, negativisering, een wij-zij-opdeling van de samenleving, en een ondervertegenwoordiging van moslims in de mediasector. Simplificatie en negativisering van moslims gebeurt onder meer door het negeren van de interne verscheidenheid en dynamiek van de islam. Islam als religie wordt bijvoorbeeld dikwijls opgevoerd als belangrijkste verklaring voor gebeurtenissen die in feite het gevolg zijn van complexe maatschappelijke processen (Shadid, 2009, p. 181). De aanslagen van 11 september 2001 bijvoorbeeld werden in de Amerikaanse pers enkel geframed als een *clash of civilisations* tussen de islam en het westen. Mogelijke socio-politieke factoren werden nauwelijks in rekening gebracht (Abrahamian, 2003, p. 531). Volgens Hafez wordt islam vaak vereenzelvigd met “politieke islam”, die op zijn beurt geassocieerd wordt met fundamentalisme en terrorisme. Politiek geweld wordt daardoor enkel in dat kader voorgesteld, zonder aandacht voor sociaal-economische verklaringen (Hafez, 2000, p. 5).

Ook het (meestal negatieve) gedrag van individuen wordt dikwijls enkel verklaard vanuit hun moslim-zijn, en niet vanuit hun sociaal-economische achtergrond. Etnische minderheden worden algemeen meer voorgesteld als leden van een groep van als individuen. Moslims komen voornamelijk aan het woord als vertegenwoordigers van *de* moslimgemeenschap (Fennema, 2001, p. 23). Onderzoek van de Italiaanse pers in de jaren 1990 toont onder meer aan dat de islam hier voorgesteld wordt als een homogene politiek-culturele entiteit. Wanneer er toch aandacht is voor interne verschillen worden die voornamelijk gepresenteerd in termen van etnische tegenstellingen (Soravia, 1999, p. 37). Er wordt dus een tegenstrijdig beeld opgehangen, waarbij de islamitische wereld enerzijds voorgesteld wordt als een monolithisch blok, en anderzijds als toneel van

sektarische conflicten.

Volgens andere auteurs manifesteert expliciete aandacht voor diversiteit binnen de islam zich vooral in het onderscheiden van “goede” en “slechte” moslims. Die opdeling is eerder uiting van een oriëntalistische visie dan van een streven naar objectieve, genuanceerde journalistiek. Volgens Abdo (2007) droegen de Amerikaanse media sinds 9/11 met de productie van dergelijke discours bij aan het creëren van een publiek klimaat dat vooral gunstig stond tegenover het de buitenlandpolitiek van president George W. Bush. Aan het begin van de Amerikaanse interventie in Irak werden de Irakese soennieten in de pers consistent op een positievere wijze in beeld gebracht dan de sjiïeten, wat volgens de auteur de suggestie inhield dat het politieke overwicht aan die eerste bevolkingsgroep zou toebehoren. Ook in andere landen worden moslims vaak impliciet gecategoriseerd als “goed” of slecht”. “Goede” islam valt dan meestal samen met “seculiere” en/of “gematigde” islam, die veel aandacht krijgt omdat hij meer aanleunt bij een westerse visie die de nadruk legt op de nood aan modernisering en aanpassing van de islam. Moslimvrouwen die geen hoofddoek dragen worden bijvoorbeeld vaak opgevoerd als heldinnen die zich verzetten tegen een traditionele, patriarchale cultuur (Abdo, 2007, pp. 12-13). Die ambivalente voorstelling van moslims kan gezien worden als een vorm van *enlightened racism*: minderheidsgroepen komen overwegend aan bod in een negatieve context (bijvoorbeeld van misdaad, conflict, immigratie, ...), maar worden ook nu en dan geassocieerd met positieve thema's zoals sport of kunst. Het totaalbeeld dat op die manier ontstaat is er een van succesvolle en niet-succesvolle allochtonen, waarbij die laatste groep zijn situatie in de eerste plaats aan zichzelf te danken heeft (Devroe, 2007, p. 77).

Negatieve thema's zijn echter dominant. Door islam en moslims consequent te associëren met terrorisme, geweld, criminaliteit, rampen, ..., kortom met slecht nieuws, worden ze voorgesteld als een niet-legitiem onderdeel van de samenleving en als het ware buiten de wij-groep geplaatst (Poole, 2002; Devroe, 2007).

In het licht van onze onderzoeksvragen worden de participatie van

moslims in de media, en de contexten, thema's en actoren die in islam-nieuws voorkomen, hieronder meer in detail besproken.

1.2.2. Vertegenwoordiging van moslims in de media

1.2.2.1. Achter de schermen

Onder meer wat de vertegenwoordiging van moslims in de media betreft, zowel inhoudelijk als achter de schermen, is het bijzonder moeilijk om uitspraken te doen. Vooral met betrekking tot tewerkstelling moeten we beroep doen op data over allochtonen in het algemeen, omdat er specifiek over moslims geen gegevens voorhanden zijn. Maar ook die cijfers zijn beperkt. De etnische achtergrond van werknemers in mediabedrijven wordt niet geregistreerd. Er kunnen dus enkel schattingen gemaakt worden van het aantal allochtonen dat tewerkgesteld is in de mediasector (Devroe, 2007, p. 106). De meeste onderzoekers menen wel dat deze groepen hier onvoldoende vertegenwoordigd zijn (Devroe, 2007; De Ridder, 2010; Shadid, 2005). Uit een enquête bij het personeel van de Vlaamse openbare omroep uit 2008 blijkt dat tussen 0,9 en 2,2% van hen op dat ogenblik van allochtone origine was (De Ridder, 2010, pp. 81-82). Voor andere mediabedrijven zijn er helemaal geen data beschikbaar. Devroe analyseerde gegevens van de Vlaamse Vereniging voor Journalisten uit 2002 en stelt dat nauwelijks 0,9% van de journalisten met zekerheid geïdentificeerd kon worden als allochtoon. Als deze cijfers de werkelijkheid benaderen ligt het percentage allochtone journalisten in Vlaanderen veel lager dan in onze buurlanden, waar tussen 2 en 3% van het personeel in de mediasector tot een etnische minderheid behoort (Devroe, 2007, p. 106). In Nederland bijvoorbeeld zou 2% van alle journalisten van allochtone origine zijn (Shadid, 2009, p. 182). Alleen het Verenigd Koninkrijk scoort vrij hoog, met een cijfer van ongeveer 6%. Dat is grotendeels het gevolg van de inspanningen van de BBC (Devroe, 2007, p. 106) en van de Britse mediaregulator Ofcom, die onder meer door het opleggen van quota (met verregaande sancties voor

wie niet voldoet) de Britse mediabedrijven dwingt tot het realiseren van een gediversifieerd personeelsbestand.

Ook in Vlaanderen zijn er diverse initiatieven van onder meer de VRT, maar desondanks blijven allochtonen onvoldoende vertegenwoordigd in de hele sector (De Ridder, 2010, pp. 83-91). De oorzaken voor de beperkte participatie worden gezocht in onder meer de vereiste van een perfecte taalbeheersing voor het uitoefenen van journalistieke beroepen; socialisatiefactoren (omdat er weinig allochtone journalisten op het scherm te zien zijn, zijn allochtone jongeren weinig geneigd om voor een journalistieke opleiding te kiezen) (Evers, 2010, p. 277-278); een gebrekkig beleidskader; structurele belemmeringen binnen mediabedrijven en de manier van recruterend. (De Ridder, 2010, p. 83-91).

Die geringe vertegenwoordiging heeft als rechtstreeks gevolg dat de berichtgeving over onder meer etnische minderheden, allochtonen en ook islam bijna uitsluitend geproduceerd wordt door autochtone journalisten. Het gevolg is een vaak afstandelijke en weinig genuanceerde afbeelding van deze groepen. Shadid spreekt van een *outsider's view* en pleit voor een verhoging van het aantal allochtone journalisten om een meer correcte en genuanceerde berichtgeving te realiseren, en onrechtstreeks ook de verdere instroom van minderheidsgroepen in de sector te faciliteren (Shadid, 2009, p. 187-188). Anderzijds wijst hij erop dat allochtone journalisten zich vaak in een positie bevinden waarin ze geconfronteerd worden met de verwachtingen van zowel de etnische groep waaruit ze afkomstig zijn als van het mediabedrijf waarvoor ze werken. Dat stelt hen voor het dilemma van de zogenaamde *burden of representation*: handelen ze in de eerste plaats als mediaprofessional of als vertegenwoordiger “hun” etnische groep? Anderzijds wordt er ook dikwijls vanuit beide hoeken van hen verwacht dat ze de problematiek van etnische minderheden expliciet en positief benaderen, waardoor ze niet “zomaar” journalist kunnen zijn (Devroe, 2007, p. 22; Shadid, 2005, pp. 341).

1.2.2.2. Op het scherm en in de krant: aandeel van de islamberichtgeving binnen het totale nieuwsaanbod

Hoewel de berichtgeving over islam en moslims in de media al vrij intensief onderzocht werd, is het bijzonder moeilijk om uitspraken te doen over haar aandeel in de totale berichtgeving. De meeste studies analyseren de aanwezigheid van islam en moslims in een specifiek medium, bijvoorbeeld een krant, en tellen dan het aantal berichten over het thema en/of het aantal moslimactoren. Ook hier geldt dat er meer gegevens voorhanden zijn over bijvoorbeeld etnische groepen in het algemeen dan specifiek over moslims. De Monitor Diversiteit van de VRT meet op regelmatige tijdstippen onder meer de etnisch-culturele diversiteit op de belangrijkste Vlaamse televisiezenders. Er wordt gewerkt met zogenaamde kleurgroepen, waarbij de actoren op het scherm ingedeeld worden in een bepaalde categorie, op basis van zichtbare kenmerken zoals huidskleur, fenotypische kenmerken, kleding, tongval, enz. Blanke Europeanen en Amerikanen worden geclassificeerd als “witte” actoren, alle andere groepen zijn “gekleurd”. Enkel sprekende actoren worden in de analyse opgenomen (VRT, 2011, pp. 4-6). De Monitor Diversiteit werd uitgevoerd in 2007, 2009 en 2011. Wanneer we de cijfers uit 2011 voor het non-fictie-aanbod in beschouwing nemen, zien we dat een 13,3% van alle actoren gekleurd is. De publieke omroep haalt hier een betere score dan de private zenders: 15,7% versus 11,5%. Canvas heeft met 22% het meest “gekleurde” non-fictie-aanbod. Binnen het non-fictiegenre neemt nieuws een centrale plaats in. Hier werden grote verschillen tussen de publieke en de private zenders opgetekend. In informatieprogramma's – nieuws, duiding en cultuurprogramma's – op VRT is bijna 13% van de actoren gekleurd; op de commerciële zenders is dat maar ongeveer de helft (VRT, 2011, pp. 8-11).

Deze metingen zijn gebaseerd op visuele kenmerken en zeggen op zich weinig over de etnisch-culturele identiteit van de actoren. Er is geen specifiek cijfermateriaal beschikbaar over moslims op het scherm. Het tellen van moslims op televisie brengt trouwens een aantal methodologische problemen met zich mee, die ook voor ons eigen onderzoek relevant zijn en in een volgend hoofdstuk meer in

detail besproken zullen worden. Er zijn ook bedenkingen te maken over het louter tellen van (spreekende) actoren voor de identificatie van diversiteit op het scherm. Volgens verschillende auteurs is een van de meest problematische aspecten in de representatie van etnisch-culturele minderheden precies dat die zelf onvoldoende aan het woord komen (Shadid, 2005; De Ridder, 2010). Het is dus best mogelijk dat in een programma over etnische minderheden enkel “witte” actoren aan het woord komen. De visie van de minderheid in kwestie komt dan weliswaar niet expliciet aan bod, maar dat betekent niet dat het programma niet gewijd zou zijn aan maatschappelijke diversiteit.

Ander onderzoek analyseert de berichtgeving vanuit een thematische invalshoek. Een studie uit 2004 heeft, op basis van een eerder beperkte steekproef, geprobeerd om het percentage “migrantenberichtgeving” binnen het totale nieuwsaanbod van (toen nog) TV1 en VTM te meten. In de onderzochte journaals ging 2% van het totaal aantal items en 2,1% van de totale zendtijd over dit thema. TV1 besteedde er meer aandacht aan dan VTM: 2,7 tegenover 1,7% van het aantal items, en 2,8 tegenover 1,8% van de totale tijd (De Bens & Paulussen, 2005, pp. 379-381). Devroe deed onderzoek naar de beeldvorming van etnische minderheden in het Vlaamse TV-nieuws in de periode augustus 2003 – augustus 2004, en constateerde dat in 69 van de 98 geselecteerde nieuwsuitzendingen over dat thema werd gesproken. Een journaal bevatte gemiddeld 1,1 items over etnische minderheden (Devroe, 2007, p. 100).

Het is maar de vraag of begrippen als “etnisch-culturele diversiteit” en “etnische minderheden” altijd zinvol zijn, bijvoorbeeld met betrekking tot buitenlands nieuws. Over de berichtgeving over islam en moslims zijn al helemaal geen concrete cijfers voorhanden. Er werd iets meer onderzoek gedaan naar buitenlandse journaals, maar ook daar blijft het meestal bij ruwe schattingen. Het *10 o'clock News* van de BBC zou in de periode november 2006 – oktober 2007 maar liefst een vierde van al zijn berichten aan islam of gerelateerde thema's gewijd hebben. Vooral de coverage van de Britse aanwezigheid in Irak zou aan de basis liggen van dat hoge cijfer. Ongeveer de helft van de tijd kwam islam aan bod als hoofdpunt. Op het 20-uur-journaal van de Franse openbare omroep ging in dezelfde

periode gemiddeld 7% van alle berichten over islam; ongeveer 1 op 3 dagen gebeurde dat als hoofdpunt (Flood e.a., 2008, p. 8).

De krantenberichtgeving over islam en verwante thema's is iets vaker onderwerp van onderzoek; maar ook hier beschikken we over weinig gegevens over het relatieve aandeel ervan. Uit haar uitgebreide analyse van de verslaggeving over islam in twee vooraanstaande Britse kranten – *The Times* en de *Guardian* – in de periode 1994-1996 besluit Poole dat slechts een geringe proportie van al het nieuws specifiek over islam gaat; hoewel islam in vergelijking met andere “oosterse” religies wel de meeste media-aandacht geniet. Van alle verslaggeving over religie ging een vijfde over islam, een aandeel dat ongeveer overeenkomt met de aandacht voor christelijke en joodse religies. Het gros van de islamberichten gaat over buitenlandse islam, wat onder meer impliceert dat islam door journalisten voornamelijk als een buitenlands fenomeen benaderd wordt. De internationale actualiteit speelt natuurlijk een grote rol. Door islam in verband te brengen met conflicten en oorlog – onder meer in Algerije, Afghanistan, Bosnië en Kosovo – legitimeert de pers volgens de auteur achterdocht en wantrouwen tegenover moslims (Poole, 2002, pp. 57-60).

Dat overwicht van buitenlands islam-nieuws lijkt vrij universeel te zijn. Van de islamberichten van de Franse openbare omroep ging in de periode 2006-2007 meer dan drie kwart over het buitenland. In het BBC-nieuws was de verhouding tussen binnen- en buitenlands nieuws veel gebalanceerder, met ongeveer de helft “nationaal” nieuws (maar omdat ook de omvangrijke Irakberichten daaronder gerekend wordt, kunnen we veronderstellen dat de eigenlijke proportie binnenlands nieuws vrij beperkt was) (Flood e.a., 2008, p. 8).

Dat grote verschil tussen binnen- en buitenland maakt het nog moeilijker om het aandeel van islam-nieuws in de totale berichtgeving, voor zover dat al in kaart te brengen valt, te evalueren. Het beschouwen van “islam” als onderwerp roept bovendien ook praktische problemen op. Het is mogelijk in onderzoek om bijvoorbeeld het aantal berichten over misdaad te vergelijken met de criminaliteitscijfers van officiële bronnen. Er bestaan uiteraard geen cijfers over maatschappelijke gebeurtenissen waar moslims bij

betrokken zijn. Men kan dus hoogstens het relatieve aandeel van islam in het nieuws proberen te onderzoeken, maar uitspraken over een over- of ondervertegenwoordiging vallen buiten de mogelijkheden. Men zou bijvoorbeeld, zoals Poole (2002), de verhouding tussen nieuws over islam en andere religies kunnen onderzoeken. Uit verschillende studies blijkt echter dat het begrip “islam” naast zijn religieuze betekenis ook diverse andere associaties heeft (Shadid & Van Koningsveld, 2002).

De vraag naar de positie van de islamberichterijking binnen het nieuws is dus moeilijk te beantwoorden. We kunnen wel proberen na te gaan hoe die berichterijking eruit ziet.

1.2.3. Aanleidingen en contexten; thema's en issues

1.2.3.1. Aanleidingen

De aanleiding van een nieuwsbericht hangt direct samen met de nieuwswaarde van de gebeurtenissen. Journalisten zoeken naar opvallende en negatieve verhalen, waardoor minderheden en moslims vaak aan bod komen in een context van slecht nieuws.

Soravia (1999) coördineerde een uitgebreide analyse van de representatie van moslims in de Italiaanse pers in de jaren 1990, en stelde vast dat een groot deel van de artikels over islam verscheen naar aanleiding van incidentele gebeurtenissen, zoals het overlijden van de Jordaanse koning Hoessein, de zaak rond Salman Rushdie, of gebeurtenissen die te maken hadden met immigratie. Wanneer er aandacht was voor meer structurele zaken, zoals de oorlog in Kosovo, terrorisme, of het thema “vrouw en islam”, werd er eerder in oppervlakkige en stereotiepe termen over gesproken (Soravia, 1999, pp. 19-20).

Nieuws gaat natuurlijk altijd over gebeurtenissen die nieuwswaarde hebben, en is bijna per definitie eerder gericht op duidelijk in de tijd afgebakende gebeurtenissen dan op meer structurele zaken. Volgens Poole verschilt de berichterijking over islam op dat vlak niet

fundamenteel van ander nieuws (Poole, 2002, p. 62). Maar ook andere onderzoekers hebben aangetoond dat de berichtgeving over islam nauw samenhangt met specifieke gebeurtenissen. Van Helden (2005) besluit uit haar analyse van twee Nederlandse actualiteitenmedia (de *Volkscrant* en het actualiteitsmagazine *Nova*) in de periode 2001-2003 dat de islamberichtgeving zich vooral afspeelt rond mediahypes (Van Helden, 2005, p. 51). Een mediahype is een mediabrede, zichzelf versterkende nieuwsgolf die op gang komt naar aanleiding van een specifieke gebeurtenis (Vasterman, 2005, p. 515). Al voor 11 september 2001 was er sprake van kleine “mediastormen”, onder meer naar aanleiding van de vernietiging van Boeddhabeelden door de Taliban in Afghanistan, en homofobe uitspraken van een imam in Nederland (Van Helden, 2005, pp. 24). Dergelijke pieken in de islamberichtgeving werden ook gesignaleerd door d'Haenens en Bink (2006). Zij stelden vast dat het Nederlandse *Algemeen Dagblad* in de periode 1998-2004 als gevolg van specifieke gebeurtenissen, zoals de aanslagen op de Twin Towers en de moord op filmmaker Theo van Gogh, een groot aantal artikels over islam publiceerde. Datzelfde onderzoek toonde aan dat een belangrijk deel van de berichten er kwam naar aanleiding van een crimineel feit of een arrestatie (16%), een voorval, incident of ramp (11%) of uitspraken van een politicus (10%) (d'Haenens & Bink, 2006, p. 356; 360-361). Uit het SCP-onderzoek van de *Volkscrant*, dat enkel binnenlandse routineberichtgeving analyseerde, kwamen vooral publicaties en onderzoek, zowel wetenschappelijk als journalistiek, naar voor als belangrijkste aanleidingen (Phalet & Ter Wal, 2004, p. 10). Hier blijkt al dat binnen- en buitenlandse berichtgeving niet alleen kwantitatief maar ook thematisch sterk van elkaar verschillen. Maar de algemene teneur is dat de verslaggeving over islam zich afspeelt rond conflict, terrorisme en onrust (Poole, 2002, p. 57).

1.2.3.2. Thema's en issues

Dat komt ook terug in de onderwerpen die in het islam-nieuws aan bod komen. Een vergelijkend onderzoek van de Franse en Britse

publieke omroepen in de periode 2006-2007 toonde aan dat oorlog en conflict (in Irak, Palestina en Afghanistan), en terrorisme de meest voorkomende topics waren. Religie kwam nauwelijks aan bod (Flood e.a., 2008, p. 9). Uit het *Algemeen Dagblad*-onderzoek kwamen terrorisme, religie en politiek naar voor als meest prominente thema's (d'Haenens & Bink, 2006, p. 361). Een veelgehoorde kritiek is ook dat moslims in de media bijna uitsluitend aan het woord komen over thema's die verband houden met de islam (Shadid, 2009, p. 180). Uit het *Volkskrant*-onderzoek bleek dat het meest voorkomende onderwerp van uitspraken van moslimactoren inderdaad religie was, gevolgd door criminaliteit en integratie (Phalet & Ter Wal, 2004, p. 18). In het *Algemeen Dagblad* spraken moslims het meest over terrorisme, religie, integratie en 11 september 2001 (d'Haenens & Bink, 2006, p. 359).

De meeste nieuwsmedia berichten veel vaker over buitenlandse en internationale dan over binnenlandse islam, maar ze benaderen die wel op een zeer verschillende manier, waarbij algemeen gesteld binnenlandse islam (in welk land dan ook), op een meer uitgebreide en positieve manier in beeld komt dan buitenlandse en / of internationale islam. Sinds de aanslagen van 11 september 2001 hebben de Amerikaanse *networks* in hun journaals de islam bewust op een positieve manier in beeld proberen brengen, in de eerste plaats als tegengewicht voor de vele uitingen van islamofobie die volgden op 9/11, terwijl buitenlandse islam vooral gepresenteerd werd in termen van “geweld” en “jihad” (Ibrahim, 2010, pp. 116-119). Dichter bij huis stelden d'Haenens en Bink (2006) vast dat het Nederlandse *Algemeen Dagblad* de islam in het buitenland vooral portretteert als een vreemde religie en cultuur, terwijl de Nederlandse islam op een meer genuanceerde manier in beeld komt, en ook meer voorzien wordt van duiding (d'Haenens & Bink, 2006, p. 357). Anderzijds constateerde Poole (2002) dat in de nasleep van 9/11 de Britse kranten *The Times* en de *Guardian* vooral berichtten over terrorisme in Groot-Brittannië, ten koste van andere onderwerpen (Poole, 2002, pp. 6-7).

Het is hoe dan ook een beperkt aantal thema's die met de islam in verband worden gebracht. Poole (2002) spreekt in dat verband van een *narrow framework of representation*: er bestaat een consensus

over de thema's die nieuwswaardig zijn in relatie tot islam, en de manier waarop die thema's met elkaar verbonden worden creëert symbolische betekenissen. De sterke aanwezigheid van negatief nieuws, die ten koste gaat van “normaal” nieuws, zorgt voor een beeld van dreiging en laat weinig ruimte voor alternatieve visies. Dat framework weerspiegelt volgens de auteur de visie van dominante groepen in de samenleving, die moslims zien als een bedreiging voor de eigen (Britse) belangen en waarden (Poole, 2002, pp. 83; 99-100). Door de dominantie van buitenlands nieuws en de gerelateerde thema's wordt islam vooral in verband gebracht met negatieve onderwerpen zoals geweld, delinquentie en terrorisme, en op die manier consistent voorgesteld als een bedreiging voor interne veiligheid en traditionele waarden (idem, pp. 65-66).

1.2.4. Actoren

1.2.4.1. Sociale rollen

De actoren die in een nieuwsbericht aan het woord komen hebben dikwijls een grote impact op de manier waarop de gebeurtenissen verhaald worden, en kunnen daardoor de perceptie bij het publiek beïnvloeden (Lefevere, De Swert & Walgrave, 2011).

Er is onder meer aandacht voor de sociale rollen waarin moslims in het nieuws komen. Poole (2002) stelt in haar analyse van de Britse pers in de jaren 1990 grote verschillen vast tussen de rollen waarin moslims en andere actoren, van wie de religie niet duidelijk gepreciseerd, is aan bod komen. Ze maakt een onderscheid tussen *establishment positions* (staatshoofden, politici, religieuze leiders, academici, journalisten, ...) en *non-establishment positions* (de “man in de straat”, activisten, ...), en stelt vast dat moslims hoofdzakelijk als onderdeel van die laatste categorie gepresenteerd worden. De moslims die aan het woord komen spreken dus als het ware met minder autoriteit (Poole, 2002, pp. 86-87). Shadid (2009) spreekt in dat verband van een “lekenframe”: moslims (en bij uitbreiding allochtonen in het algemeen) hebben het moeilijker om hun visie

naar voor te brengen, omdat de media hen voornamelijk aan het woord laat als leken en niet als deskundigen, zelfs wanneer het specifiek gaat over de islam. Hij staaft zijn bewering met resultaten van de Nederlandse diversiteitsmonitor: een zeer klein aantal van de gekleurde actoren kwamen op het scherm in een hoedanigheid van journalist, expert of woordvoerder (Shadid, 2009, pp. 179-180). De resultaten van ander Nederlands onderzoek wijzen in dezelfde richting. Uit de SCP-studie *Moslim in Nederland* blijkt dat *De Volkskrant* in de periode 1998-2002 vooral journalisten, autochtone burgers en onderzoekers en wetenschappers aan het woord liet over islam. Een zeer kleine minderheid van die actoren was moslim (Phalet & Ter Wal, 2004, pp. 14-16).

Die vaststellingen hoeven niet noodzakelijk als problematisch geïnterpreteerd te worden. Journalisten kiezen er dikwijls voor om “gewone” mensen aan het woord te laten om hun verhaal aantrekkelijker te maken. De “man in de straat” wordt door de nieuwsgebruiker veeleer beschouwd als een vertegenwoordiger van een publieke opinie, dan als illustratie in het verhaal dat de journalist brengt, en er wordt hem dus een vrij grote geloofwaardigheid toegeschreven (Lefevre e.a., 2011, p. 14). Het is echter maar de vraag of dat ook het geval is voor de perceptie van actoren uit minderheidsgroepen. Bovendien worden moslims in het algemeen dikwijls opgevoerd (en dus mogelijk door de autochtone kijker aanzien) als vertegenwoordiger van de *moslimgemeenschap* of van de islam in het algemeen (Fennema, 2001, p. 23).

Het onderzoek van het Nederlandse *Algemeen Dagblad* in de periode 1998-2004 registreerde per moslimactor wie die vertegenwoordigde. Bijna de helft van de moslimactoren in de artikels sprak namens zichzelf. Van de moslims die spraken namens een groep of organisatie, vertegenwoordigde de meerderheid een reguliere islamitische organisatie of instelling, zoals een moskee. Een iets kleiner aantal actoren vertegenwoordigde een ondergrondse – terroristische – organisatie (d'Haenens & Bink, 2006, p. 359). Deze resultaten nuanceren enigszins de stelling van onder meer Poole (2002, p. 44) dat journalisten er voornamelijk voor kiezen om eerder radicale, extremistische elementen aan het woord te laten. Deze studie onderzocht ook over welke thema's moslims voornamelijk

spreken. Het meest voorkomende onderwerp was “terroristische daden en aanverwante thema's”. Daarnaast kwamen religieuze thema's, integratie en 11 september 2001 het meest voor als onderwerp van uitspraken (d'Haenens & Bink, 2006, p. 359).

Het belangrijkste gevolg van die rolverdeling is dat de discussie over islam en moslims in de media hoofdzakelijk gevoerd wordt door niet-moslims.

1.2.4.2. Gender

In relatie tot de maatschappelijke posities waarin actoren voorgesteld worden, besteden sommige onderzoekers ook aandacht aan de verhouding tussen mannen en vrouwen. De conclusies van die verschillende studies lopen grotendeels gelijk: mannen komen veel frequenter aan bod dan vrouwen, en worden ook gepresenteerd in een veel breder gamma aan rollen (d'Haenens & Bink, 2006, p. 360; Phalet & Ter Wal, 2004, p. 11; Poole, 2002, p. 90). In Poole's onderzoek van de Britse dagbladen *The Times* en de *Guardian* bleek bijna 60% van de moslimactoren een man te zijn (Poole, 2002, p. 90). Bij de *Volkskrant*-studie was drie vierde van de geciteerde actoren een man. De auteurs maken een onderscheid tussen autochtone en allochtone actoren, en stellen wel vast dat binnen die laatste groep vrouwen met een aandeel van 39% meer vertegenwoordigd zijn als nieuwsactor (Phalet & Ter Wal, 2004, p. 11). Deze beide studies richten zich enkel op de binnenlandse – Britse respectievelijk Nederlandse – islam. Bij de analyse van het *Algemeen Dagblad* werden binnen- en buitenlandse islam onderzocht, en is het contrast nog veel groter. De actoren zijn opgedeeld in moslims en niet-moslims. Nog geen 7% van de moslimactoren in de onderzochte artikelen was een vrouw. Ongeveer 50% van de moslimactoren was een man; in de overige gevallen betrof het een groep of organisatie (d'Haenens & Bink, 2006, p. 360). Een onderzoek naar representatie van etnische minderheden in Vlaamse kranten en journaals uit de periode 2004-2006 vond dat in beide media ongeveer 70% van de “etnische” actoren mannen waren

(Devroe, 2007, p. 133).

Poole (2002) legt de verklaring voor die vertekende vertegenwoordiging van vrouwen bij verschillende factoren, waaronder de autoriteit van mannen als commentator; de geringe aanwezigheid van moslimvrouwen in *establishment positions*, de relatief beperkte publieke zichtbaarheid van moslimvrouwen en de daaruit volgende problemen voor journalisten om hen te bereiken en in beeld te brengen. Moslimvrouwen worden dan ook bijna uitsluitend getoond in de private sfeer (Poole, 2002, pp. 90-92). Een Vlaams onderzoek naar de portrettering van allochtone vrouwen in het VRT- en VTM-nieuws in de periode 2002-2004 toonde aan dat zij vooral bevraagd worden over thema's als religie en de multiculturele samenleving, en hierover vooral spreken vanuit hun persoonlijke ervaring (Lefever, 2005, p. 507). Ook Poole (2002) verwijst naar de specifieke thema's die als nieuwswaardig worden beschouwd in relatie tot islam, zoals persoonlijke relaties, onderwijs, criminaliteit, bekering, gender en politiek, en stelt dat moslimvrouwen voornamelijk worden geportretteerd als slachtoffers van mannelijke dominantie (Poole, 2002, pp. 90-92). Marletti wijst in dat verband op de dubbelzinnige houding van journalisten. De moslimvrouw wordt enerzijds afgebeeld in een stereotiepe, bijna tribale context, waarin zowel een idee van onderdrukking als sensualiteit gecreëerd wordt. Anderzijds wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan bepaalde anti-stereotiepe, "moderne en onafhankelijke" moslimsvrouwen (Marletti, geciteerd in Soravia, 1999, p. 30).

We mogen niet uit het oog verliezen onderzoek naar vertegenwoordiging van vrouwen in het algemeen in de media gelijkaardige resultaten opleveren (o.m. GMMP, 2010; Vos, De Smedt, Hooghe & Walgrave, 2012; VRT, 2011, p. 25), en dat de onderrepresentatie van vrouwen dus zeker geen kwestie is van islamberichtgeving alleen.

1.2.4.3. Etnische identiteit

Een andere kwestie is de manier waarop moslimactoren door journalisten geïdentificeerd worden als moslim, en op welke manier naar hun etnische identiteit verwezen wordt. Die identificatie kan op expliciete of impliciete wijze gebeuren. De resultaten van verschillend onderzoek lopen op dat vlak nogal uiteen, wat mogelijk te verklaren valt door de ideologische positionering en redactioneel beleid van de diverse onderzochte nieuwsmedia.

Uit de analyse van het Nederlandse *Algemeen Dagblad* blijkt dat in de periode 1998-2004 de etnische afkomst van de moslimactoren relatief weinig vermeld werd. Wanneer dat wel het geval was, werd de actor meestal aangeduid als “moslim” (d’Haenens & Bink, 2006, p. 360).

Verwijzingen naar etniciteit en nationaliteit kunnen, althans in binnenlands nieuws, een indicatie zijn voor de maatschappelijke positie die aan de actor wordt toegeschreven. Devroe (2007) stelde vast dat Vlaamse nieuwsmedia van mensen uit etnische minderheidsgroepen vooral de etnische origine vermelden, en zelden verwijzen naar de mogelijk Belgische nationaliteit van de persoon. Dit kan gezien worden als een vorm van othering: de mogelijkheid dat een allochtoon tot de wij-groep zou behoren wordt niet in beschouwing genomen (Devroe, 2007, p. 150).

Een veelgehoorde kritiek is dat er geen aandacht besteed wordt aan de diversiteit binnen de islam, en dat moslims, en etnische minderheden in het algemeen, geportretteerd worden als een grote, homogene groep. Onder meer een selectief en inconsequent gebruik van begrippen als “moslims”, “allochtonen” en “Turken” of “Marokkanen” draagt hiertoe bij (Shadid, 2005, p. 333). Daarnaast worden individuen dikwijls opgevoerd als vertegenwoordigers van *de* moslimgemeenschap, waarbij nauwelijks aandacht geschonken wordt aan de interne diversiteit van daarvan. Personen worden eerder voorgesteld als leden van een groep dan als individuen (Devroe, 2007, pp. 127-128; Entman, 1994, p. 517).

1.2.5. Besluit

De literatuurstudie leert ons dat de focus in de islamberichtgeving ligt op negatief nieuws: onderwerpen als terrorisme, fundamentalisme, conflict en oorlog zijn het meest prominent. Het grote overwicht van buitenlands nieuws, met een groot aandeel van conflict en aanverwante thema's, versterkt het beeld van de islam als een gewelddadige, conservatieve religie. Het begrip "islam" verwijst trouwens niet enkel naar religie, maar heeft ook onder meer politieke, geografische en etnische connotaties. Dat alles leidt tot een vervormd beeld van de islam als incompatibel met "westerse" waarden en normen.

Op basis van de bevindingen uit dit hoofdstuk formuleren we een aantal hypothesen, waarover we in de volgende hoofdstukken uitspraken hopen te doen.

H1: Binnenlands islam-nieuws is langer dan buitenlands nieuws, en bevat meer duiding.

H2: Terrorisme, criminaliteit en religie zijn veel voorkomende thema's.

H3: Meer niet-moslims dan moslims komen aan het woord.

H4: Moslims spreken vooral als gewone mensen en minder vanuit machtsposities of als deskundigen.

H5: Moslimvrouwen komen veel minder aan bod dan moslimmannen.

H6: De islam wordt voorgesteld als een homogeen geheel.

H7: De berichtgeving reflecteert een wij-zij-opdeling van de samenleving.

In de volgende twee hoofdstukken onderzoeken we de islamberichtgeving van de Vlaamse televisiejournals in 2010. In

hoofdstuk 2 gaan we via een kwantitatieve analyse na hoe die berichtgeving eruit zag, om vervolgens via een kritische discoursanalyse (hoofdstuk 3) dieper in te gaan op de betekenissen die daaruit naar voor komen.

HOOFDSTUK 2

KWANTITATIEVE INHOUDSANALYSE

2.1. Methodologie

De kwantitatieve inhoudsanalyse onderzoekt boodschappen aan de hand van een op voorhand vastgelegd codeerinstrument. Neuendorf (2002) beschrijft de belangrijkste kenmerken van de methode:

1. Streven naar objectiviteit of intersubjectiviteit.
2. A priori design: vooraleer het eigenlijke onderzoek begint worden de onderzoeksvragen geoperationaliseerd in een codeerinstrument.
3. Betrouwbaarheid: de mate waarin de observaties van verschillende codeurs overeenstemmen.
4. Validiteit: het codeerinstrument moet opgesteld worden in functie van de onderzoeksvragen.
5. Veralgemeenbaarheid van de resultaten.
6. Repliceerbaarheid.
7. Het testen van hypothesen (Neuendorf, 2002, pp. 10-13).

Het gebruik van deze methode heeft een aantal implicaties. Het grote voordeel van een deductieve aanpak, waarbij a priori vastgelegd wordt wat men denkt te zullen vinden, ligt in de reproduceerbaarheid van het onderzoek. Een studie kan op exact dezelfde manier worden herhaald. De grootste zwakte van deze methode is het hoge risico dat al wat niet binnen de op voorhand gedefinieerde matrix valt, over het hoofd gezien wordt. Men vindt als het ware datgene waarnaar men op zoek is. Door ons kwantitatieve onderzoek te combineren met een kwalitatieve analyse hopen we die tekortkomingen enigzins te neutraliseren.

Een kwalitatieve analyse is erop gericht de latente betekenissen van een tekst bloot te leggen. De methode is intensiever en maakt dan ook gebruik van een beperkter steekproef. Er wordt niet gewerkt met

een vast onderzoeksinstrument; de onderzoeker gaat via *close reading* na welke betekenissen in de boodschap aanwezig zijn en hoe die gecontextualiseerd kunnen worden (Ibrahim, 2010, p. 115). De belangrijkste tekortkoming van de methode is dat ze berust op de subjectieve interpretatie van de onderzoeker, en dat elke afzonderlijke analyse dus niet replicerbaar is (McQuail, 2010, p. 364).

Door beide methodes te combineren hopen we hun respectievelijke nadelen op te vangen, en een meer volledig beeld van de berichtgeving te verkrijgen.

2.2. Selectie van het onderzoeksmateriaal

De populatie waarover we uitspraken willen doen wordt gevormd door het nieuws over islam in de journaals van VRT (Eén) en VTM in het jaar 2010. Een van de meest gangbare procedures voor het trekken van een steekproef voor inhoudelijk communicatieonderzoek is de geconstrueerde week, waarbij men uit een periode van zeven opeenvolgende weken telkens één verschillende weekday selecteert. Deze methode houdt rekening met de periodieke variatie van media-inhouden (op een maandag besteden kranten en journaals bijvoorbeeld vrij veel aandacht aan sport) (Wester, 2006, p. 50). Omdat de geconstrueerde week voor ons onderzoek een te kleine steekproef opleverde, hebben we ervoor gekozen om de volledige islamberichtgeving van VRT en VTM uit 2010 te onderzoeken. Een aantal onderzoekers in dit domein hanteren ook die aanpak (o.m. d'Haenens & Bink, 2006; Phalet & Ter Wal, 2004; Poole, 2002). Dat impliceert wel onder meer dat het niet mogelijk zal zijn om uitspraken te doen over het aandeel van het nieuws over islam en moslims binnen het totale nieuwsaanbod.

Voor de identificatie van relevante nieuwsberichten maakten we gebruik van de zoekmachine van het Elektronisch Nieuwsarchief (ENA)¹, dat sinds 2003 alle nieuwsuitzendingen van VRT en VTM

---

1 www.nieuwsarchief.be

bewaart, analyseert en beschikbaar maakt voor onderzoekers (ENA, S.d.). Een combinatie van zoekopdrachten met de zoektermen “islam”, “moslim(s)”, “islamitisch(e)”, “moskee”, “Koran” en “Allah”, leverde, na eliminatie van de niet-relevante items, een corpus op van exact 100 nieuwsberichten. (Andere, meer specifieke zoektermen zoals “hoofddoek”, “Hadj” of “soennieten” en “sjïeten” brachten geen extra resultaten op). Alleen berichten waarin er rechtstreeks over islam en/of moslims gesproken wordt, hetzij door de verslaggever, hetzij door een andere actor, met als doel informatie over islam en/of moslims over te brengen, zijn weerhouden. Wanneer islam enkel kort vermeldt wordt, is het bericht dus niet opgenomen in de selectie. De uitgebreide verslaggeving over het proces tegen de Nederlandse extreemrechtse politicus Geert Wilders, die in 2010 terechtstond voor discriminatie en het aanzetten tot haat tegen moslims, maakt bijvoorbeeld geen deel uit van het onderzoeksmateriaal. Hoewel er in deze berichten regelmatig naar de islam verwezen wordt – meestal in zinsneden als “de anti-islampoliticus Wilders” – gaan ze er in se niet over. Niet alle geselecteerde items gaan trouwens in hun essentie over islam. Het nieuws over de verkiezingen in Bosnië behandelt als voornaamste thema's politiek en etnische relaties, maar de essentiële aanwezigheid van moslimactoren maakt het wel relevant voor ons onderzoek. Het doel van informatieoverdracht over islam is ook een centraal selectie criterium. Wanneer een expert internationale relaties aan het woord komt over bijvoorbeeld islamitische rebellen in de Kaukasus, werd het nieuwsbericht opgenomen bij het onderzoeksmateriaal. Als daarentegen een politicus het in het kader van een verkiezingscampagne heeft over de hoofddoek, heeft de informatieve waarde van die uitspraken enkel betrekking op het discours van de spreker in kwestie en niet op de islam of op moslims. Het item is dan niet opgenomen in de selectie.

Bijlage 1 biedt een overzicht van de nieuwsuitzendingen waar de geselecteerde berichten deel van uitmaken.

2.3. Operationalisering van de onderzoeksvragen

2.3.1. Codeerinstrument

Om een antwoord te vinden op de onderzoeksvragen (zie inleiding) maken we gebruik van een codeerinstrument. Het is gebaseerd op het codeboek dat ontwikkeld werd door d'Haenens en Bink (2006) voor hun onderzoek naar de representatie van islam in de Nederlandse krant *Algemeen Dagblad*. Om het voor ook de analyse van audiovisuele inhoud te kunnen gebruiken waren enkele aanpassingen nodig, zoals het omzetten van mediaspecifieke begrippen.

Ons codeerinstrument bestaat uit vijf hoofdstukken. Een eerste hoofdstuk peilt naar de formele kenmerken van het nieuwsitem en de uitzending: de zender waarop het journaal uitgezonden werd, de datum van uitzending, de plaats van het bericht in de uitzending, de duur van het bericht, de aankondiging, de maker (journalist, verslaggever, ...), het type van bericht, de bron van het beeldmateriaal, en de locatie waar de gebeurtenissen zich afspelen.

In een tweede hoofdstuk wordt de vraag gesteld naar de aanleiding van het bericht: welke gebeurtenissen genereren media-aandacht voor islam en moslims? Het kan gaan om bijvoorbeeld uitspraken van politici, een publicatie, een of ander incident, verkiezingen, een religieus feest, ...

De vragen in het derde tot vijfde hoofdstuk van het codeboek moeten inzicht verschaffen in de inhoudelijke structuren van de berichtgeving. Deel drie gaat in op de thematieken die aan bod komen: gaat het om binnenlandse dan wel om buitenlandse islam, welke thema's worden behandeld, bevat het bericht een religieuze dimensie? Een vierde hoofdstuk wil in kaart brengen op welke manier verschillende individuen en groepen in beeld en aan het woord komen, en hoe de verschillende actoren en standpunten zich tot elkaar verhouden. We maken daarbij een onderscheid tussen moslimactoren en niet-moslimactoren. Per moslimactor wordt geregistreerd of en hoe die als moslim geïdentificeerd wordt, wie hij

of zij vertegenwoordigt, en indien van toepassing over welk onderwerp hij of zij spreekt. We registreren ook de spreekduur van alle moslimactoren, en van de eerste sprekende niet-moslimactor.

Het vijfde hoofdstuk gaat op zoek naar de aanwezigheid van nieuwsframes zoals die door Semetko en Valkenburg (2000) beschreven worden. Uit hun onderzoek, en uitgebreide vervolgstudies, blijkt dat het meeste nieuws in een of meer van de volgende vijf frames gevat kan worden.

1. Het *conflict frame* benadrukt conflicten en meningsverschillen tussen verschillende partijen, individuen en/of groepen.
2. Het *human interest frame* geeft de gebeurtenis een “menselijk gezicht”. Het verhaal wordt verteld vanuit een persoonlijke of emotionele invalshoek.
3. Het *responsibility frame* legt de verantwoordelijkheid voor de gebeurtenis en voor het oplossen ervan bij de overheid of bij individuen of groepen.
4. Het *morality frame* kadert de gebeurtenis in een morele en/of religieuze context. Omwille van deontologische redenen gebeurt dit vaak indirect: in plaats van zelf een bepaald standpunt in te nemen, gaan journalisten eerder de opinie van bepaalde belangengroepen naar voor brengen
5. Het *economic consequences frame* refereert vooral naar de economische gevolgen van de gebeurtenis voor bepaalde individuen en groepen (Semetko & Valkenburg, 2000). We hebben dit frame voor ons onderzoek aangepast tot een meer algemeen *consequences frame*, dat ook andere processen, zoals sociale of politieke consequenties dekt

Aan de hand van 19 stellingen gaan we na in welke mate die frames aanwezig zijn in het onderzochte materiaal. Vijf clusters van stellingen verwijzen telkens naar één frame. De stelling “Het bericht suggereert dat de overheid, een overheidslaag / een overheidsinstantie (of een vertegenwoordiger hiervan) verantwoordelijk is voor het probleem” hoort bijvoorbeeld bij het *responsibility frame*.

Het volledige codeerinstrument is te vinden in [bijlage 2](#).

2.3.2. Analyseniveaus

De beschrijving van het codeboek toonde al aan dat het onderzoeksmateriaal op twee niveaus geanalyseerd wordt. Een eerste groep van analyse-eenheden zijn de eigenlijke nieuwsberichten of items, waarvan we de formele kenmerken registreren en vervolgens op zoek gaan naar aanleidingen, thema's en aanwezigheid van nieuwsframes. Op het tweede analyseniveau vinden we de actoren, waarbinnen we een onderscheid maken tussen moslims en niet-moslims, en nagaan hoe die in beeld worden gebracht, wie ze vertegenwoordigen, over welke thema's ze spreken en hoe ze zich tegenover elkaar verhouden.

Een item of nieuwsbericht, onze voornaamste analyse-eenheid, is een onderdeel van een nieuwsuitzending dat één specifiek onderwerp behandelt. Het kan op zich bestaan uit verschillende onderdelen, zoals de aankondiging door de nieuwslezer, het verslag van de gebeurtenissen, een interview met betrokkenen, een gesprek tussen de presentator in de studio en de verslaggever ter plaatse, een studiosprek met een expert, enz. Een item kan deel uitmaken van een specifieke rubriek, bijvoorbeeld binnen- of buitenlands nieuws, economie of cultuur. We registreren van elk item in de eerste plaats de meta-informatie (datum van de uitzending, zender, rubriek, duur, maker, enz.) Vervolgens gaan we na waar de gebeurtenissen plaatsvonden, en wat de aanleiding was voor het nieuwsbericht.

In een nieuwsbericht komen meestal meerdere personen aan bod. Het aantal totaal aantal actoren ligt dus hoger dan het totaal aantal items. Daarom hanteren we de “actor” als een tweede analyse-eenheid, naast het item. In veel inhoudelijk onderzoek naar diversiteit op televisie wordt een “actor” gedefinieerd als iemand die zowel spreekt als in beeld komt (VRT, 2011, p. 43; De Smedt, Hooghe & Walgrave, 2011b, pp. 1-2). Omdat onderzoek aantoont dat moslims, en etnische minderheden in het algemeen, relatief weinig kans krijgen om zelf aan het woord te komen (Shadid, 2009, pp. 179-180; Devroe, 2007, pp. 77-80), hebben we motieven om aan te nemen dat het enkel in beschouwing nemen van mensen die effectief spreken een onvolledig beeld zou kunnen opleveren. We beschouwen dus als actor iedereen die op het scherm komt en

betrokken is bij een of meerdere issues. Daaronder vallen zowel individuen als groepen en organisaties. Een individuele actor kan enkel zichzelf vertegenwoordigen, maar ook bijvoorbeeld een organisatie of institutie.

Per nieuwsitem worden maximaal vier moslimactoren en twee niet-moslimactoren gecodeerd. We beschouwen als moslimactor iedere persoon, groep of organisatie die de islam naleeft. Een individuele actor kan bijvoorbeeld een moslimgeleerde zijn, of iemand die op straat geïnterviewd wordt. Ook een groep kan als actor beschouwd worden. Moslimmeisjes die collectief actie voeren tegen het hoofddoekenverbod worden gecodeerd als één actor. Ook wanneer er beelden getoond worden van bijvoorbeeld een mensenmassa in de straten van Teheran op de herdenkingsdag van de Iraanse Revolutie beschouwen we die massa als één actor. De reden hiervoor is tweeledig: het is praktisch gezien niet mogelijk om alle individuen die getoond te worden te registreren. Bovendien zou het opsplitsen van een duidelijk coherente groep in individuele actoren ertoe leiden dat andere actoren die later in het bericht aan bod komen niet in de analyse opgenomen kunnen worden.

Er zijn verschillende criteria voor de identificatie van een actor als “moslimactor”:

- op basis van identificatie als moslim door de verslaggever;
- wanneer uit de context blijkt duidelijk dat het om een moslim gaat;
- op basis van voorkennis van de codeur;
- op basis van visuele herkenbaarheid als moslim (bijvoorbeeld door het dragen van een sluier).

Dat laatste criterium is zeker voor discussie vatbaar, omdat het meer dan de andere berust op een subjectieve waarneming. Bovendien kunnen vrouwen, bijvoorbeeld door het dragen van een hoofddoek, vaak veel eenduidiger als moslim geïdentificeerd worden dan mannen.

We onderscheiden drie categorieën van actoren: actoren die alleen in beeld komen, actoren die zelf aan het woord komen, en actoren die geparafraseerd worden (wanneer de visie van de actor door de verslaggever verwoord en/of samengevat wordt, maar de actor niet

zelf aan het woord komt). Deze categorieën zijn exclusief: een actor die spreekt op het scherm, coderen we enkel als zijnde “aan het woord” en dus niet “in beeld”.

2.3.3. Betrouwbaarheid

Het grootste deel van het codeerwerk berust op de subjectieve waarneming van één persoon. Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te verhogen werd 10% van het materiaal ook gecodeerd door een tweede codeur. Om de intercodeurbetrouwbaarheid na te gaan hanteerden we Cohen's Kappa. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de waarden per onderdeel van het codeboek.

Deel van het codeboek	Cohen's Kappa	Evaluatie
Deel 1 – Berichtkenmerken	0,905	Uitstekend
Deel 2 + 3 – Aanleidingen + thema's	0,854	Uitstekend
Deel 4 – Actoren	0,878	Uitstekend
Deel 5 – Nieuwsframes	0,610	Matig

2.4. Resultaten

2.4.1. Hoe vaak wordt er over islam bericht?

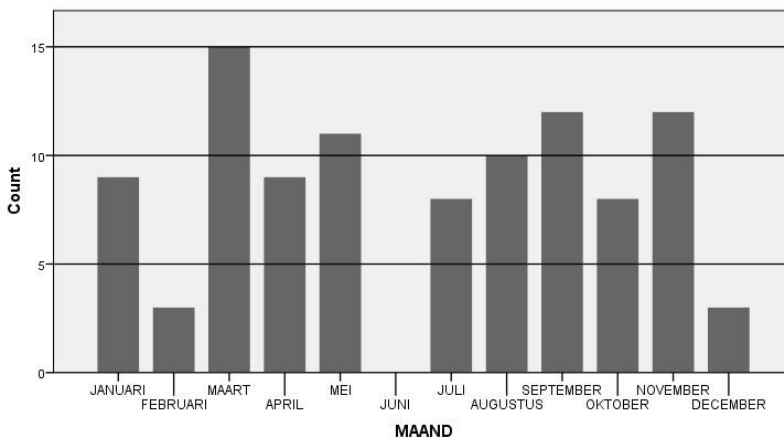
2.4.1.1. Frequentie van de berichtgeving

De in totaal 100 geanalyseerde items vormen samen min of meer de gehele berichtgeving van VRT en VTM over islam uit het jaar 2010 (zie paragraaf 3.1). Dat betekent dat het thema per dag gemiddeld 0,27 maal aan bod kwam in het nieuws. Hoewel er geen gegevens voorhanden zijn waaraan deze cijfers echt getoetst kunnen worden, nemen we aan dat ze eerder laag zijn. (In 2006-2007 bijvoorbeeld waren islamgerelateerde gebeurtenissen gemiddeld 10 dagen per maand hoofdpunt in het nieuws op de Franse publieke omroep (Flood e.a., 2008, p. 8)). De meeste onderzoekers zijn het erover eens dat de thema's die het meest met islam in verband worden gebracht, zoals conflict en terrorisme, per definitie nieuwswaardig zijn (o.m. Flood e.a., 2008; Poole, 2002; Shadid, 2005). Het is niet zo dat in de onderzochte berichten islam met alternatieve thema's geassocieerd wordt: het meest voorkomende onderwerp is terrorisme (infra). De lage frequentie van islamnieuws in 2010 moet dus waarschijnlijk gezocht worden in de prominentie van andere thema's en gebeurtenissen. 2010 staat inderdaad te boek als een “bewogen” jaar: onder meer de binnenlandse politieke crisis en sociale onrust, het grote schandaal rond pedofilie in de katholieke kerk, en verschillende natuurrampen trokken zeer veel media-aandacht naar zich toe.

In afbeelding 1 zien we hoe de islamberichtgeving kwantitatief evolueerde in de loop van het jaar. Voor januari vonden we 9 berichten terug die betrekking hadden op islam. De belangrijkste topics zijn een vrijdelde aanslag op de Deense tekenaar van de “Mohammedcartoons” en het begin van het zogenaamde proces-El Aroud tegen een aantal terreurverdachten. VTM wijdde ook twee berichten aan een vermeende Vlaamse Al-Qaeda militair in Afghanistan. Voor februari registreerden we slechts drie berichten, over uiteenlopende onderwerpen.

Afbeelding 1: Aantal berichten per maand

De piek in maart is vooral het resultaat van de intensivering van de discussie over het al dan niet verbieden van de hoofddoek in het secundair onderwijs. Ook in de verslaggeving van het zogenaamde proces-El Aroud tegen de vermeende Belgische tak van Al-Qaeda werd regelmatig verwezen naar islam. Het nieuws over de bomaanslagen in de metro van Moskou door islamitische rebellen uit Tsjetsjenië op 29 maart tenslotte bracht het totale aantal berichten in die maand op 15.

Begin april haalde de extremistische organisatie Sharia 4 Belgium voor het eerst het nieuws met een actie op de Antwerpse universiteit. De organisatie zou in de daaropvolgende weken nog meerdere malen aan bod komen, onder meer door zich te mengen in het boerkadebat. Het gros van de 9 items in april en de 11 items in mei zijn gewijd aan Sharia 4 Belgium, en aan het Franse en Belgische verbod op het dragen van de boerka in de openbare ruimte. In juni werd het helemaal stil rond islam. De nieuwsagenda werd helemaal gedomineerd door de verkiezingen in Nederland en België, en daarop volgde het begin van een in beide landen lange formatie.

In juli was er weer meer aandacht, met een totaal van 8 berichten over uiteenlopende onderwerpen, waaronder de herdenking van de

bomaanslagen in Londen in 2005 en van de genocide in Srebrenica in 1995. Voor de maand augustus registreerden we 10 berichten, die onder meer gingen over de wereldwijde protesten tegen de aankondigde stening van een Iraanse vrouw. Ook het begin van de ramadan kwam aan bod, evenals het Amerikaanse debat rond de bouw van een moskee bij Ground Zero. Die discussie culmineerde rond 11 september, met een nieuwe piek in de verslaggeving tot gevolg (12 berichten over islam in de maand september). Vooral de tegenstanders van de moskee, met als meest opvallende stem een protestantse dominee die opriep tot een verbranding van koranboeken, kwamen aan bod in het nieuws. In oktober was die discussie alweer geluwd. We vonden 8 items over uiteenlopende thema's, waarvan de verkiezingen in Bosnië en enkele internetboodschappen van Osama Bin Laden de meest belangrijke zijn. November bracht met 12 berichten een nieuwe piek, waarin duidelijk drie clusters te onderscheiden zijn: het bezoek van de Amerikaanse president Barack Obama aan Indonesië, het islamitische offerfeest, en een internationale actie tegen terrorisme waarbij ook België betrokken was. In december viel de berichtgeving over islam weer helemaal stil. Enkel een dubbele bomaanslag aan het einde van de maand door een extremistische moslim in Zweden genereerde 3 nieuwsberichten waarin naar de islam verwezen werd.

2.4.1.2. Zender

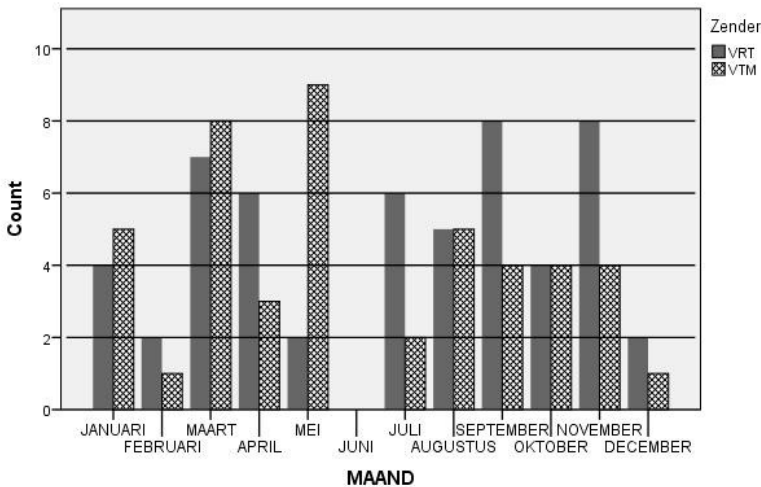
54% van de onderzochte berichten maakten deel uit van een VRT-journaal; 46% werd getoond op VTM. Dit verschil is niet statistisch significant ($\chi^2 = 0,640$; $p = 0,424$). De chronologische spreiding van de berichten (afbeelding 2) toont wel markante verschillen tussen de zenders.

Het lichte overwicht van VRT in de berichtgeving wordt algemeen weerspiegeld, met uitzondering van de maanden januari, maart en mei. In januari bracht het VTM-nieuws twee berichten over een Vlaming in Afghanistan die naar eigen zeggen met de Taliban streed

tegen de troepen van de Verenigde Staten en de NAVO; VRT besteedde hier geen aandacht aan. De verklaring voor het grotere aantal VTM-berichten in de maand maart moet in de eerste plaats gezocht worden in een verschillende kadering van de aanslagen in Moskou op 29 maart. De VTM-journalist gaat in zijn verslag uitdrukkelijk in op de islamitische achtergrond van de vermeende daders, terwijl VRT het heeft over “Tsjetsjeense opstandelingen uit de noordelijke Kaukasus”, zonder religieuze verwijzingen. De VRT-berichtgeving over de aanslagen is even uitgebreid als die van VTM, maar legt geen verband met moslims of islam en is daarom niet in onze steekproef opgenomen.

Afbeelding 2: Aantal berichten per maand per zender

In mei was het verschil tussen beide zenders enorm. 9 van de 11 berichten over islam waren onderdeel van een VTM-journaal. De commerciële omroep besteedde zeer veel aandacht aan de extremistische groepering Sharia 4 Belgium, en aan een incident met een Belgische toerist in Egypte, thema's die in het VRT-nieuws niet of nauwelijks aan bod kwamen.

VRT en VTM besteedden dus in min of meer dezelfde mate aandacht aan islam, maar legden wel inhoudelijk wel verschillende accenten.

24.1.3. Belang van het nieuws over islam: duur, genre en plaats in het journaal

Tabel 1 toont de verdeling van de items volgens duur. De gemiddelde duur van de onderzochte berichten bedraagt 102 à 103 seconden ($\bar{x} = 102,47$; $s = 73,75$). Een item uit een VRT-journaal duurt gemiddeld 99 seconden ($\bar{x} = 98,72$, $s = 78,54$). Het gemiddelde voor VTM ligt opmerkelijk hoger, op 107 seconden ($\bar{x} = 106,87$, $s = 68,29$), maar dit verschil is niet significant ($p = 0,637$). In 2004 duurde een gemiddeld nieuwsbericht uit het VRT-journaal 113 seconden; voor een bericht uit het VTM-nieuws bedroeg de gemiddelde duur 108 seconden (De Bens & Paulussen, 2005, pp. 375-376). Als die cijfers nog actueel zijn, zou dat betekenen dat een bericht waarin naar de islam verwezen wordt iets minder lang duurt dan een bericht over een ander thema.

Tabel 1: Duur van de berichten

	Frequentie
Minder dan 40 sec.	25
41 - 100 sec.	20
101 - 150 sec.	46
150 sec. of meer	9
Totaal	100

De duur van de verschillende items loopt wel sterk uiteen. De twee kortste berichten uit onze selectie, over het debat over islamlessen in het katholiek onderwijs in januari, en over een zelfmoordaanslag op een sjitische bijeenkomst in Pakistan begin september, duren elk 15 seconden. Het langste bericht duurt 7 minuten en 13 seconden. Het

komt uit het VRT-journaal van 12 september en gaat over de plechtigheden ter herdenking van 9/11 en de gelijklopende protesten tegen de geplande bouw van een moskee bij Ground Zero.

Een kwart van alle onderzochte berichten duurt minder dan 40 seconden. Een vijfde is tussen 41 en 100 seconden lang. 46% duurt tussen 101 en 150 seconden, en 9% is langer dan 150 seconden.

De duur van de berichten kan een indicatie zijn voor de eventuele aanwezigheid van achtergrondinformatie en duiding. Als een ruime helft van de items “lang” is, dat wil zeggen langer duurt dan 100 seconden, kunnen we veronderstellen dat er naast “zuiver” feitelijke informatie ook achtergrond en duiding gegeven wordt. De verdeling van de berichten volgens genre (type van bericht) wijst in dezelfde richting (tabel 2).

Tabel 2: Verdeling van de berichten volgens genre

	Frequentie
Kort nieuwsbericht dat als doel heeft feitelijke informatie te brengen	26
Nieuwsbericht dat ook achtergrondinformatie biedt en eventueel verschillende bronnen / opinies aan het woord laat	72
“Reportage” binnen het nieuws	2
Totaal	100

Een “kort nieuwsbericht dat als doel heeft feitelijke informatie over te brengen” wordt meestal niet ingeleid. De nieuwslezer presenteert kort de feiten, terwijl er beelden van de gebeurtenissen getoond worden. Een kwart van alle onderzochte berichten vallen in deze categorie. Bijna drie kwart van de items zijn berichten die achtergrondinformatie bieden en eventueel verschillende bronnen en/of opinies aan bod laten komen. Onder een “reportage binnen het nieuws” verstaan we een bericht dat duidelijk het persoonlijke werk is van een journalist, en dat nog dieper ingaat op een bepaald

fenomeen of gebeurtenis. Slechts twee items uit onze steekproef voldoen aan die criteria: het eerste, uitgezonden op VTM, is in feite een verslag van een Waalse reportage over een zelfverklaard Gents Al Qaeda-strijder in Afghanistan; in het tweede geval gaat het om een bericht waarin een journaliste van de openbare omroep naar aanleiding van de ramadan enkele Antwerpse moslims volgt bij de voorbereiding van festiviteiten en interviewt over hun belevenis van het gebeuren.

Deze cijfers leren ons dat er in een meerderheid van de nieuwsberichten over islam wel degelijk geprobeerd wordt om dieper in te gaan op de gebeurtenissen, om verschillende mensen aan het woord te laten, en om achtergrondinformatie te verstrekken. Er is op dat vlak geen significant verschil tussen VRT en VTM ($\chi^2 = 0,061$; $p = 0,805$): beide zenders geven ongeveer in dezelfde mate achtergrondinformatie bij het nieuws.

Dat is een positieve vaststelling, maar een vergelijking met het algemene nieuws nuanceert wel een en ander. In 2004 waren ongeveer 13% van alle nieuwsberichten op VTM en het toenmalige TV1 korte feitelijke nieuwsberichten die enkel door de presentator voorgelezen werden. Het merendeel, ongeveer 87%, was langer en bood ook duiding en achtergrondinformatie (De Bens & Paulussen, 2005, p. 377). Ons percentage langere berichten ligt betrekkelijk lager, wat laat vermoeden dat islam en aanverwante thema's misschien wel minder uitgebreid en diepgaand aan bod komen dan andere onderwerpen. Anderzijds is het maar de vraag of de cijfers van 2004 nog steeds actueel zijn. Ze zijn bovendien gebaseerd op een zeer kleine steekproef, en dus mogelijk niet te veralgemenen.

Naast de duur van een bericht is zijn plaats in het journaal een indicator voor het belang dat aan het thema gehecht wordt. TV-journaals zijn gestructureerd in verschillende rubrieken. Min of meer vast aanwezig zijn binnenlands nieuws, buitenlands nieuws en sportnieuws. Daarnaast wordt er soms aandacht besteed aan economisch nieuws en cultuur en media, rubrieken die uiteraard ook overlappen met binnen- en buitenlands nieuws.

Islam komt gemiddeld als elfde onderwerp aan bod ($\bar{x} = 11,34$; $s = 4,98$). Slechts 7% van de items behoorde tot de eerste drie berichten

van het journaal. 65% komt als tiende of later. Nieuwsuitzendingen beginnen meestal met binnenlands nieuws; het buitenland komt dan later aan bod. Omdat een groot deel van het nieuws over islam over het buitenland gaat (infra), komt het dus bijna per definitie meer achteraan in het journaal terecht. Wanneer we kijken naar de verdeling van onze items volgens nieuwsrubriek geeft dat volgend beeld (tabel 3):

Tabel 3: Verdeling van de berichten volgens nieuwsrubriek

	Frequentie
Hoofdpunt (= 1e item in de uitzending)	3
Binnenlands nieuws	32
Buitenlands nieuws / Europa	60
Reportage in het nieuws	1
Anders	4
Totaal	100

Slechts drie maal is islam het hoofdpunt in het journaal. 60% van de items zit in een rubriek buitenlands nieuws. Een derde van de items is binnenlands nieuws. De cijfers met betrekking tot de geografische locatie van de gebeurtenissen geven ongeveer hetzelfde beeld.

2.4.2. Waar spelen de gebeurtenissen zich af?

Tabel 4 toont de verdeling van de items volgens plaats van het gebeuren. 66% van de berichten hebben betrekking op een gebeurtenis die zich afspeelt in het buitenland. 30% van de berichten is Belgisch nieuws. In 4% van de gevallen werd geen geografische locatie vermeld (het gaat dan bijvoorbeeld over een boodschap op het internet).

Tabel 4: Verdeling van de berichten volgens plaats van de gebeurtenissen: binnen- en buitenland

	Frequentie	Gemiddelde duur in sec.
België	30	104,23
Buitenland	66	106,45
Geen geografische plaats vermeld	4	23,50
Totaal	100	102,47

Binnen- en buitenland: Frequentie ($n = 96$): $\chi^2 = 13,500$; $p = 0,000$. Duur ($n = 96$)²: $t = -0,137$; $df = 94$; $p = 0,892$; s.n. = 95%.

Het verschil tussen binnen- en buitenland is significant wat het aantal berichten betreft ($\chi^2 = 13,500$; $p = 0,000$), maar niet qua duur: beiden duren gemiddeld ongeveer 105 seconden ($p = 0,892$). Wanneer er geen geografische locatie vermeld wordt, duurt een item doorgaans veel korter. (Het gaat meestal om een kort bericht over een boodschap op het internet, waarbij de nieuwslezer kort de inhoud samenvat.) Ook qua genre is er geen significant verschil ($\chi^2 = 0,107$; $p = 0,743$)³: binnen- en buitenlands nieuws worden in vergelijkbare mate geduid.

De islamberichtgeving verschilt op dit vlak in elk geval fundamenteel van het “algemene” nieuws, waar het binnenland duidelijk domineert. In 2010 bedroeg het aandeel buitenland in het VRT-nieuws net iets minder dan 30%, VTM kwam zelfs niet aan 20% (De Smedt e.a., 2011a, p. 10)

In overeenstemming met het algemene beeld, besteedde VRT ook in haar islamberichtgeving meer aandacht aan buitenlands nieuws dan VTM: 38 van de 54 berichten over islam verwezen naar gebeurtenissen in het buitenland, tegenover 28 op 46 bij VTM. Dit verschil is echter niet statistisch significant ($\chi^2 = 0,221$; $p = 0,489$).

2 De categorie “geen geografische plaats vermeld” is te klein voor de chi-kwadraattest en werd niet in de analyse betrokken.

3 De categorieën “Nieuwsbericht dat achtergrondinformatie biedt...” en “Reportage in het nieuws” werden samengevoegd om de chi-kwadraattest te kunnen uitvoeren.

De dominantie van het buitenland in de islamberichtgeving wordt door verschillende auteurs onderschreven. Volgens Poole wordt de islam op die manier voorgesteld als een essentieel buitenlands fenomeen. Het grote buitenlandse aandeel van thema's als oorlog, terrorisme en politieke en sociale onrust drukt ook een stempel op de berichtgeving in zijn geheel, en maakt dat islam vooral met die thema's geassocieerd wordt (Poole, 2002, p. 59).

Een meer gedetailleerde weergave van de locaties nuanceert dat beeld wel enigzins. Tabel 5 toont voor de binnenlandse berichten waar de gebeurtenissen zich voordeden. In 43,3% van de gevallen ging het om België in het algemeen; in de helft van de gevallen speelden de gebeurtenissen zich af in een grote stad.

Tabel 5: Verdeling van de berichten volgens plaats van de gebeurtenissen: België

	Frequentie	Percent
Brussel	6	20,0
Antwerpen	6	20,0
Andere grote stad in België	3	9,9
België overig	2	6,7
België algemeen	13	43,3
Totaal	30	100,0

Deze vaststellingen liggen in de lijn van ander onderzoek: het land als geheel en zijn grootste steden domineren (d'Haenens & Bink, 2006, p. 358; Poole, 2002, p. 97). Antwerpen en Brussel, die allebei een vrij grote moslimbevolking hebben, komen het meest aan bod, maar andere steden waar veel moslims wonen, zoals Gent, Genk of Luik, komen veel minder of helemaal niet in beeld. Volgens Poole heeft dit te maken met het feit dat journalisten bij het zoeken naar informatie dikwijls beroep doen op al bekende bronnen (Poole, 2002, p. 97). Ook de locatie van bepaalde instellingen, met name rechtbanken speelt een rol: een deel van het binnenlands nieuws over

islam speelt zich immers af rond het thema “justitie” (infra).

De geografische spreiding van de buitenlandse berichtgeving is opmerkelijk. Tabel 6 toont op welke regio's de buitenlandse berichten betrekking hebben.

Tabel 6: Verdeling van de berichten volgens plaats van de gebeurtenissen: buitenland

	Frequentie	Percent
Europa	22	33,3
Turkije	1	1,5
Midden-Oosten	7	10,6
Azië	11	16,7
Noord-Amerika	12	18,2
Afrika ⁴	1	1,5
Meerdere landen	12	18,2
Totaal	66	100,0

Het merendeel van het buitenlands nieuws – bijna 35% – betreft Europees nieuws. Wanneer we daar het percentage voor Noord-Amerika bijtellen komen we uit op een 52%. Meer dan de helft van de geanalyseerde berichten gaan dus over islam in de westerse wereld. (Wanneer de berichtgeving over België in rekening genomen wordt komt het totaal zelfs op een kleine 70%). 10,6% van de berichten gaan over gebeurtenissen in het Midden-Oosten, 16,7% in Azië, en amper 1,5% in Afrika. 18,2% ging over gebeurtenissen die zich in meerdere landen voordeden of waar meerdere landen bij betrokken waren.

Deze vaststellingen zijn opmerkelijk. Ze liggen niet in de lijn van wat we op basis van de literatuur zouden verwachten. Het schaarse inhoudelijke onderzoek dat zowel binnen- als buitenlandse islam in de analyse betreft, laat eerder veronderstellen dat het buitenlandse

4 Afrika ten zuiden van de Sahel.

nieuws over islam zich voornamelijk zou afspelen in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en islamitische landen in Azië (Poole, 2002, p. 57; d'Haenens & Bink, 2006, p. 358).

De cijfers kunnen wel deels verklaard worden door het eerder grote aantal islamgerelateerde nieuwsfeiten dat zich in Europa en de Verenigde Staten voordeed, waaronder de zelfmoordaanslagen door islamistische Tsjetsjeense separatisten in de metro van Moskou op 29 maart, het hoofddoeken- en boerkadebat in België en Frankrijk, de parlamentsverkiezingen in Bosnië in oktober, de herdenkingen van 11 september 2001 en de aanslagen in Londen in juli 2005; en de vijfde verjaardag van de publicatie van de Deense “Mohammedcartoons”. Ook bepaalde wereldwijde gebeurtenissen, en dan gaat het vooral over religieuze aangelegenheden zoals het offerfeest of het begin van de ramadan, worden eerder verhaald als binnenlands dan als buitenlands nieuws. Vooral die laatste vaststelling nuanceert enigszins de stelling van Poole dat journalisten, door in hun berichtgeving over binnenlandse islam vaak te refereren naar buitenlandse gebeurtenissen, de islam voorstellen als een homogeen blok (Poole, 2002, p. 57). De islam wordt overwegend gepresenteerd in een “westerse” context, en dus mogelijk als onderdeel van “westerse” samenlevingen. Het is in dat kader belangrijk om na te gaan welke betekenissen met islam geassocieerd worden, maar de kwantitatieve methode laat niet toe om daar uitspraken over te doen.

Anderzijds merken we op dat islam in het algemeen wel meer in verband wordt gebracht met het buitenland dan met België. De cijfers voor het “soort” islam – Belgische islam, buitenlandse islam of islam in het algemeen – dat in de berichten aan bod komt (tabel 7) weerspiegelen min of meer de verdeling van de berichten volgens geografische situering. 17% van de items gaat over islam in het algemeen. In 30% van de gevallen ligt de nadruk op Belgische islam: in 18% van de items gaat het om Belgische islam; in nog eens 12% is er aandacht voor zowel Belgische als buitenlandse islam, maar met de nadruk op Belgische islam. In ruim de helft van alle berichten is het onderwerp buitenlandse islam. 51% gaat enkel over buitenlandse islam, in 2% is er ook sprake van Belgische islam.

Tabel 7: Verdeling van de berichten volgens soort islam

	Frequentie	Gemiddelde duur in sec.
Belgische islam	18	96,83
Buitenlandse islam	51	89,96
Zowel Belgische als buitenlandse islam, met de nadruk op Belgische islam	12	133,33
Zowel Belgische als buitenlandse islam, met de nadruk op buitenlandse islam	2	123,00
Islam in het algemeen	17	121,76
Totaal	100	102,47

Frequentie: $\chi^2 = 68,100$; $p = 0,000$. Duur: $F(4, 95) = 1,261$; $p = 0,291$; s.n. = 95%.

Wat de gemiddelde duur van de berichten betreft, zien we opmerkelijke verschillen tussen de diverse categorieën. Berichten over buitenlandse islam zijn doorgaans het kortst: ze duren gemiddeld anderhalve minuut. Een item over “zuiver” Belgische islam duurt gemiddeld 7 seconden langer. Een bericht over islam in het algemeen duurt gemiddeld twee minuten. Het verschil in lengte tussen items die alleen gaan over Belgische islam – gemiddeld 97 seconden – en items die Belgische islam associëren met buitenlandse islam – 133 seconden – springt nog het meest in het oog. Toch is geen van de gerapporteerde verschillen in duur statistisch significant ($p = 0,291$).

VRT besteedt meer dan VTM aandacht aan buitenlandse islam en vooral aan islam in het algemeen (tabel 8), een vaststelling die in de lijn ligt van de algemene aandacht voor het buitenland. Toch zijn deze verschillen niet significant ($\chi^2 = 1,553$; $p = 0,817$).

Tabel 8: Soort islam volgens zender

	VRT	VTM	Totaal
Belgische islam	8	10	18
Buitenlandse islam	28	23	51
Zowel Belgische als buitenlandse islam, met de nadruk op Belgische islam	6	6	12
Zowel Belgische als buitenlandse islam, met de nadruk op buitenlandse islam	1	1	2
Islam in het algemeen	11	6	17
Totaal	54	46	100

$\chi^2 = 1,55; p = 0,817$.

2.4.3. Contexten, aanleidingen en thema's

In navolging van onder meer Phalet en Ter Wal (2004) en d'Haenens en Bink (2006) hebben we zowel het hoofd- als subthema van de nieuwsberichten geregistreerd. Deze aanpak laat toe een meer volledig beeld te krijgen van de topics die met islam geassocieerd worden, en van de onderlinge relaties tussen die verschillende topics. Poole spreekt in dat verband van een *framework of representation*: de thema's die met islam in verband worden gebracht bepalen in grote mate op welke manier de islam geframed en gedefinieerd wordt (Poole, 2002, pp. 65-66).

2.4.3.1. Aanleidingen

In tabel 9 zien we welke types van gebeurtenissen nieuws over islam genereren. Bijna een vierde van de aanleidingen (23%) valt in de categorie “anders”. Het gaat in die groep om zeer uiteenlopende gebeurtenissen en feiten, van een NAVO-operatie tegen de Taliban in Afghanistan, tot een bezoek van de Amerikaanse president aan Indonesië. Daarnaast werd een groot deel van de onderzochte

berichten uitgezonden naar aanleiding van een voorval, incident of ramp (19%) of van een juridisch feit (een gerechtelijk onderzoek, een juridische uitspraak of een proces) (16%). 14% kwam er als gevolg van een ceremonie, feest of voorstelling. Hieronder vallen zowel religieuze feesten, zoals het islamitische offerfeest, als herdenkingsceremonies, bijvoorbeeld van de aanslagen van 11 september 2001. 11% van de items werd uitgezonden naar aanleiding van een of andere vorm van criminaliteit of bedreiging, of van een arrestatie. In 6% van de gevallen was de aanleiding een politiek initiatief (van de Belgische of lokale autoriteiten, of een beleidsvoorstel).

Tabel 9: Aanleiding voor de berichten

	Frequentie
Uitspraken politici	2
Congres / conferentie / bijeenkomst / debat	1
Initiatief Belgische autoriteiten	4
Protest	3
Voorval / incident / ramp e.d.	19
Misdaad / criminaliteit / bedreiging / arrestatie	11
Beleidsvoorstel	1
Ceremonie / feest / voorstelling e.d.	14
Uitspraak rechtbank en onmiddellijk gevolg / Rechtszaak of juridisch onderzoek	16
Televisieprogramma	1
Initiatief lokale autoriteiten	1
Verkiezingen	3
Publicatie boek	1
Anders	23
Totaal	100

2.4.3.2. Thema's

Tabel 10 toont welke onderwerpen voorkomen als hoofd- en als subthema. Een vierde (24%) van alle geanalyseerde berichten over islam gaat in eerste instantie over “terrorisme en aanverwante praktijken”. In 17% van de gevallen is terrorisme het subthema. In een aanzienlijk deel van alle berichten over islam wordt dus naar terroristische activiteiten verwezen. “Religie en/of religieuze beleving” komt als hoofdthema op de tweede plaats met 10%, maar is in meer dan een kwart van de berichten (27%) wel subthema. Al bij al heeft slechts een klein aandeel van het nieuws over islam dus betrekking op religie. Dat wijst erop dat het begrip “islam” ook andere, niet-religieuze connotaties heeft.

Tabel 10: Hoofd- en subthema's van de berichten

	Hoofdthema	Subthema
Religie / religieuze beleving	10	27
Politiek	8	2
Familierelaties	1	0
Onderwijs	3	2
Etnische verhoudingen	2	10
Criminaliteit / geweld	4	1
Terrorisme	24	17
Discriminatie	2	0
Justitie / rechtbank	8	1
Ander	38	13
Geen subthema	/	27
Totaal	100	100

Andere onderwerpen die vrij frequent het hoofdthema vormen zijn “politiek” (8%) en “justitie en rechtbank” (8%). Opvallend is de grote restcategorie, waarin 38% van alle onderzochte items

ondergebracht zijn. Het gaat hier om berichten over zeer uiteenlopende onderwerpen, die vaak het meest het moeilijkst te omschrijven zijn omdat ze raken aan verschillende thematieken, zonder dat er een daarvan doorweegt. Het betreft onder meer nieuws over de fatwa tegen terrorisme van de korangeleerde Mohamed Tahir ul-Qadri, en over diverse acties van de extremistische groepering Sharia 4 Belgium. “Etnische verhoudingen” komt nauwelijks voor als hoofdthema, maar is in 10% van de gevallen wel subthema. In 13% is het subthema “anders”; 27% van de berichten heeft geen subthema.

Om uitspraken te kunnen doen over een over- of onderrepresentatie van bepaalde thema's moeten we onder meer kijken naar de globale aandacht die in het nieuws aan die thema's besteed wordt. Over onderwerpen als terrorisme of religie zijn al geen dergelijke cijfers beschikbaar voor Vlaanderen. In de periode 2006-2007 ging een kleine 20% van het islam-nieuws op de BBC over terrorisme; bij France 2 was dat ongeveer 12% (Flood e.a., p. 9). In het Nederlandse *Algemeen Dagblad* kwam terrorisme in de periode 1998-2004 in 20% van de artikels voor als hoofdthema (d'Haenens & Bink, P. 361). Ons cijfer van 24% ligt iets hoger.

In de periode 2003-2010 nam de berichtgeving over criminaliteit bij Eén en VTM een kleine 18% van de totale zendtijd in (De Smedt e.a., 2011a, p. 3). Zelfs wanneer we onze categorieën “criminaliteit en geweld” (4%) en “justitie en rechtbank” (8%) samentellen, bekomen we een cijfer dat betrekkelijk lager ligt. De meeste onderzoekers stellen net het omgekeerde vast: moslims worden meer dan nodig in verband gebracht met criminaliteit, geweld, overlast en dergelijke (d'Haenens & Bink, 2006, p. 361; Phalet & Ter Wal, 2004, pp. 17-18; Poole, 2002, pp. 74-75). Een mogelijke verklaring voor ons lage cijfer ligt in de selectie van het onderzoeksmateriaal: we namen om praktische redenen niet alle nieuwsuitzendingen door, maar zochten gericht naar items over islam. Het is best mogelijk dat in een misdaadbericht een verband met islam gesuggereerd wordt, zonder dat er expliciet naar wordt verwezen. Een dergelijk bericht zou om technische redenen buiten onze selectie vallen, en dus niet in de analyse zijn opgenomen. Ook politiek komt met 8% minder aan bod dan in het globale nieuws, waarin het een aandeel van ongeveer

12% heeft (De Smedt e.a., 2011a, p. 3). Onderwerpen die helemaal niet terug te vinden zijn in ons materiaal zijn onder meer economie en arbeidsmarkt, gezondheid en welzijn, natuur en milieu.

Wat de gemiddelde duur van de berichten betreft zijn er geen statistisch significante verschillen tussen de diverse thema's ($p = 0,973$). Toch zien we dat de items qua gemiddelde lengte nogal uiteen liggen. Berichten die als hoofdthema “religie en religieuze beleving” (81 seconden) en “politiek” (83 seconden) hebben zijn gemiddeld het kortst; items over “criminaliteit / geweld” (110 seconden), “terrorisme” (110 seconden), “familierelaties” (129 seconden) en “onderwijs” (146 seconden) het langst.

Tabel 11 toont de verdeling van de hoofdthema's per soort islam. Politiek komt enkel aan bod in relatie tot buitenlandse islam. Het merendeel van deze berichten gaan over de verkiezingen in Bosnië in oktober, en het bezoek van de Amerikaanse president Obama aan Indonesië in november. Het ontbreken van binnenlands nieuws over politiek en islam is enigszins opvallend, vooral omdat politieke onderwerpen op zich vanaf de val van de federale regering in april een prominente plaats innamen in het totale nieuwsaanbod (De Smedt e.a., 2011a, p. 8). Moslims worden dus helemaal niet met politiek in verband gebracht. De verklaring moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat het debat over de politieke participatie van allochtonen anno 2010 stilaan geluwd was. Vooral onder impuls van het extreemrechtse Vlaams Belang (ex-Vlaams Blok) had de kwestie jarenlang hoog op de publieke agenda gestaan, maar met de politieke terugval van die partij verdween het thema naar de achtergrond.

Ook terrorisme en aanverwante praktijken worden in de eerste plaats geassocieerd met het buitenland. In de weinige gevallen waarin het om Belgische islam gaat, is er nog altijd een link naar buitenlandse islam. In dit verband is ook de score van het thema “justitie en rechtbank” opmerkelijk: het komt bijna uitsluitend voor in berichten die weliswaar ook over internationale islam gaan, maar waar de nadruk wel op Belgische islam ligt. Een groot deel daarvan betreft het nieuws over het proces tegen de vermoedelijke Belgische tak van

Al-Qaeda, dat liep van januari tot mei. De relatie tussen Belgische en internationale islam wordt in deze items ook voortdurend benadrukt. Men verwijst bijvoorbeeld naar het vermeende hoofd van de groepering als “de Belgische moslima Malika El-Aroud” en heeft het vervolgens over “haar Tunesische echtgenoot”. Er wordt ook meermaals herhaald dat de vrouw in Brussel jongeren ronselde “voor de heilige oorlog” of voor “trainingskampen van Al-Qaeda in Afghanistan”. Volgens Poole staat het aanhalen van banden tussen binnen- en buitenlandse islam in functie van een beeld van dreiging en geweld (Poole, 2002, p. 68).

Tabel 11: Hoofdthema's in de berichten per "soort" islam

	Belgische islam	Buitenlandse islam	Beide, nadruk op België	Beide, nadruk op buitenland	Islam in het algemeen
Religie	4	0	0	0	6
Politiek	0	8	0	0	0
Familierelaties	0	0	1	0	0
Onderwijs	3	0	0	0	0
Etnische verhoudingen	1	1	0	0	0
Criminaliteit / geweld	1	3	0	0	0
Terrorisme	0	20	3	1	0
Discriminatie	1	0	0	0	1
Justitie / rechtbank	1	0	7	0	0
Ander	7	19	1	1	10
Totaal	18	51	12	2	17

Onderwijs komt alleen aan bod in nieuws over binnenlandse islam; en het gaat hier om een totaal van slechts drie berichten. Poole constateerde dat onderwijs het meest voorkomende thema was in het

nieuws over binnenlandse (Britse) islam, maar ook dat dat voornamelijk het gevolg was van specifieke maatschappelijke debatten (Poole, 2002, pp. 66-67). Haar onderzoek heeft betrekking op berichtgeving uit het midden van de jaren 1990, dus lang voor 9/11, maar de oorzaak die ze aanhaalt voor de aandacht van journalisten voor onderwijs en islam is nog wel relevant. Alleen in de discussie over het dragen van de hoofddoek in het Gemeenschapsonderwijs kwamen islam en onderwijs als thema's samen. Die discussie intensiverde in maart 2010, met dus enkele nieuwsberichten met als hoofdthema onderwijs tot gevolg.

Het zal niemand verbazen dat nieuwsberichten die over specifiek religieuze thema's gaan ook meestal betrekking hebben op de islam in het algemeen. Religie komt als hoofdthema ook in iets mindere mate aan bod in verslaggeving over Belgische islam. Het gaat hier in praktijk vaak om berichten over religieuze feesten of gebruiken, waarbij vooral aandacht geschonken wordt aan de manier waarop moslims in België die gebeurtenissen beleven. Op de eerste dag van de ramadan bijvoorbeeld maakte een VRT-journaliste een soort korte reportage over de werkzaamheden in een Marokkaanse bakkerij in Antwerpen, waarbij zowel de bakkersvrouw als enkele klanten bevraagd werden over hun invulling van die feestdag, en hun beleving van de vastenperiode.

Wat de religieuze dimensie betreft (tabel 12), zien we dat die in 40% van de geanalyseerde items fundamentalisme is. In iets meer dan de helft daarvan wordt dat geassocieerd met buitenlandse islam. Wanneer fundamentalisme in verband gebracht wordt met Belgische islam, is er dikwijls een verband met internationale islam. 75% van de berichten over terrorisme en criminaliteit, en 62,5% van de berichten over justitie en rechtbank hebben fundamentalisme als religieuze dimensie. Fundamentalisme wordt bijna uitsluitend in verband gebracht met deze thema's.

“Manifestatie van religieuze symbolen in het openbare leven” komt als religieuze dimensie vooral aan bod in de binnenlandse berichtgeving, in combinatie met de thema's onderwijs (66,7%) en religie en religieuze beleving (30%). Dat heeft vooral te maken met het debat over het al dan niet verbieden van de hoofddoek in het

secundair onderwijs, en het zogenaamde “boerkaverbod”, de nieuwe wet op het dragen van de boerka en de niqab in de publieke ruimte. Een vijfde van alle berichten heeft een “andere” religieuze dimensie.

Tabel 12: Religieuze dimensie in de berichten

	Belgische islam	Buiten-landse islam	Beide, nadruk op België	Beide, nadruk op buitenland	Islam in het algemeen	Totaal
Geen religieuze dimensie	0	6	0	0	0	6
Moskee	0	5	0	0	5	10
Ramadan	0	0	0	0	2	2
Wetten / geboden van de koran / islam	2	3	0	0	1	6
Manifestatie religieuze symbolen in het openbare leven	6	1	0	0	3	10
Persoonlijke beleving religie	0	0	1	0	0	1
Homoseksualiteit	0	0	0	0	1	1
Betekenis van Koran	0	1	0	0	2	3
Gebed en gebedsruimte	0	2	0	0	0	2
Fundamentalisme	5	24	9	2	0	40
Andere	5	9	2	0	3	19
Totaal	18	51	12	2	17	100

Uit verschillende studies blijkt dat publieke en commerciële media op een verschillende manier berichten over onder meer etnische minderheden. Die groepen zouden in populaire media bijvoorbeeld vaker en vooral negatiever in beeld gebracht worden (Devroe, 2007, pp. 109-110). Het VTM-nieuws wordt, ondanks inspanningen van

de zender om de kwaliteit van haar journaals te verbeteren, soms bekritiseerd omwille van de grote aandacht voor onder meer criminaliteit en *faits divers* (De Bens & Paulussen, 2005, p. 375). Die grotere aandacht voor negatief nieuws zou zich ook kunnen weerspiegelen in de islamberichtgeving. In ons materiaal vinden we echter geen statistisch significant verschil tussen de mate waarin diverse thema's bij VRT en VTM aan bod komen ($\chi^2 = 5,760$; $p = 0,124$).⁵ De verdeling van de thema's over beide zenders (tabel 13) laat wel vermoeden dat er toch verschillende accenten gelegd worden.

Tabel 13: Hoofdthema's in de berichten volgens zender

	VRT	VTM	Totaal
Religie	6	4	10
Politiek	4	4	8
Familierelaties	1	0	1
Onderwijs	1	2	3
Etnische verhoudingen	1	1	2
Criminaliteit	0	4	4
Terrorisme	16	8	24
Discriminatie	2	0	2
Justitie / rechtbank	3	5	8
Ander	20	18	38
Totaal	54	46	100

$\chi^2 = 5,760$; $p = 0,124$.⁴

- 5 Omdat slechts twee categorieën, “religie” en “terrorisme”, groot genoeg bleken voor de chi-kwadraat significantietest, werden “criminaliteit en geweld” en “justitie en rechtbank” gehercodeerd tot één categorie “criminaliteit en justitie”, en voegden we alle andere thema's bij de categorie “anders”. Na die operatie werden de variabele “zender” en de nieuwe variabele “hoofdthema1” aan de chi-kwadraattest onderworpen. Er was geen significant verband ($\chi^2 = 5,760$; $p = 0,124$).

Criminaliteit komt als hoofdthema enkel terug bij VTM. De commerciële omroep heeft ook iets meer aandacht voor het onderwerp justitie en rechtbank. Ook onderwijs komt iets vaker aan bod (hoewel het hier maar gaat om één bericht). VRT besteedt iets meer aandacht aan religie en religieuze beleving. Opvallend is dat terrorisme in het VRT-nieuws dubbel zo vaak aan bod komt als bij VTM. De openbare omroep besteedt algemeen meer aandacht aan buitenlands nieuws (De Smedt e.a., 2011a, p. 10), en terrorisme komt vooral aan bod in een buitenlandse context (zie hieronder), maar dat kan dat grote verschil niet helemaal verklaren. De veronderstelling dat de commerciële omroep negatiever over moslims zou berichten krijgt hier dus weinig steun.

Een vergelijking van de subthema's per zender geeft gelijkaardige resultaten, weliswaar met een evenwichtiger beeld voor het thema terrorisme (9 items bij VRT, 8 bij VTM). Ook hier zijn er geen significante verschillen tussen de zenders ($\chi^2 = 0,733$; $p = 0,947$).⁶

Er zijn al bij al eerder weinig berichten over islam, en ook dat verkleint de kans op het vinden van statistisch significante verschillen.

2.4.4. Actoren

De mensen die in het nieuws in beeld komen en aan het woord gelaten worden, spelen een belangrijke rol in de manier waarop de gebeurtenissen door het medium gepresenteerd worden. Nieuwsberichten op televisie zijn per definitie eerder kort, en daarom is er vaak weinig ruimte om veel verschillende bronnen aan het

---

6 Ook voor deze test werden enkele categorieën gehercodeerd. We weerhielden de thema's "religie", "terrorisme" en "geen subthema". "Criminaliteit en geweld" en "justitie en rechtbank" gehercodeerd tot één categorie "criminaliteit en justitie", en alle andere thema's werden bij de categorie "anders" gevoegd. Na die operatie werden de variabele "zender" en de nieuwe variabele "subthema1" aan de chi-kwadraattest onderworpen. Er was geen significant verband ($\chi^2 = 0,733$; $p = 0,947$).

woord te laten.

In de lijn van wat eerder onderzoek al aan het licht bracht, komen de meeste moslimactoren niet zelf aan het woord. In 33% van alle onderzochte berichten komt minstens één moslimactor aan het woord. In 13% wordt een moslimactor geparafraseerd (d.w.z. de actor komt niet zelf aan het woord, maar zijn visie wordt door de verslaggever weergegeven). In 67% van de items komt geen enkele moslim aan het woord. Opvallend is ook dat in 37% zelfs geen moslims in beeld gebracht worden. In 60% van de berichten komt minstens één niet-moslimactor aan het woord.

In onze 100 items komen 147 moslimactoren voor, waarvan er in totaal 50 (of 34%) ook spreken. Zij zijn gemiddeld ongeveer 17 seconden lang aan het woord ($\bar{x} = 17,14$, $s = 13,42$). De spreekduur varieert tussen 3 en 58 seconden. Voor de 53 niet-moslimactoren ligt de gemiddelde spreekduur op ongeveer 20 seconden ($\bar{x} = 20,47$, $s = 13,50$).⁷ Het verschil in gemiddelde spreekduur is niet statistisch significant ($p = 0,221$). In totaal werden 12 moslimactoren (8,2%) geparafraseerd; 85 (57,8%) kwamen alleen in beeld.

In een nieuwsbericht komen gemiddeld 1,47 moslimactoren voor. Bij VRT ligt het cijfer op 1,46 actoren per item; voor VTM is dat 1,48.

Tabel 14: Aantal sprekende, geparafraseerde en in beeld gebrachte moslimactoren per zender

	Aan het woord	Geparafraseerd	In beeld	Totaal
VRT	32	5	42	79
VTM	18	7	43	68
Totaal	50	12	85	147

$\chi^2 = 3,92$; $p = 0,048$.

VRT laat wel significant meer moslims aan het woord dan VTM: 32

⁷ Voor de niet-moslimactoren werd enkel de spreekduur van de eerste sprekende actor geregistreerd.

tegenover 18 ($\chi^2 = 3,92$; $p = 0,048$). Daartegenover staat dat moslims in het VTM-nieuws gemiddeld langer spreken: 20 seconden, tegenover 15,5 seconden bij VRT. Dit verschil is echter niet statistisch significant ($p = 0,338$).

2.4.4.1. Sekse en sociale rollen

Er komen in de islamberichtgeving veel meer moslimmannen dan -vrouwen aan het woord ($\chi^2 = 10,52$; $p = 0,001$). Bijna de helft – 45% – van alle moslimactoren is een man. Nauwelijks 21% is een vrouw, en in 34% van de gevallen gaat het om een groep of organisatie. Van de moslimactoren die aan het woord komen is 68% een man, en 24% een vrouw.

Tabel 15: Sekse van de moslimactoren

	Aan het woord	Geparafraseerd	In beeld	Totaal
Man	34	5	27	66
Vrouw	12	0	19	31
Groep / organisatie	4	7	39	50
Totaal	50	12	85	147

$\chi^2 = 10,52$; $p = 0,001$.

Het is moeilijk te bepalen of deze verhouding al dan niet afwijkt van de man-vrouwverhouding in TV-journaals algemeen, omdat er weinig vergelijkbaar cijfermateriaal voorhanden is. Zeker is wel dat vrouwen ondervertegenwoordigd zijn in het nieuws. In 2011 bedroeg het percentage vrouwelijke actoren in informatie- en cultuurprogramma's (dus niet enkel journaals) 39,3% bij de publieke zender en 51,1% bij de private omroepen (waaronder dus VTM) (VRT, 2011, p. 25). Tussen 2003 en 2011 evuleerde de totale spreektijd van vrouwen in het nieuws (van VRT en VTM samen) van

gemiddeld 18% naar 22% (Vos e.a., 2012, p. 3). Op basis van die gegevens zouden we onder voorbehoud kunnen stellen dat vrouwen in het nieuws over islam iets minder aanwezig zijn dan in het algemene nieuws.

Voor de moslimactoren die enkel in beeld komen is de verhouding tussen de seksen wel wat evenwichtiger: 32% mannen tegenover 22% vrouwen. Bijna de helft van de niet-sprekende actoren betreft een groep of organisatie. Van de sprekende actoren zijn mannen gemiddeld 18 seconden aan het woord en vrouwen 16 seconden; dit verschil is niet statistisch significant ($p = 0,670$).

Niet alle actoren in het nieuws vertegenwoordigen zichzelf. Ook wanneer ze geen “officieel” woordvoerder of lid zijn van een of andere organisatie of groepering, kunnen mensen door de verslaggever gepresenteerd worden als vertegenwoordiger van een bepaalde groep. 42% van de moslimactoren in de onderzochte nieuwsberichten vertegenwoordigen zichzelf. Ongeveer 33% wordt in beeld gebracht als onderdeel van een organisatie. De helft daarvan (16,2%) vertegenwoordigt een ondergrondse, bijvoorbeeld terroristische, organisatie. Het zal niemand verbazen dat deze actoren voornamelijk in beeld komen of geparafraseerd worden. Slechts drie maal spreekt er iemand namens een dergelijke organisatie (het gaat concreet om een zelfverklaard Vlaams Al-Qaeda-strijder, die in twee journaals aan het woord komt; en om Osama Bin Laden in een videoboodschap waarvan fragmenten getoond werden).

13% van de moslimactoren komt in beeld namens “islamitische organisaties en instellingen”. Hieronder vallen religieuze instanties zoals moskeeën, en moslimverenigingen allerhande, maar ook bijvoorbeeld de omstreden extremistische organisatie Sharia 4 Belgium. Van de publiek bekende moslims die aan bod komt komen scoort de woordvoerder van die groepering, Fouad “Abu Imran” Belkacem trouwens het hoogst: hij komt drie maal aan het woord. Eric Bogaerts, voorzitter van het Belgisch Islamitisch Centrum, en Osama Bin Laden komen elk twee maal aan bod. Andere bekende moslimactoren die aan bod komen zijn de politici Selahattin Koçak,

Karim Bachar en Ergün Top, korangeleerde Mohamed Tahir ul-Qadri, en de Iraanse president Mahmoed Ahmadinejad.

Tabel 16: Wie vertegenwoordigen de moslimactoren?

	Aan het woord	Geparafraseerd	In beeld	Totaal
Zichzelf	25	2	35	62
Regering	4	1	2	7
Politieke partijen	1	0	0	1
Vrouwen en vrouwen-organisaties	1	0	0	1
Slachtoffer geweld	1	1	3	5
Dader geweld	0	0	7	7
Ondergrondseorganisatie	3	4	17	24
islamitische organisaties en instellingen	10	1	8	19
Turkse organisaties	1	0	0	1
Marokkaanse organisaties	1	0	0	1
Andere organisaties	1	0	1	2
Ander	2	3	12	17
Totaal	50	12	85	147

Moslams die spreken als vertegenwoordiger van een ondergrondse organisatie zijn gemiddeld het langst aan het woord, ongeveer 25 seconden ($\bar{x} = 24,67$). Dat wijst op een voorkeur van journalisten om extreme elementen aan het woord te laten (Poole, 2002, p. 44). Wordvoerders van andere islamitische organisaties spreken gemiddeld 18 seconden ($\bar{x} = 17,88$). Moslams die namens zichzelf spreken zijn gemiddeld 17 seconden aan het woord ($\bar{x} = 16,52$). Deze verschillen zijn wel niet statistisch significant ($p = 0,642$).

Significant meer moslimvrouwen dan -mannen vertegenwoordigen

alleen zichzelf ($\chi^2 = 20,22; p = 0,000$): 23 tegenover 14. 6 vrouwen vertegenwoordigen een organisatie of instelling, tegenover 41 mannen. Onder de organisaties waarvan een vrouw getoond wordt als vertegenwoordigster, vinden we vijf maal een ondergrondse organisatie (het gaat hier om één actor die in vijf nieuwsuitzendingen terugkomt), en één keer om een vrouwenorganisatie. We zien geen enkele vrouw als woordvoerder van landelijke of plaatselijke autoriteiten, politieke partijen of legitieme islamitische instellingen. Onderzoek toonde al veelvuldig aan dat de moslimvrouw voornamelijk wordt afgebeeld in de private sfeer (o.m. Poole, 2002, p. 92). Moslimmannen komen in beeld in een veel breder gamma aan rollen, en vertegenwoordigen zowel regeringen en politieke partijen als diverse types van organisaties en verenigingen.

Tabel 17: Wie vertegenwoordigen de mannelijke en vrouwelijke moslimactoren?

	Man	Vrouw	Totaal
Zichzelf	14	23	37
Landelijke of lokale regering	4	0	4
Politieke partijen	1	0	1
Vrouwen en vrouwenorganisaties	0	1	1
Slachtoffer geweld	2	0	2
Dader geweld	6	0	6
Ondergrondse organisatie, bv. terroristische organisatie	17	5	22
islamitische organisaties en instellingen	16	0	16
Turkse organisaties	1	0	1
Marokkaanse organisaties	1	0	1
Overige andere organisaties	1	0	1
Ander	3	2	5
Totaal	66	31	97

2.4.4.2. Etniciteit

De etnische origine van de moslimactor wordt meestal niet vermeld. In 68% van de gevallen wordt er door de verslaggever niet expliciet naar verwezen. Voor 37,5% van de actoren valt ze wel af te leiden uit de context. Wanneer er wel naar de etniciteit verwezen wordt, is “moslim” met 13% de meest gebruikte term. Etnische afkomst wordt dus vaak gelijkgesteld met religie. Volgens onder meer Shadid is dit tekenend voor het gebrek aan culturele en religieuze differentiatie waar de berichtgeving over islam en moslims telkens weer blijk van geeft. De identiteit van moslims wordt in de eerste plaats gedefinieerd in termen van religie, en die religie wordt vervolgens aangehaald als verklaring voor het (negatieve) gedrag van bepaalde individuen (Shadid, 2009, pp. 180-181). Of dat hier ook het geval is kan via de kwantitatieve methode niet onderzocht worden. Andere onderzoekers deden wel gelijkaardige vaststellingen (o.m. d'Haenens & Bink, 2006, p. 360).

Van 19% van alle actoren wordt de etniciteit wel uitdrukkelijk vermeld. Het merendeel daarvan zijn buitenlandse actoren. Wanneer een verslaggever het heeft over een gebeurtenis in Iran, is het vanzelfsprekend om ook de actoren aan te duiden als Iraniërs. In de identificatie van de moslimactoren door journalisten tekent zich wel een duidelijk en significant verschil af tussen de binnen- en buitenlandse berichtgeving ($\chi^2 = 30,53$; $p = 0,000$). Wanneer men het heeft over Belgische islam, wordt de etniciteit 49 keer (78%) niet aangegeven; voor 20 gevallen (32%) ze wel af te leiden uit de context. In nieuws over internationale islam en islam in het algemeen wordt de etniciteit van de actoren in ongeveer 60% (61 respectievelijk 59%) van de gevallen niet expliciet vermeld. Bij buitenlandse islam is in een ruime helft van de gevallen de etnische afkomst wel te begrijpen uit de context. Van 30% van de buitenlandse actoren wordt de etniciteit wel weergegeven.

De term “moslim” wordt het meest gebruikt in nieuws over islam in het algemeen (5 maal of 18,5%) en over Belgische islam (9 maal of 14%). Van de buitenlandse actoren wordt slechts 9% als moslim aangeduid.

Van de “binnenlandse” moslimactoren worden er slechts 4

aangeduid als Belg. Dat zou erop kunnen wijzen dat moslims niet gezien worden als onderdeel van de Belgische samenleving.

Tabel 18: Aanduiding van de etniciteit van moslimactoren volgens soort islam⁸

	België	Buitenland	Islam algemeen	Totaal
Moslim	9	5	5	19
Niet vermeld	29	5	11	45
Af te leiden	20	30	5	55
Vermeld	5	17	6	28
Totaal	63	57	27	147

$\chi^2 = 30,53; p = 0,000.$

We vonden geen significante verschillen met betrekking tot de identificatie van de etniciteit van mannelijke en vrouwelijke moslimactoren ($\chi^2 = 0,819; p = 0,845$).

Tussen de publieke en de commerciële zender registreerden we wel significante verschillen ($\chi^2 = 8,27; p = 0,041$). Beide journaals vermelden van een kleine 70% van alle getoonde moslimactoren de etnische afkomst niet (67% bij VRT, 69% bij VTM), maar van ongeveer een derde (34% bij VRT, 31% bij VTM) kan de kijker wel uit de context afleiden dat het om een moslim gaat. Het grote verschil zit in het wel vermelden van de afkomst, en in het gebruik van de term “moslim”. VRT vermeldt van 19 moslimactoren (24%) de nationaliteit; VTM doet dat slechts voor 13%. Anderzijds wordt de term “moslim” door VTM relatief dubbel zo vaak gebruikt als bij VRT: 18% van de moslimactoren uit VTM-berichten tegenover 9% bij VRT.

8 Om de chi-kwadraattest te kunnen uitvoeren werden de categorieën “Zowel Belgische als buitenlandse islam, met de nadruk op Belgische islam” en “Zowel buitenlandse als Belgische islam, met de nadruk op Belgische islam” werden bij de respectievelijke categorieën “Belgische islam” en “buitenlandse islam” gevoegd.

Tabel 19: Aanduiding van de etniciteit van de moslimactoren per zender

	VRT	VTM	Totaal
Moslim	7	12	19
Niet vermeld	19	26	45
Af te leiden	34	21	55
Vermeld	19	9	28
Totaal	79	68	147

$\chi^2 = 8,2; p = 0,041$.

2.4.4.3. Uitspraken

Tabel 19 toont over welke onderwerpen moslimactoren op het scherm hun mening geven (het gaat hier zowel om sprekende als om geparafraseerde actoren). Veel moslims komen aan het woord over religieuze aangelegenheden (19%) en terrorisme (13%). De meeste onderwerpen waarover gesproken wordt vallen in de categorie “anders” (62%). Er zijn geen significante verschillen in de gemiddelde spreekduur per onderwerp ($p = 0,898$).

Tabel 20: Onderwerpen: thema's met spreekduur

	Frequentie	Gemiddelde spreekduur in sec.
Relaties en seksualiteit	1	16,00
Terroristische daad	8	20,50
Culturele manifestaties / uitingen	3	27,00
Religieuze aangelegenheden	12	15,30
Ander onderwerp	38	16,81
Totaal	62	17,14

Spreekduur: $F(4, 45) = 0,266; p = 0,898; s.n. = 95\%$.

Tabel 20 geeft een overzicht van de groepen uit de samenleving het vaakst onderwerp van uitspraken van moslimactoren zijn. De helft valt in de categorie “anders”. Daarnaast spreekt men relatief veel over moslims in het algemeen (23%) en over zichzelf (18%). Ook hier zijn er geen significante verschillen in spreekduur ($p = 0,959$).

Tabel 21: Onderwerpen: groepen met spreekduur

	Frequentie	Gemiddelde spreekduur in sec.
Moslims divers	14	16,21
Politici	2	5,00
Terrorist(en)	4	10,75
Zichzelf	11	15,91
Andere groep/persoon	31	12,97
Totaal	62	13,82

Spreekduur: $F(4, 45) = 0,156; p = 0,959$, s.n. = 95%

Tenslotte gingen we ook na hoe de verslaggever tegenover de actoren staat. In 88,2% van de relevante berichten was de houding van de verslaggever tegenover de moslimactoren neutraal. Het cijfer voor de niet-moslimactoren ligt op 87,5%. In 1 item stond de verslaggever negatief tegenover de moslimactoren, in 2 berichten was dat het geval voor de niet-moslimactoren.

2.4.5. Nieuwsframes

Om na te gaan in welke mate de stellingen uit het codeboek werkelijk als indicatoren voor de aanwezigheid van de vijf nieuwsframes (zoals beschreven door Semetko en Valkenburg, 2000) kunnen fungeren, werd een factoranalyse uitgevoerd (principal axis

factoring met varimax-rotatie; de variabelen met lading 0,4 of meer werden toegekend aan de bijhorende factor. De factoranalyse verklaart 55,3% van de totale variantie in de variabelen. De tabel met factorladingen is te raadplegen in [bijlage 5](#). De factoroplossing ondersteunt het model van Semetko en Valkenburg maar gedeeltelijk. Alleen het *human interest frame* en *morality frame* komen duidelijk uit de analyse naar voor. Het *conflict frame* tekent zich vooral af rond twee stellingen, die verwijzen naar onderlinge onenigheid of conflict, en afkeuring tussen de betrokken partijen. De stellingen die in theorie het *responsibility* en *consequences frame* voorstellen, laden hoog op verschillende factoren. De eerder beperkte omvang van de steekproef zou die mismatch deels kunnen verklaren. Het is ook mogelijk dat een aantal frames eenvoudigweg niet aanwezig zijn. Dat zou erop wijzen dat de berichtgeving inhoudelijk zeer complex en genuanceerd is.

We gebruiken alleen de termen *human interest frame* en *morality frame* dus in overeenkomst met het model. Om de samenhang tussen de stellingen te meten werd een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. Voor het *human interest frame* bedraagt de Cronbach's α -waarde 0,765, de inter-item correlaties variëren tussen $r = 0,326$ en $r = 0,565$ (4 variabelen). Voor het *morality frame* is Cronbach's $\alpha = 0,562$, de inter-item correlaties variëren tussen $r = 0,270$ en $r = 0,357$ (3 variabelen). Ons *conflict frame* verwijst enkel naar de stellingen “Eén partij keurt de ander af” en “Het bericht reflecteert onenigheid tussen verschillende partijen” (Cronbach's $\alpha = 0,774$; inter-item correlatie $r = 0,638$; 2 variabelen). Wanneer we het hebben over het *gevolgenframe* is dat enkel opgebouwd uit de stellingen “In het bericht wordt gerefereerd naar de voor- en nadelen” en “In het bericht wordt verwezen naar de mogelijke gevolgen van het voortzetten van een bepaalde activiteit” (Cronbach's $\alpha = 0,604$; inter-item correlatie $r = 0,455$; 2 variabelen). De stellingen die het *responsibility frame* moeten vertegenwoordigen zijn te versnipperd over de factormatrix om als één geheel beschouwd te kunnen worden. Om uitspraken te doen over die en de andere resterende stellingen analyseren we de afzonderlijke variabelen. [Tabel 22](#) biedt een overzicht van de weerhouden frames en de corresponderende

variabelen:

Tabel 22: Frames en bijhorende stellingen

“Frame”	Stellingen
Human interest	<p>Het bericht gaat in op het privé-leven van de actoren</p> <p>Het bericht laat nadrukkelijk zien hoe individuen en groepen worden beïnvloed door het probleem/onderwerp.</p> <p>Het bericht vermeldt bijvoeglijke naamwoorden of persoonlijke karakterschetsen die gevoelens van verontwaardiging, empathie, sympathie of medeleven weergeven.</p> <p>Het bericht verschaft een ‘menselijk gezicht’/een persoonlijke ‘touch’ met betrekking tot het onderwerp. Een persoon staat centraal, geen issue of ding.</p>
Morality	<p>Het bericht bevat specifieke, sociale voorschriften over hoe men zich moet gedragen.</p> <p>Het bericht verwijst naar moraliteit, God/Allah, of andere religieuze ideeën.</p> <p>Het bericht bevat een morele boodschap (weergave van goed en kwaad).</p>
Conflict	<p>Eén partij/individu/groep/land keurt de ander af.</p> <p>Het bericht reflecteert onenigheid (bijv. meningsverschil) tussen verschillende partijen/individuen/groepen/landen.</p>
Gevolgen	<p>In het bericht wordt verwezen naar de (mogelijke) gevolgen van het (wel of niet) voortzetten van een bepaalde activiteit.</p> <p>In het bericht wordt gerefereerd naar voor- of nadelen (verliezen of winsten), nu of in de toekomst.</p>

Het conflict frame is het meest aanwezig ($\bar{x} = 0,745$), gevolgd door het gevolgenframe ($\bar{x} = 0,200$) en het human interest frame ($\bar{x} = 0,195$). Het morality frame komt het minst voor ($\bar{x} = 0,117$). In drie kwart van de berichten zijn aspecten van conflict prominent aanwezig. Dat heeft te maken met de onderwerpen in het nieuws

(terrorisme, justitie, ...), en waarschijnlijk ook met de aard van het medium. Items in TV-journaals zijn eerder kort, waardoor er weinig ruimte is om verschillende perspectieven uitgebreid aan bod te brengen. Standpunten worden dus herleid tot hun essentie, waardoor een algemeen beeld van tegenstelling en conflict veel sterker naar voor komt.

Wanneer we dan kijken naar de toewijzing van verantwoordelijkheid voor het probleem of issue, zien we dat in 22% van de berichten de verantwoordelijkheid aan de overheid wordt toegewezen; en in 75% aan een groep of individu. In 40% wordt gesuggereerd dat de overheid in staat is om het probleem aan te pakken, in 26% wordt gesuggereerd dat er onmiddellijke actie vereist is.

Het human interest frame en gevolgenframe komen iets vaker voor in de VRT-berichten dan bij VTM. In het VTM-nieuws zijn het conflict en morality frame dan weer meer aanwezig. Alleen dat laatste verschil is significant ($p = 0,014$). In de toewijzing van verantwoordelijkheid zijn er geen significante verschillen tussen VRT en VTM.

Tabel 23: Frames volgens zender

Human interest		Morality		Conflict		Gevolgen	
VRT	VTM	VRT	VTM	VRT	VTM	VRT	VTM
,2176	,1685	,0617	,1812	,6759	,8261	,2315	,1630

Human interest: $t = 0,807$; $df = 98$; $p = 0,422$; s.n. = 95%. Morality: $t = -2,509$; $df = 98$; $p = 0,014$; s.n. = 95%. Conflict: $t = -1,969$; $df = 98$; $p = 0,052$; s.n. = 95%. Gevolgen: $t = 1,024$; $df = 98$; $p = 0,309$; s.n. = 95%

Er zijn geen significante verschillen tussen de binnenland- en buitenlandberichtgeving. De tabel toont wel aan dat het human interest en morality frame meer voorkomen in binnenlands nieuws.

Tabel 24: Frames volgens locatie: binnen en buitenland

	Locatie	N	Gemiddelde
Human interest	België	30	,2500
	Buitenland	66	,1780
Morality	België	30	,1667
	Buitenland	66	,0909
Conflict	België	30	,7000
	Buitenland	66	,7803
Gevolgenframe	België	30	,1167
	Buitenland	66	,2500

Human interest: $t = 1,065$; $df = 94$; $p = 0,289$; s.n. = 95%. Morality: $t = 1,341$; $df = 94$; $p = 0,187$; s.n. = 95%. Conflict: $t = -0,950$; $df = 94$; $p = 0,345$; s.n. = 95%. Gevolgen: $t = -1,969$; $df = 94$; $p = 0,053$; s.n. = 95%.

Die cijfers worden min of meer weerspiegeld in de verdeling volgens soort islam (tabel 25). Het human interest frame en moraliteitsframe komen het meest voor in nieuws over Belgische islam. Het gevolgenframe is het meest aanwezig in nieuws over islam in het algemeen. Voor het conflict frame zien we geen grote verschillen. Geen van de verschillen is statistisch significant.

In de buitenlandberichterijving wordt de verantwoordelijkheid voor de gebeurtenis significant meer aan de overheid toegeschreven dan in het binnenlands nieuws: 29 % tegenover 7% ($p = 0,003$). Dat is evenwel niet het geval voor de oplossing van het probleem ($p = 0,582$). Qua soort islam zijn er geen significante verschillen.

Het conflict frame is in het merendeel van de berichten aanwezig. Het komt het sterkst terug in nieuws over criminaliteit ($\bar{x} = 1,00$), justitie ($\bar{x} = 0,94$) en terrorisme ($\bar{x} = 0,81$), en is het minst aanwezig wanneer het gaat over religie ($\bar{x} = 0,45$), discriminatie ($\bar{x} = 0,50$) en familierelaties ($\bar{x} = 0,50$). Het human interest frame domineert in nieuws over familierelaties ($\bar{x} = 1,00$), discriminatie ($\bar{x} = 0,63$) en criminaliteit ($\bar{x} = 0,63$). Die belangstelling voor criminele figuren

manifesteert zich vooral ten opzichte van vrouwen. Met name Lesley Dekkers, beklaagde in het proces over de zogenaamde “helikopterontsnapping” uit de gevangenis van Brugge in 2009, en Malika El Aroud, de vermeende chef van de Belgische tak van Al-Qaeda, krijgen opvallend veel aandacht. Het moraliteitsframe komt het meest voor in relatie tot religie ($\bar{x} = 0,23$). Het gevolgenframe is het sterkts aanwezig in nieuws over discriminatie ($\bar{x} = 0,75$) en justitie ($\bar{x} = 0,65$).

Tabel 25: Frames volgens soort islam

		N	Gemiddelde
Human interest	België	30	,2833
	Buitenland	53	,1745
	Islam algemeen	17	,1029
	Total	100	,1950
Morality	België	30	,1667
	Buitenland	53	,0881
	Islam algemeen	17	,1176
	Total	100	,1167
Conflict	België	30	,7667
	Buitenland	53	,7642
	Islam algemeen	17	,6471
	Total	100	,7450
Gevolgen	België	30	,1167
	Buitenland	53	,1887
	Islam algemeen	17	,3824
	Total	100	,2000

Human interest: $F(2, 97) = 2,239$; $p = 0,112$; s.n. = 95%. Morality: $F(2, 97) = 1,084$; $p = 0,342$; s.n. = 95%. Conflict: Welch $F(2, 97) = 0,634$; $p = 0,653$; s.n. = 95%. Gevolgen: Welch $F(2, 97) = 3,704$; $p = 0,102$; s.n. = 95%.

2.4.6. Zijn er verschillen tussen routine- en crisisberichterijding?

Veel onderzoekers maken een onderscheid tussen routine- en crisisberichterijding. Routineberichterijding is *“de berichterijding over het onderzoeksthema in een periode zonder bijzondere gebeurtenissen die tot een meer diepgaande aandacht voor het thema hoeven leiden”* (Devroe & Saeys, 2002, p. 59). Crisisberichterijding is *“de berichterijding over een gebeurtenis of debat dat duidelijk verband houdt met het onderzoeksthema en gedurende een kortere of langere periode bijzondere media-aandacht krijgt”* (idem). Crisismomenten kunnen een stempel drukken op de verdere berichterijding over het onderwerp, zelfs gedurende lange tijd.

We onderzoeken een binnenlands crisismoment, de publieke belangstelling voor Sharia 4 Belgium in april en mei, en een buitenlands crisismoment, de herdenking van de aanslagen van 11 september 2001. Sharia 4 Belgium is een organisatie van fundamentalistische moslims, die de sharia in België willen invoeren. Op 1 april 2010 verstoorden een aantal leden een lezing over de islam aan de Universiteit Antwerpen. In de daaropvolgende weken zou de organisatie een aantal keer in het nieuws komen, onder meer ook door haar acties tegen de plannen van de overheid om het dragen van de boerka te verbieden. Sharia 4 Belgium is het meest prominente topic in de binnenlandse islamberichterijding van 2010, er werden tussen 31 maart en 22 mei in totaal 8 berichten aan gewijd.

De herdenking van de aanslagen van 11 september 2001 werd overschaduwd door het debat rond de bouw van een moskee vlakbij de plaats waar de Twin Towers stonden. Het protest tegen de moskee werd belichaamd door de figuur van Terry Jones, een protestantse dominee uit Florida die had aangekondigd op 11 september massaal koranboeken te zullen verbranden, en alle Amerikanen opriep om hetzelfde te doen. De steun voor de bouw van de moskee verschoof naar protest tegen de koranverbranding. President Obama veroordeelde Jones' plannen, en in verschillende moslimlanden werd er ook tegen gedemonstreerd. Dat alles leidde ertoe dat tussen 8 en 12 september de journaals van VRT en VTM samen 9 berichten uitzonden waarin er gesproken werd over islam. 9% van de

jaarberichtgeving over islam situeert zich dus in een tijdspanne van 4 dagen.

Tabel 26 toont in welke mate er verschuivingen zijn in het voorkomen van nieuwsframes. Crisisberichtgeving wordt duidelijk gedomineerd door het conflict frame. In het nieuws rond de herdenkingen van 9/11 ging er zeer veel aandacht naar de mogelijke gevolgen van de aangekondigde koranverbranding. In de berichtgeving over Sharia 4 Belgium is het moraliteitsframe prominent aanwezig. Zowel de aanhangers als tegenstanders van de organisatie verwijzen in hun betoog dikwijls naar religie, en een interview met een straathoekwerker over de woordvoerder van de groepering bevat duidelijke boodschappen over “goed” en “kwaad”.

Tabel 26: Nieuwsframes: routine- en crisisberichtgeving

	Human interest	Morality	Conflict	Gevolgen
"Voor"	,2407	,1235	,8519	,1481
Sharia 4 Belgium	,0833	,2444	,8000	,1333
"Midden"	,2800	,0933	,7200	,1400
Herdenking 9/11	,0278	,1111	1,0000	,6667
"Na"	,1875	,0556	,5208	,1875
Totaal	,1950	,1167	,7450	,2000

Het human interest frame komt het meest voor in de routineberichtgeving. “Alledaags nieuws” leent zich meer voor een “menselijke” aanpak. Anderzijds betekent dit ook dat crisismomenten hier weinig gedramatiseerd worden.

We voerden t-testen uit om het voorkomen van de frames voor en na 1 april (de datum van het eerste bericht over Sharia 4 Belgium), en voor en na 8 september (het begin van de herdenkingen van 9/11) te vergelijken, en vonden geen statistisch significante verschillen. (Enkel het gevolgenframe kwam na de herdenkingen van 9/11 significant minder voor ($p = 0,035$)). Geen van beide gebeurtenissen

zorgde voor een *reframing* van islam en aanverwante onderwerpen. Tabel 27 toont ons dat de verantwoordelijkheid voor problemen en issues wordt op crisismomenten duidelijk bij individuen of groepen gelegd, en niet bij de overheid.

Tabel 27: Toewijzing van verantwoordelijkheid: routine- en crisisberichtgeving

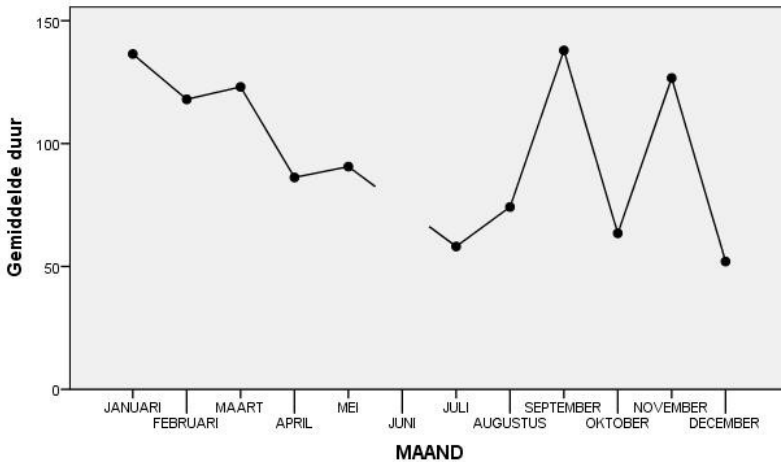
	Overheid	Individu / groep
“Voor”	,26	,81
Sharia 4 Belgium	,07	,87
“Midden”	,32	,68
Herdenkingen 9/11	,00	1,00
“Na”	,25	,58
Totaal	,22	,75

Wat de gemiddelde duur van de items betreft, stellen we vast dat de berichten vanaf april veel korter worden: van gemiddeld 127 naar 93 seconden ($p = 0,043$). De verklaring moet waarschijnlijk niet gezocht worden bij Sharia 4 Belgium, maar eerder in de toegenomen aandacht voor ander, met name politiek nieuws. In de weken en zelfs maanden na de val van de Belgische regering eind april stonden nieuwsuitzendingen grotendeels in het teken van de verkiezingscampagnes, verkiezingsresultaten en formatiegesprekken. Hoewel het hier niet na te gaan valt, veronderstellen we dat dat gepaard ging met een verminderde aandacht voor ander nieuws, wat zich dus ook zou manifesteren in kortere nieuwsberichten. Afbeelding 3 toont inderdaad dat berichten over islam vanaf maart korter werden, en dat er pas in september, vooral met het nieuws over de herdenkingen van 9/11, weer gemiddeld langere berichten uitgezonden werden. Ook in november werden enkele langere berichten uitgezonden, over het offerfeest en een antiterrorisme-actie van de politie. Het verschil met de periode daarvoor is evenwel niet significant ($p = 0,329$). We kunnen dus niet besluiten dat de twee

crisismomenten een impact hadden op de gemiddelde omvang van de berichten.

Afbeelding 3: Evolutie van de gemiddelde duur van de berichten (in seconden)

Wat de locatie van de gebeurtenissen betreft, zien we dat in de periode dat Sharia 4 Belgium in de belangstelling stond, de aandacht sterk op het binnenland gericht was. Waar er voordien een evenwicht was tussen binnen- en buitenlandberichtgeving, had nu bijna dubbel zoveel berichten betrekking op België dan op het buitenland. In de daaropvolgende maanden verplaatste de aandacht zich bijna exclusief naar het buitenland (met een verhouding van 21 tegenover 3 berichten). Na de verjaardag van 9/11 was er weer iets meer aandacht voor België, maar het zwaartepunt bleef in het buitenlands nieuws.

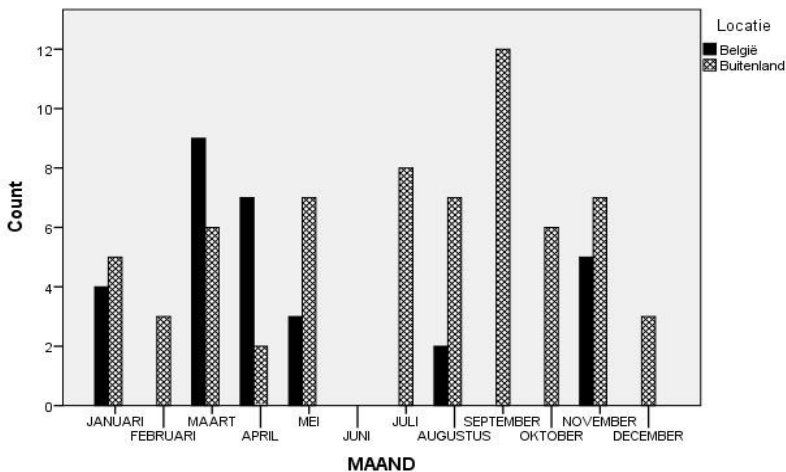
Tabel 28: Plaats van de gebeurtenissen: routine- en crisisberichtgeving

	België	Buitenland	Totaal
“Voor”	13	14	27
Sharia 4 Belgium	9	5	14
“Midden”	3	21	24
Herdenking 9/11	0	9	9
“Na”	5	17	22
Totaal	30	66	96

$\chi^2 = 19,462; p = 0,001.$

Een blik op de chronologische evolutie van de verhouding tussen binnen- en buitenlands nieuws ([afbeelding 4](#)) leert ons dat het aandeel van het binnenland vanaf mei drastisch daalde. Ook hier moet de verklaring allicht gezocht worden in de grote aandacht voor politiek, die ten koste ging van ander binnenlands nieuws.

Afbeelding 4: Evolutie van het aandeel van binnen- en buitenlands nieuws

Als we kijken naar de soort islam die besproken wordt, zien we dat de verhouding tussen binnen- en buitenland op dezelfde manier evolueert. De aandacht voor Belgische islam was relatief het hoogst in de periode waarin Sharia 4 Belgium sterk in de belangstelling stond, maar nam nadien sterk af. Vooral in het kader van de herdenkingen van de aanslagen van 11 september 2001 werd er over de islam in het algemeen gesproken. In de routineberichtgeving gaat de aandacht voor islam in het algemeen vooral naar religieuze feesten. Het is niet mogelijk om de verschillen statistisch te toetsen, maar het lijkt er niet op dat beide crisismomenten voor een omslag in de berichtgeving zorgden.

Ook wat betreft de onderwerpen die aan bod komen is het moeilijk om uitspraken te doen, ook al omdat veel berichten hier in de categorie “anders” vallen. Er zijn geen significante verschillen in het aantal moslims dat aan het woord komt, en ook niet in de houding van de verslaggevers tegenover moslims.

2.4.7. Besluit

2.4.7.1. Volume van de islamberichtgeving en plaats van de gebeurtenissen

Er zijn aanwijzingen dat de Vlaamse journaals in 2010 eerder weinig over islam en moslims berichtten. Hoewel de gemiddelde duur van de berichten over islam sterk uiteenloopt, zijn de meeste items lang genoeg om achtergrondinformatie te bieden en verschillende bronnen aan het woord te laten. Waar in het algemene nieuws het zwaartepunt bij het binnenland ligt, hebben twee derden van de berichten over islam betrekking op buitenlands nieuws. Een meerderheid daarvan speelde zich wel af in “westerse” landen, wat erop zou kunnen wijzen dat islam en moslims vooral in een “westers” kader afgebeeld worden. We kunnen hierover echter geen uitspraken doen zonder eerst na te gaan welke betekenissen in die berichten aanwezig zijn.

H1: Binnenlands islam-nieuws is langer dan buitenlands nieuws, en bevat meer duiding.

Op basis van de onderzoeksresultaten moeten we deze hypothese verwerpen. We vonden geen significant verschil in duur van binnen- en buitenlandse berichten, en ook niet in mate van “duiding”.

2.4.7.2. Aanleidingen en thema's

Wat aanleidingen en thema's betreft, valt een groot deel van de geanalyseerde berichten in de restcategorieën (“anders”), wat er op wijst dat het gehanteerde codeerinstrument voor toekomstig onderzoek verfijnd zou moeten worden, om meer thematische aspecten van de berichtgeving te kunnen vatten. Een vijfde van de berichten kwam er naar aanleiding van een voorval, incident of ramp; 16% werd uitgezonden als gevolg van juridische gebeurtenissen (gerechtelijk onderzoek, proces, e.d.); 14% kwam er naar aanleiding van een ceremonie of feest. In die laatste categorie valt zowel nieuws over religieuze feesten, als de uitgebreide verslaggeving van de herdenkingen van de aanslagen van 11 september 2001.

H2: Terrorisme, criminaliteit en religie zijn veel voorkomende thema's.

Deze hypothese wordt door de onderzoeksresultaten deels ondersteund. Qua onderwerpen valt bijna 40% van de berichten in de categorie “anders”. Terrorisme is het hoofdthema in een vierde van alle items, en komt in 17% van de gevallen ook terug als subthema. Religie komt met 10% als hoofdthema op de tweede plaats, maar is in een kwart van de berichten wel subthema. Criminaliteit is in nauwelijks 4% van alle berichten hoofdthema.

Thema's zoals economie en financiën, milieu, of cultuur komen helemaal niet aan bod. Islam wordt dus in een grote meerderheid

van de berichten in verband gebracht met andere onderwerpen dan religie. Anderzijds onderscheiden we in meer dan 90% van het materiaal wel een religieuze dimensie. In 40% van de gevallen gaat het om fundamentalisme; daarnaast komen ook “moskee” (10%) en religieuze symbolen (10%) vrij vaak voor. Ook hier hebben we een redelijk omvangrijke restcategorie (19%).

We stellen vast dat terrorisme (als thema) en fundamentalisme (als religieuze dimensie) het vaakst voorkomen in buitenlands nieuws. Ook wanneer er sprake is van “gemengde berichtgeving”, over zowel binnen- als buitenlandse islam, gaat het meestal om gerelateerde thema's. Het benadrukken van banden tussen Belgische en buitenlandse islam, met al zijn negatieve associaties, geeft een beeld van een dreiging die in zijn essentie “vreemd” is maar ook aanwezig binnen de eigen samenleving.

Er zijn geen grote verschillen tussen het nieuws op VRT en op VTM. Op VTM komen onderwerpen als criminaliteit en justitie iets meer aan bod, terwijl er bij VRT meer aandacht is voor het buitenland, terrorisme en religie. Dat zijn ook de onderwerpen waarover moslims in het nieuws het meest aan het woord komen.

2.4.7.3. Actoren

H3: Meer niet-moslims dan moslims komen aan het woord.

Deze hypothese wordt ondersteund. In twee derden van de berichten over islam komen geen moslims aan het woord, terwijl in 60% wel minstens een niet-moslim aan het woord komt. Een meerderheid van de moslimactoren komt enkel in beeld. Er zijn wel geen significante verschillen in spreektijd van moslims en niet-moslims.

H4: Moslims spreken vooral als gewone mensen en minder vanuit machtsposities of als deskundigen.

H5: Moslimvrouwen komen veel minder aan bod dan moslimmannen.

Beide hypothesen worden ondersteund door de onderzoeksresultaten.

Een grote meerderheid van de moslimactoren zijn mannen. Zij komen ook aan bod in een breder gamma aan sociale rollen dan vrouwen. 42% van de moslimactoren spreekt namens zichzelf, ongeveer 33% vertegenwoordigt een islamitische of allochtone organisatie.

De etnische origine van moslimactoren wordt meestal niet vermeld; wanneer dat wel zo is, is “moslim” de meest gebruikte term. Het begrip “moslim” heeft dus, naast een religieuze, ook een etnisch-culturele betekenis.

2.4.7.5. Nieuwframes

Omdat onze data niet helemaal corresponderen met het model van vijf nieuwsframes, kunnen we wat dat betreft enkel voorzichtige conclusies trekken. Er zijn wel duidelijke aanwijzingen dat een conflictperspectief overheerst. In drie kwart van alle onderzochte berichten was sprake van conflict of onenigheid tussen verschillende partijen. Dat heeft onder meer te maken met de dominantie van negatieve thema's zoals terrorisme en criminaliteit, en met het feit dat er in TV-journaals weinig ruimte is voor het contextualiseren en nuanceren van diverse standpunten. Andere frames zijn in veel mindere mate aanwezig. De verantwoordelijkheid voor problemen en issues wordt hoofdzakelijk toegewezen aan individuen en groepen, en niet aan de overheid.

Twee “crisismomenten”, de media-aandacht voor Sharia 4 Belgium en de herdenkingen van 9/11, zorgden niet voor verschuivingen. Alle significante veranderingen in de berichtgeving kunnen teruggebracht worden tot externe factoren.

HOOFDSTUK 3

KWALITATIEVE INHOUDSANALYSE

3.1. Inleiding: cultuurovername, cultuurbehoud en beeldvorming

In dit hoofdstuk willen we onderzoeken of moslims eerder voorgesteld worden in een context van cultuurbehoud of van cultuurovername. Acculturatie is een essentieel kenmerk van de “multiculturele samenleving”: wanneer verschillende etnisch-culturele groepen met elkaar samenleven leidt dit bij een of meerdere groepen tot culturele veranderingen. Veel onderzoek gaat uit van een soort continuüm tussen enerzijds cultuurbehoud en anderzijds cultuurovername, en probeert de positie van individuen en/of groepen op dat continuüm te verklaren aan de hand van verschillende factoren zoals etniciteit, taal, overeenkomsten en verschillen tussen de “gastcultuur” en de “ontvangende cultuur”, het type van immigratie en de zogenaamde receptiecontext (Schwartz, Unger, Zamboanga & Szapocznik, 2010, pp. 237-248). “Acculturatie” wordt traditioneel geconceptualiseerd in termen van confrontatie tussen een gastcultuur en een ontvangende cultuur, die kan leiden tot vier mogelijke vormen van acculturatie: assimilatie (met de ontvangende cultuur), separatie (volledig terugplooiën op de eigen cultuur), integratie (adoptie van een evenwichtige mix van de ontvangende cultuur en de eigen cultuur, die ook biculturalisme genoemd wordt en in het algemeen positieve associaties toebedeeld krijgt), en marginalisatie (het zich onttrekken aan beide culturen). Hoewel het niet noodzakelijk om eenrichtingsverkeer gaat is de idee wel dat de gastcultuur de meeste druk ondervindt om te veranderen (Van Acker & Vanbeselaere, 2011, p. 335). Recenter onderzoek verwerpt die strakke categorisering en brengt, naast de interactie tussen de gastcultuur en de ontvangende cultuur, andere elementen in rekening zoals culturele gebruiken (zoals taalgebruik, mediavorkeuren, sociale affiliaties, culturele tradities), culturele

waarden (zoals geloofssystemen) en culturele identificaties (bijvoorbeeld met het gastland of met de eigen groep) (Schwartz e.a., 2010, pp. 238-239).

In het kader van onze probleemstelling zijn we niet zozeer geïnteresseerd in acculturatieprocessen zelf, maar wel in hoe die voorgesteld kunnen worden in de media. De representatie van minderheidsgroepen in een context van cultuurbehoud of -overname bevat informatie over het beeld dat men heeft van de samenleving, en van de positie van die groepen daarbinnen. Uit onderzoek blijkt ook dat de perceptie van acculturatie(gedrag) van minderheidsgroepen door de meerderheid een belangrijke indicator is voor de houding van die meerderheid tegenover minderheden (Van Acker & Vanbeselaere, 2011, pp. 334-345).

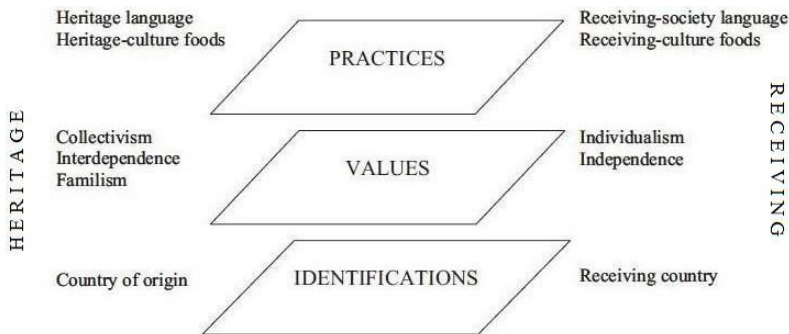
Brits en Duits onderzoek toont aan dat acculturatieprocessen in nieuwsmedia vooral aan bod komen in relatie tot het integratiedebat (Bowskill, Lyons & Coyle, 2007; Wendland, 2011). Mediateksten over integratie reflecteren dikwijls impliciet de klassieke typologie van acculturatie, en stellen individuen of groepen voor binnen een van de categorieën (separatie, integratie, enz.). Aan die categorieën zijn positieve en negatieve evaluaties verbonden. Integratie wordt doorgaans positief beoordeeld, maar impliciet ook vaak gelijkgesteld aan assimilatie. Voorstellingen van interactie tussen groepen spelen zich in praktijk meestal af rond de onderlinge verschillen, waardoor in feite een wij-zij-beeld opgebouwd wordt (Bowskill e.a., 2007, pp. 795-800). Het categoriseren van mensen in termen van cultuurovername of -behoud gaat dus per definitie gepaard met othering. Het maken van een dergelijk onderscheid reflecteert ook een ethnocentrisch en normatief uitgangspunt. Door bepaalde categorieën positief of negatief te evalueren geeft men een idee van hoe de maatschappij hoort te functioneren.

Die voorstelling kan expliciet gebeuren, bijvoorbeeld wanneer men het heeft over integratie, maar onze veronderstelling is dat moslims ook impliciet op de “acculturatieladder” gepositioneerd kunnen worden, door hen op een bepaalde manier in beeld te brengen.

Om in kaart te brengen in welke contexten van acculturatie moslims voorgesteld worden, moeten we naar een aantal elementen kijken.

We maken gebruik van het model dat wordt voorgesteld door Schwartz e.a. (2010). Zij onderscheiden drie dimensies van acculturatie: *behavioral acculturation*, *value acculturation* en *identity-based acculturation*. *Behavioral acculturation* verwijst naar de mate waarin elementen van de eigen cultuur en de ontvangende cultuur tot uiting komen in gedrag. Het gaat onder meer om taal en visuele kenmerken (zoals kleding). Om *value acculturation* (culturele en religieuze waarden en normen) en *identity-based acculturation* (identificatie met cultuur en sociale groepen) (Schwartz e.a., 2010, pp. 238-239) te identificeren, kijken we welke kenmerken aan de verschillende actoren toegeschreven worden, en analyseren we ook hun discours. Journalisten kiezen ervoor om bepaalde mensen aan het woord te laten, maar ook wat die mensen op het scherm vertellen is het resultaat van een selectie. Nieuwsberichten op televisie zijn eerder kort, en er is dus weinig ruimte om verschillende bronnen uitgebreid aan het woord te laten. Uit gesprekken en interviews worden bijgevolg enkel die fragmenten getoond die het best in het verhaal passen, of die het standpunt van de actor het best illustreren. Dat kan ten koste gaan van nuancering en achtergrondinformatie. Het vertoog van een actor bevat informatie over die actor, maar ook over het beeld dat de journalist van hem of haar wil neerzetten.

Afbeelding 5: Acculturatiemodel van Schwartz e.a.

Bron: Schwartz e.a. (2010), p. 245

Een ander aandachtspunt is aan wie de verantwoordelijkheid voor de uitkomst van het acculturatieproces wordt toegeschreven (Bowskill e.a., 2007, p. 795). Het maakt een verschil of men die verantwoordelijkheid legt bij de minderheidsgroepen zelf (de “bereidheid tot integratie”), of eerder kijkt naar attitudes van de meerderheidsgroep of sociaal-economische factoren.

Acculturatie en aanverwante concepten zijn vooral relevant in een binnenlandse context. Onze aandacht gaat in dit hoofdstuk dan ook in de eerste plaats uit naar de binnenlandse berichtgeving. Uit onderzoek blijkt echter dat binnen- en buitenlandse berichtgeving over islam nauw samenhangen: onder meer door onderlinge verwijzingen maken ze deel uit van hetzelfde symbolische kader (Poole, 2002). Daarom worden ook een aantal buitenlandse berichten in de analyse betrokken. Eerst gaan we dieper in op de onderzoeksmethode.

3.2. Onderzoekskader: kritische discoursanalyse volgens Van Dijk

We maken gebruik van de kritische discoursanalyse – ook *critical discourse analysis* of CDA. De kritische discoursanalyse als methode wordt door verschillende onderzoekers op uiteenlopende manieren gedefinieerd en bestaat in diverse vormen. Het is niet de bedoeling om hier een overzicht van alle benaderingen te geven. Belangrijk is dat ze geen vast conceptueel kader hanteert, maar eerder werkt met aandachtspunten. We baseren onze analyse voornamelijk op het onderzoekskader dat ontwikkeld werd door de Nederlandse sociolinguïst Teun Van Dijk, die door veel auteurs gezien wordt als referentiepunt in het discoursanalytisch onderzoek naar de berichtgeving over etnische minderheden. Volgens Van Dijk worden de media door de maatschappelijke elite gebruikt om hun machtspositie in stand te houden. De media reproduceren dominante beelden en ideologieën over etnische minderheden en bevestigen op die manier het “blanke” overwicht in de samenleving (Van Dijk, 1993a, p. 248). Hij neemt daarmee een expliciet standpunt in.

Sociaal-politiek engagement ligt volgens Van Dijk aan de basis van elke kritische discoursanalyse. Los van de vraag naar de integratie van media- en andere maatschappelijke elites waar Van Dijk van uit gaat, is het belangrijk om te onderzoeken hoe nieuwsmedia omgaan met dominante beelden en ideeën over minderheden.

De kritische discoursanalyse kan omschreven worden als een kwalitatieve onderzoeksmethode die erop gericht is in kaart te brengen op welke manier sociale ongelijkheden in de samenleving in teksten tot uiting komen, en gereproduceerd en/of gecontesteerd worden (Van Dijk, 2001, p. 352). “Discours” wordt door Van Dijk gedefinieerd als “tekst in een context” (Van Dijk, 1990, p. 164). De linguïstische en narratieve structuren van een tekst (stijl, semantiek, retoriek, thematiek, ...) staan nooit los van de sociale en politieke context waarin de tekst tot stand kwam. Taal wordt bestudeerd als onderdeel van een specifiek maatschappelijke kader, waarvan het zowel product als “producent” is. Fairclough (1992) spreekt van een dialectische relatie tussen discours en sociale structuur: een discours wordt bepaald door de sociale verhoudingen, normen en conventies van de structuur waarbinnen het geproduceerd wordt. Anderzijds is het discours een realiteit op zich, die ook gevolgen kan hebben voor die sociale structuren (Fairclough, 1992, pp. 63-65).

CDA onderzoekt dus kort gezegd de relatie tussen taal en macht. Macht wordt als centraal concept doorgaans gedefinieerd in termen van controle. De macht die afzonderlijke groepen in de samenleving kunnen uitoefenen wordt bepaald door de mate waarin ze controle hebben over (leden van) andere groepen; en die controle hangt samen met de toegang tot onder meer geld, sociale status, informatie, “cultuur”, en verschillende vormen van communicatie en het “publieke discours”. Toegang tot media is dus een belangrijke machtsbron. Via controle over de media en dus over het maatschappelijke discours kunnen elitegroepen hun machtspositie vertalen in een soort algemene maatschappelijke consensus, en dus in wat Gramsci hegemonie noemt (Van Dijk, 2001, pp. 354-355). Een van de belangrijkste functies van discours situeert zich in de productie en reproductie van sociale ongelijkheid tussen groepen (Phillips & Jorgensen, 2002, p. 63). Het is dus belangrijk om te

onderzoeken op welke manier mediateksten bepaalde groepen in de samenleving in beeld brengen.

De beoefenaars van CDA erkennen dat de methode niet neutraal is. Ze ligt in het verlengde van een marxistische visie waarin de media functioneren als maatschappelijke instituten, waarvan de belangrijkste rol ligt in het reproduceren en bestendigen van de dominante ideologieën in de samenleving. De rol van de pers staat dus niet los van die van andere machtsfactoren, zoals politieke en economische instellingen. Een bestaande sociale consensus wordt doorheen het nieuwsproductieproces “vertaald” in een nieuwsdiscours (Van Dijk, 1991, p. 48; 2001, p. 352).

Critici verwijten CDA dat ze teveel steunt op intuïtie en subjectieve waarneming (Devroe, 2007, p. 54). Onder meer Van Dijk probeert dat probleem te op te vangen door steeds ook een kwantitatief luik in zijn studie in te bouwen (Van Dijk, 1991). Hij stelt bovendien dat elk wetenschappelijk onderzoek plaatsvindt binnen – en dus beïnvloed is door – een specifieke socio-politieke context, en per dus per definitie niet “objectief” kan zijn. Hij pleit in dat kader ook voor meer onderzoek naar de relaties tussen wetenschap en samenleving (Van Dijk, 2001, pp. 352-353).

Voor zijn onderzoek naar de beeldvorming van etnische minderheden ontwikkelde Van Dijk een lijst met vragen en aandachtspunten die zeer geschikt is als onderzoeksbasis. De volledige lijst kan geraadpleegd worden in bijlage 4. We gaan hier kort in op de voornaamste elementen. De onderwerpen die in het nieuws over minderheden aan bod komen, en de manier waarop verschillende topics met elkaar in verband worden gebracht, zijn een eerste aandachtspunt. Berichtgeving over etnische minderheden speelt zich meestal af rond enkele stereotiepe thema's, zoals immigratie, misdaad, culturele verschillen en etnische relaties, waarbij vooral de problematische aspecten belicht worden. Thema's die weinig of niet aan bod komen zijn onder meer politiek, onderwijs en cultuur. Het is belangrijk om ook voor deze *non-topics* aandacht te hebben (Van Dijk, 1993a, pp. 248-249). Uit Van Dijk's onderzoek blijkt dat, wanneer die onderwerpen wel behandeld worden, ze dikwijls geassocieerd worden met de negatieve thema's (Van Dijk, 1991, p.

245).

De plaats van een bericht in het nieuws is een indicator voor het belang dat aan de gebeurtenis gehecht wordt, en volgens Van Dijk ook een instrument om de negatieve rol van minderheden in de verf te zetten. Krantenkoppen moeten de kern van het bijhorende artikel weergeven, en hun positie en woordkeuze spelen dus een centrale rol (Van Dijk, 1991, p. 69). Ook nieuwsberichten in televisiejournals worden meestal voorafgegaan door een korte inleiding door de nieuwslezer. Toch kan die niet helemaal als TV-equivalent van de krantenkop beschouwd worden: mensen gaan immers anders om met met gedrukt dan met audiovisueel nieuws. Het kijken naar nieuws op TV is vooral gericht op het verwerven van een totaalbeeld van de actualiteit, terwijl kranten vooral gebruikt worden om zich te verdiepen in bepaalde thema's (Vandenbrande & Bauwens, 2004, pp. 131-137). Het is bovendien mogelijk om een krant te doorbladeren en enkel de titels te lezen, maar wie naar een nieuwsuitzending kijkt ontsnapt niet aan de inleidingen door de presentator. We kunnen wel veronderstellen dat de manier waarop de gebeurtenissen aangekondigd worden een invloed heeft op de perceptie van de kijker van de rest van het verslag. Ook de plaats in het journaal en de duur van het bericht houden een suggestie in over het belang ervan.

Daarnaast is nieuws gestructureerd in een aantal min of meer vaste categorieën, zoals “de gebeurtenis”, “achtergrondinformatie”, “commentaar”, enz. Het gebruik van deze categorieën geeft de kijker ook een idee over het belang en de betekenis van de informatie. Ook citaten spelen een rol: ze tonen welke actoren toegang hebben tot de nieuwsmedia en dus hun visie kunnen uitdrukken, en hoe de journalist die uitspraken evalueert (Van Dijk, 1993a, p. 251-252). Op TV wordt die rol vervuld door de sprekende en geparafraseerde actoren.

Er is ook aandacht voor de lokale semantiek, de betekenissen van woorden en zinnen (of “proposities”) en de verbanden die daartussen gelegd worden. Implicaties van zinnen zijn de impliciete uitgangspunten van de tekst: ze worden niet expliciet tot uiting gebracht maar kunnen afgeleid worden uit het woordgebruik en de structuur (Van Dijk, 1993a, pp. 255-256). Door een bepaald woordgebruik kunnen ook causale verbanden, specificaties,

gelijkenissen en contrasten gesuggereerd worden. Thema's en betekenissen worden met elkaar in verband gebracht. Voorbeelden van semantische strategieën zijn het ontkennen van racisme, het “verzachten” of overdrijven van negatieve handelingen al naargelang wie er de verantwoordelijkheid voor draagt, het ridiculiseren van outgroups en/of opposenten, het omdraaien van rollen (omgekeerd racisme en *blaming the victim*), vergelijkingen maken tussen in- en outgroups, en het strategisch relativeren van het eigen betoog (“*De meesten van hen zijn brave burgers, maar...*”) (Van Dijk, 1991, pp. 188-199).

Er is tenslotte ook aandacht voor de stijl en retoriek van het verhaal. De keuze van de begrippen die gebruikt worden om onder meer de actoren en gebeurtenissen in het bericht te beschrijven zeggen vaak veel over de ideologische positie van de journalist of het medium. Ook het gebruik van stijlfiguren (vergelijkingen, metaforen, hyperbolen, understatement, rijm, alliteraties, ...) speelt een rol (Van Dijk, 1993a, pp. 263-264).

3.3. Selectie van het onderzoeksmateriaal

De complexiteit van discourses en de intensiviteit van de methode leiden onvermijdelijk tot een beperking van het onderzoeksmateriaal. Van onze 100 items weerhouden we er 40. Het gaat hier niet om een steekproef, wel om afzonderlijke cases die op een meer diepgaande manier geanalyseerd worden. Berichten waar geen moslimactoren in voorkomen werden voor de kwalitatieve analyse buiten beschouwing gelaten.

Om de berichtgeving van VRT en VTM enigszins tegen elkaar te kunnen afwegen, selecteerden we van beide zenders een aantal vergelijkbare items. Uit de kwantitatieve analyse bleek dat veruit de meest voorkomende onderwerpen in relatie tot islam “terrorisme en fundamentalisme” en religie zijn. In het onderzoeksmateriaal localiseerden we binnen die thema's een aantal clusters van berichten rond bepaalde topics: religieuze feesten (de ramadan en het offerfeest), de manifestatie van religieuze symbolen in de publieke

ruimte (het hoofddoeken- en boerkadebat), de extremistische islamitische organisatie Sharia 4 Belgium, en de herdenkingen van 9/11. Die clusters kunnen gezien worden als kleine golven van crisisberichtgeving, in de betekenis van een verhoogde media-aandacht voor een bepaald onderwerp. Uit onderzoek blijkt dat stereotiepe beelden van etnisch-culturele minderheden tijdens zulke crisismomenten zeer sterk naar voor komen; het is dus belangrijk om die berichtgeving nader te bestuderen (Devroe & Saeys, 2002, p. 76). We weerhielden 4 berichten over religieuze feesten, 10 over religieuze symbolen, 8 over Sharia 4 Belgium, en 9 over de verjaardag van de aanslagen van 11 september 2001. Om ook de aanwezigheid van de thema's in andere berichten na te gaan, werden op willekeurige wijze nog 9 items geselecteerd.

3.4. Analyse

3.4.1. Politieke islam

De “politieke islam” komt slechts in éénmaal aan bod als thema, maar wel op een veelzeggende manier. Het gaat om een verslag uit het VTM-nieuws van 3 oktober, over het beleid van de Turkse regering. Uiteenlopende thema's zoals internationale politiek, religie en toerisme worden samengegooid tot een opsomming van verschillen tussen “de islam” en “het westen”. Het item wordt ingeleid met de melding dat Turkije zich onder impuls van de islamitische AK-partij steeds meer richt op haar islamitische buurlanden in plaats van op het westen. Een reporter ter plaatse vertelt vervolgens hoe de toeristische infrastructuur in een uitgaansbuurt in Istanbul zich langzaam aan aanpast aan de groeiende aanwezigheid van “streng-religieuze Arabische toeristen”, onder meer door het niet meer “vrijelijk” schenken van alcohol, een stelling die visueel ondersteund wordt door een close-up van een hand die flesjes sterke drank uit een minibar verwijderd.

Midden in Istanbul ligt de wijk Taksim. Hier komen mensen om te roken, te drinken, en, te flirten. Hier kunnen Turken en westerlingen ontsnappen aan de strenge regels van de islam. Maar daar komt langzaam verandering in. (journaliste; VTM, 03.10.2010)

Shots van lachende, drinkende mensen, die uiterlijk op geen enkele manier als moslims geïdentificeerd kunnen worden, worden afgewisseld met beelden van vrouwen in boerka. We zien ook een Arabisch koppel aan de lunch: de man, in t-shirt, nuttigt rustig zijn maaltijd; de vrouw moet voortdurend haar gezichtssluijer optillen om te kunnen eten. Een toeriste in niqab vertelt dat ze blij is met haar hotel, omdat ze voelt dat haar religie gerespecteerd wordt.

Dan gaat het weer over de Turkse regering, die haar blik “*steeds minder [richt] op het westen, en steeds meer op het oosten*” (journaliste; VTM, 03.10.2010). De journaliste vertelt dat mensen uit Syrië, Jordanië en Libanon Turkije zonder visum in mogen, en dat het land zaken doet met Iran. Die mededeling wordt ondersteund met beelden van een kaart van het Midden-Oosten, waarop vanuit Turkije pijlen naar de landen in kwestie vertrekken. Een politicoloog spreekt zijn bezorgdheid uit:

Pro-islamist groups are a big majority in this country, and, when you play the game of democracy, you have to respect the will of the people. And if the will of the people is going in that direction, then there is increasing concern. (Sabri Sayari, politicoloog; VTM, 03.10.2010).

Deze woorden zijn duidelijk uit een gesprek met de expert geknipt om het verhaal van de verslaggeefster validiteit te verlenen. De man geeft in het bericht geen achtergrondinformatie over bijvoorbeeld de relatie tussen de islam als religie en de *islamistische* politieke ideeën.

De journaliste beëindigt haar verslag met een bespiegeling over culturele uitwisseling: ze hoopt dat de Arabische bezoekers in Istanbul zien hoe de Turken leven, “*vaak een stuk vrijer dan zichzelf*”, en op die manier “*een idee over een vrijer leven*” meenemen naar hun thuisland (VTM, 03.10.2010). Dit bericht reflecteert een bijna

klassiek oriëntalistisch perspectief: de rode draad is een onderscheid tussen het vrije, moderne westen, en de traditionele, streng-religieuze, vrouwonvriendelijke islam.

3.4.2. Religie en religieuze feesten

Twee belangrijke religieuze feesten, het begin van de ramadan, en vooral het offerfeest, krijgen behoorlijk wat aandacht in het nieuws. Het VRT-journaal gaat veel langer in op de ramadan dan het VTM-nieuws (117 tegenover 30 seconden), de aandacht voor het offerfeest is ongeveer gelijk op beide zenders (125 en 123 seconden).

De ramadan begon in 2010 op 11 augustus. Het VTM-nieuws wijdde er een kort – 30 seconden – maar vrij informatief bericht aan. De nieuwslezer somt de belangrijkste regels op die gelovigen moeten naleven, en zegt ook kort iets over de betekenis van het vasten:

Vandaag begint voor de moslims de ramadan, de vastenperiode. Van nu tot 10 september mogen ze van zonsopgang tot zonsondergang niet eten, drinken, roken, en geen seks hebben. Het zijn strenge regels, maar niet iedereen moet er zich aan houden. Onder meer zieke mensen en zwangere vrouwen mogen wel eten en drinken. En het gaat niet alleen om streng leven, het is ook een maand van tolerantie, liefdadigheid en bezinning. En het eindigt met een groot feest, het suikerfeest. (nieuwslezer, VTM, 11.08.2010)

De opsomming van de voorschriften wordt visueel ondersteund door beelden van een moskee. Wanneer de presentator overgaat naar de uitzonderingen op die regels verandert het beeld, en zien we een groepje moslima's met kinderwagens wandelen in een drukke winkelstraat. Hoewel er exclusief over moslims gesproken wordt, komen ze alleen aan bod ter illustratie. Het inhoudelijke en visuele contrast tussen de twee “delen” geeft wel aan dat men een evenwichtig en genuanceerd totaalbeeld wil scheppen. Ondanks de

korte duur wordt er ook vrij veel informatie gegeven.

Het aanduiden van moslims als “hen” (“... *mogen ze van zonsopgang tot zonsondergang niet eten ...*”) zou wel kunnen impliceren dat de presentator zich niet tot hen richt, en dat ze dus niet echt beschouwd worden als onderdeel van het publiek.

Dat is anders in het VRT-bericht. De nieuwslezer heeft het wel over moslims, maar gebruikt nergens het afstandelijke “ze”:

Voor moslims uit de hele wereld is vandaag de ramadan gestart. Tijdens die vastenperiode mogen moslims zolang het daglicht is niet eten, drinken of seks hebben. Voor bakkers is het deze eerste dag toch nog extra druk, want traditioneel wordt op de eerste avond van de ramadan uitgebreid getafeld met de hele familie. (nieuwslezer; VRT, 11.08.2010)

Een journaliste interviewt enkele mensen in een Marokkaanse bakkerij in Antwerpen. Ook zij spreekt over moslims op een manier die neutraal is, maar niet afstandelijk:

Moslims komen hier boodschappen doen voor de eerste maaltijd van de ramadan. [...] Omdat de ramadan nu in de zomer valt, is de eerste lange dag voor veel mensen best wel zwaar. (journaliste; VRT, 11.08.2010)

Het hoofdthema is religieuze beleving, maar in praktijk gaat het meer over de praktische aspecten van het feest. De geïnterviewden komen vooral aan het woord over hun avondmaal, en over hoe ze de eerste dagen van de vastenperiode beleven:

Zeker de eerste dag, da's met heel de familie rond de tafel, uitgebreid eten natuurlijk. Nu, van het moment zelf... het moment dat we mogen eten is dat meestal gewoon een soepeke dat we drinken... met dan een honinggebak, want dat is zoet en dat moet er altijd wel in het begin wel zijn. (Jamila, bakkersvrouw; VRT, 11.08.2010)

Er wordt ook ingegaan op het vasten zelf. Er komen verschillende stemmen aan het woord:

Als ge moet gaan werken dan euh... da's wel een beetje moeilijker. En zeker als 't schoon weer is dan ... dan wilde gij toch iets drinken, ge wilt iets eten... . (Mohamed, klant in de bakkerij; VRT, 11.08.2010)

Nee, da's niet te moeilijk, dat is gewoon geworden. Nee... Dat komt van hart. Da's niet van buiten hé... (lacht). (Aicha, klant in de bakkerij; VRT, 11.08.2010)

Op het einde wordt er nog kort verwezen naar de betekenis van de ramadan:

't Is ook een zuivering van 't lichaam, van de geest... en ja... we proberen ons best te doen hé (lacht). (Mekki, klant de in bakkerij; VRT, 11.08.2010)

Ook het offerfeest in november wordt door de publieke en de commerciële zender op een verschillende manier benaderd. Het offerfeest gaat elk jaar gepaard met een debat over dierenrechten. Met name het zonder verdoving slachten van schapen leidt telkens tot protesten van dierenrechtenactivisten. Het VTM-nieuws gaat enkel in op het slachten, zonder evenwel in te gaan op de discussie. Bij VRT wordt er, net zoals in het bericht over de ramadan, vooral over de familiale, feestelijke aspecten gesproken. Een journalist gaat op bezoek bij een moslimgezin en laat hen vertellen over hun beleving van het feest.

De VTM-nieuwslezer maakt al in zijn inleiding duidelijk dat het bericht over het offerfeest vooral over het slachten zal gaan. Ook hier wordt er kort wat feitelijke informatie meegegeven:

Voor de moslims is het offerfeest begonnen, een feest dat drie dagen duurt en gepaard gaat met het ritueel slachten van een

schaap. Er zijn in ons land tientallen tijdelijke slachtplaatsen ingericht, waar de moslims terecht kunnen, en daar kunnen ze dan het dier slachten in correcte omstandigheden. (nieuwslezer; VTM, 16.11.2010)

Een verslaggeefster interviewt enkele aanwezigen op zo'n slachtplaats in Antwerpen. Er komen verschillende perspectieven aan bod: twee mannen praten over het slachten zelf en de bestemming van het vlees, en de Antwerpse schepen van Diversiteit legt uit waarom de stad alles organiseert. Er wordt gesuggereerd dat de zaak zonder die coördinatie zou uitmonden in wanorde, maar die wordt niet specifiek toegeschreven aan de islam als religie of aan moslims. De schepen legt uit dat de stad vooral wil voorkomen dat er her en der slachtafval zou worden achtergelaten, en dat er problemen zouden ontstaan met de voedselveiligheid.

Dan gaat men verder in op de praktische aspecten en de bestemming van het vlees:

Het offerfeest is, op het suikerfeest na, het belangrijkste feest voor moslims. Bijna 70% van de moslims neemt er ook altijd aan deel. De bedoeling is dat elk gezin dat het kan betalen een dier offert voor Allah. Een schaap kost makkelijk zo'n 200 €. Het vlees wordt verdeeld. (journaliste; VTM, 16.11.2010)

Eén derde gaan wij zelf opeten en één derde delen we met de familie. En één derde geven wij uit aan de arme mensen en zo. (Mohamed, aanwezige op de slachtplaats; VTM, 16.11.2010).

Op het einde van het bericht wordt nog even verwezen naar de polemiek rond het slachten van schapen zonder verdooving:

Het slachten is een echt ritueel. Er komt veel kritiek op, want de schapen worden niet verdoofd. journaliste; VTM, 16.11.2010)

Da's de islamitische wijze, dus moet dat ook zo gebeuren. We moeten altijd een houvast hebben aan onze religie. (aanwezig op de slachtplaats; VTM, 16.11.2010).

Maar veel moslims willen hun offerdier wel de pijn besparen. De stad Antwerpen moest dit jaar een systeem klaar hebben om de schapen met electroshocks te verdoven, maar dat raakte niet op tijd klaar. (journaliste; VTM, 16.11.2010)

Waar VTM vooral ingaat op de praktische aspecten van het slachten, heeft VRT, net zoals in haar bericht over het begin van de ramadan, meer aandacht voor het feest zelf, en dan vooral de sociale aspecten daarvan.

In de hele wereld vieren moslims vandaag het offerfeest, een van de belangrijkste dagen van het jaar voor hen. Traditioneel wordt er een offerdier geslacht, maar vooral verbondenheid en samenzijn met familie en vrienden zijn belangrijk. Schoolgaande kinderen mogen een dagje thuis blijven. (nieuwslezeres; VRT, 16.11.2010)

De eerste helft van het bericht is echter gewijd aan een aantal implicaties van het offerfeest voor niet-moslims. Er wordt gefilmd in een Gentse kleuterklas, waar een groot deel van de leerlingen afwezig is. Hoewel de informatieve waarde van deze scène beperkt is, kan ze waarschijnlijk gezien worden als poging om het offerfeest niet alleen in een “islamitische” context te kaderen. In het tweede deel van het bericht volgt de reporter een moslimgezin, eerst bij hen thuis, dan op familiebezoek. Er wordt herhaaldelijk benadrukt dat het offerfeest een gewettigde reden is voor moslims om afwezig te zijn van school of werk. Verder gaat de aandacht vooral naar het sociale, familiale aspect. Onder meer het zesjarige zoontje van het gezin, Meric, komt aan het woord:

Meric: - *Wij krijgen dan snoepen, wij krijgen dan geld.*

Journalist: - *Het is een leuke dag.*

Meric:- *Ja.*

(VRT, 16.11.2010)

De journalist gaat ook mee met het gezin op familiebezoek. Er worden beelden getoond van de familieleden die elkaar begroeten, en daarna samen aan tafel zitten.

Na het ontbijt gaat het gezin op pad om familieleden op te zoeken en geluk te wensen. Overal staan er zoetigheden op tafel. Het contact met de familie is een belangrijke traditie op deze dag. (journalist; VRT, 16.11.2010)

In en uit, in en uit, schoenen uit, schoenen aan... Da's wel gezellig hoor, allez, wij doen dat heel graag. En dan zien wij bijvoorbeeld mensen die wij al heel lang niet gezien hebben. Het is de warmte en de verbondenheid die telt eigenlijk. (Elif, moeder; VRT, 16.11.2010)

Samenvattend kunnen we stellen dat VTM in haar berichtgeving over islamitische feesten iets meer feitelijke informatie geeft, en meer ingaat op technische aspecten, zoals het slachten van offerdieren. Het VRT-nieuws geeft de kijker minder feitelijke gegevens; er wordt meer aan sfeerschepping gedaan. De nadruk ligt impliciet op de overeenkomsten met “autochtone” feesten en vieringen: het gaat vooral over sociaal contact, gezelligheid, eten, cadeautjes, ... De moslims die aan bod komen worden nadrukkelijk in beeld gebracht als “gewone mensen”

De berichtgeving van beide journaals geeft duidelijk blijk van inspanningen om een evenwichtig beeld te scheppen en moslims positief voor te stellen.

3.4.3. Religieuze symbolen

Het debat over de manifestatie van religieuze symbolen in de publieke ruimte is al jaren aan de gang, en flakkert nu en dan op naar

aanleiding van incidenten of beleidsvoorstellen. Het speelt zich vooral af rond de sluier van islamitische vrouwen, die een soort symbool geworden is voor de positie van de moslimvrouw binnen “de islam” en binnen België, en voor de neutraliteit van de openbare instellingen (Fadil, 2004).

Op 18 maart 2010 viel de uitspraak in het proces van enkele Antwerpse moslimleerlingen tegen het Gemeenschapsonderwijs: de Raad van State schorste het algemene hoofddoekenverbod in dat onderwijsnet, maar onduidelijkheid over de bevoegdheden terzake zorgde vooral voor grote verwarring. In sommige scholen hield het verbod stand, in andere niet. De discussie over religieuze symbolen in de openbare ruimte werd weer even hoofdpunt in het nieuws: bij VTM kwam het als vijfde thema aan bod, het verslag duurde een kleine twee minuten (VTM, 18.03.2010). Bij VRT kwam het bericht tweede in de rij, en duurde ruim vijf minuten (VRT, 18.03.2010). Hoewel het in se om een administratieve kwestie ging, met weinig onmiddellijke gevolgen (de bepalingen zouden pas in werking treden vanaf het volgende schooljaar), werd het vooral door de openbare omroep gepresenteerd als een zeer belangrijke gebeurtenis. De nadruk lag vooral op de ontstane verwarring, waarvoor de overheid verantwoordelijk gesteld werd.

Onderwijsminister Smet houdt de boot af [...] De Raad van State heeft de verwarring over het hoofddoekenverbod op school zeker niet weggewerkt. (journalist; VTM, 18.03.2010)

Beide zenders laten verschillende partijen aan het woord: de bevoegde minister, de woordvoester van het Gemeenschapsonderwijs, en een schooldirectrice. In het VRT-bericht komt ook het standpunt van de moslimmeisjes aan bod. Vlaams minister van Onderwijs Pascal Smet spreekt vooral over de legislatieve aspecten, en benadrukt dat het voor hem belangrijk is om een neutrale positie in te nemen. Op VTM is hij eerder kort (9 seconden) aan het woord, op VRT veel langer (49 seconden). De essentie van zijn betoog is in beide berichten echter dezelfde. Het dominante perspectief is evenwel dat van het Gemeenschapsonderwijs: een woordvoester en een schooldirectrice

spreken elk vrij lang over de gevolgen van de uitspraak van de Raad van State voor hun instellingen (bij VTM bedraagt hun gezamenlijke spreektijd 32 seconden, bij VRT 72 seconden). De woordvoerster van het Gemeenschapsonderwijs heeft het vooral over de mogelijke gevolgen van de onduidelijkheid over het verbod: ze vreest dat moslimmeisjes weer met hoofddoek naar school zullen willen komen, en dat dat voor animositeit zal zorgen. De oorzaak legt ze eerder bij de overheid dan bij de leerlingen zelf. Haar perspectief valt min of meer samen met dat van de verslaggevers: het gaat vooral over de verwarring, waarvoor de overheid met de vinger gewezen wordt.

De schooldirectrice die VRT aan het woord laat, verwijst als enige naar de hoofddoek als religieus symbool. Voor haar gaat het duidelijk om een instrument van patriarchale onderdrukking van moslimmeisjes, en zelfs van een algemeen-islamitische bekeringsdrang:

Voor ons verandert er eigenlijk niets, omdat de beslissing bij ons eigenlijk genomen is op basis van sociale druk en bekeringsdrang, en omdat de beslissing nu van de Raad van State gaat over het algemeen verbod van het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap in alle scholen... . (Karin Heremans, directrice Koninklijk Atheneum Antwerpen; VRT, 18.03.2010)

De openbare omroep brengt als enige ook het perspectief van de moslimmeisjes zelf. De advocaat van enkele leerlingen spreekt van een belangrijke overwinning, zowel voor zijn cliënten als voor de democratie. Er worden ook fragmenten getoond uit een interview met de woordvoerster van het Actieplatform Baas Over Eigen Hoofd. Zij spreekt in totaal 27 seconden, dat is beduidend minder dan de minister, en niet eens half zo lang als de stemmen van het Gemeenschapsonderwijs. Haar woorden zijn een echo van die van minister Smet. Ze spreekt niet over de hoofddoek zelf, wel over de nood aan een sereen debat met de betrokken partijen:

Wij beschouwen met iedereen van het Actieplatform Baas

Over Eigen Hoofd dit echt als een heel positief signaal. Heel concreet wil dat zeggen voor ons allemaal dat er nu eigenlijk een soort van rustpauze is [...] Dat wil zeggen dat we nu eindelijk een groot, maatschappelijk, breed debat kunnen gaan voeren, en op een grondige manier. (Yasmina Akhandas, woordvoester Actieplatform Baas Over Eigen Hoofd; VRT, 18.03.2010)

Hoewel er verschillende partijen aan het woord komen is er weinig sprake van een dialoog. Door de diverse standpunten tegenover elkaar te plaatsen wordt eerder conflict gesuggereerd. Uit de weinige verwijzingen naar religie komt het dragen van de hoofddoek hier naar voor als een teken van onderdrukking van de moslimvrouw (in de woorden van de schooldirectrice), of net van hun religieuze en persoonlijke vrijheid (in de naam van de actiegroep Baas Over Eigen Hoofd).

De sluier komt ook in ander nieuws naar voor als instrument van onderdrukking. In mei begon het proces tegen de verdachten van de zogenaamde “helikopterontsnapping” uit de gevangenis van Brugge in juli 2009. Een van de beklaagden was een Vlaams meisje dat haar Marokkaanse vriend en diens kompanen uit de gevangenis had helpen ontsnappen. Hoewel weinig relevant in het kader van het proces, gaat de VTM- journalist in het begin van zijn verslag in op haar “verleden” als moslima, en suggereert bovendien een causaal verband tussen haar bekering tot de islam en de criminele feiten waarvoor ze aangeklaagd was.

Lesley Dekkers verschijnt als een vrije vrouw voor de rechtbank in Brugge. Ze draagt geen hoofddoek meer. (journalist; VTM, 31.05.2010)

De boodschap is duidelijk: een “vrije vrouw” draagt geen hoofddoek. Terwijl de voice-over het volgende meedeelt, zien we een beeld van Dekkers, met hoofddoek, in een moskee. Ze knielt en kust het tapijt.

Het gangsterliefje boekte de helikopter waarmee haar vriend

en twee andere gedetineerden konden ontsnappen. Dekkers bekeerde zich tot de islam maar zegt nu dat ze niets meer wil te maken hebben met haar verleden. Ze staat onder meer terecht voor de gijzeling van de helikopterpiloot. (journalist; VTM, 31.05.2010)

Door haar aan te duiden als “gangsterliefje” en te benadrukken dat ze nu gebroken heeft met de islam, wordt ze voorgesteld als slachtoffer: een zwakke persoonlijkheid die zich voor haar vriend bekeerde tot de islam en verwickeld raakte in criminele feiten.

De hoofddoek komt ook twee maal ter sprake in een context van multiculturaliteit. Politicus Selahattin Koçak, zelf moslim, pleit in een interview naar aanleiding van de publicatie van zijn boek *Wie is er bang van de islam?* op 23 maart voor een duidelijk wettelijk kader, dat indien nodig op Europees niveau wordt uitgewerkt:

Voor mij is het belangrijker wat er in dat koppeke steekt dan wat er op dat koppeke steekt. Dus we zouden voor een stuk moeten vragen aan Europa: dit is mijn religie, ik wil een hoofddoek dragen. En als Europa zegt: mijn wetten en decreten laten het niet toe, dan is dat zo. (Selahattin Koçak, politicus; VRT, 23.03.2010)

Op 8 november bracht het VRT-journaal een kort verslag van de bevindingen van een werkgroep over gelijke kansen. Een woordvoerder van de werkgroep spreekt over gelijke kansen op de arbeidsmarkt, en ook over de hoofddoek. Ze pleit voor een vrije godsdienstbeleving voor leerlingen op school, en ook voor ambtenaren. De hoofddoek wordt in verband gebracht met de identiteit van de multiculturele samenleving:

En ik denk dat we ons ook niet voorbereiden op een mentaliteitswijziging waar we ons op moeten voorbereiden, dat is met name dat we die diversiteit ook moeten durven banaliseren [...] dat we ons niet blind staren op die hoofddoek. (Professor Marie-Claire Foblets, voorzitter Rondetafels Interculturaliteit; VRT, 08.11.2010)

Ondanks het gebrek aan meer diepgaande inhoudelijke informatie, komen er in de journaals dus wel verschillende interpretaties van de hoofddoek aan bod. Op het niveau van de samenleving in het algemeen komt de hoofddoek vooral aan bod in een context van godsdienstvrijheid versus de neutraliteit van de publieke instellingen (vooral het Gemeenschapsonderwijs). Op individueel niveau onderscheiden we een discours van onderdrukking, en een van persoonlijke keuze en vrijheid van moslimvrouwen. Het dominante idee is wel dat de hoofddoek problematisch is, in verschillende betekenissen en contexten. Dat beeld wordt ondersteund door een omkadering van debat en conflict. Het presenteren van uiteenlopende opinies en bronnen is een essentieel kenmerk van objectieve journalistiek, maar dat impliceert ook dat de verschillende partijen in vergelijkbare mate aan bod komen. In de vijf nieuwsberichten waarin naar de hoofddoek verwezen wordt, is de meerderheid van de actoren echter niet-moslim. Het is tekenend dat misschien de meest “positieve” en open uitspraken over dit thema komen van een autochtone onderzoekster, professor Foblets. Slechts twee moslims krijgen het woord over de hoofddoek, en maar één van hen, Yasmina Akhandas, is een vrouw. We stellen ook vast dat zij opvallend minder spreektijd krijgt dan de meeste andere actoren. De groep die het nauwst bij de hele kwestie betrokken is heeft dus de minste kans om haar stem te laten horen.

Onderwerp van een nog meer geladen debat waren gelaatsbedekkende sluiers en gewaden zoals de niqab en de boerka.⁹ De boerka wordt vaak geassocieerd met fundamentalisme, en met onderdrukking van vrouwen in bepaalde landen, zoals Afghanistan (Rantanen, 2005, pp. 334-335). Hoewel ze in Europa nauwelijks voorkomen, werkten de Belgische en Franse overheden in 2010 aan

---

9 De term “boerka” wordt vaak incorrect gebruikt als verzamelnaam voor alle gezichtsbedekkende sluiers en gewaden. De boerka is een kledingstuk dat het hele lichaam en ook de ogen bedekt. De niqab of nijab is een sluier die het gelaat bedekt, maar niet per definitie de ogen. In navolging van de makers van de relevante berichten gebruiken we de term “boerka” in zijn veralgemenende, incorrecte betekenis.

een verbod op het dragen van dergelijke kledingstukken in de openbare ruimte. Het Belgische verbod werd afgebroken door de val van de regering in april; het Franse verbod kwam er in september.

De berichtgeving over het Belgische boerkaverbod is eerder beperkt. De openbare omroep belicht alleen de legislatieve aspecten; over de motivatie voor het verbod wordt niet gesproken. VTM heeft meer aandacht voor de protesten tegen het verbod. In de weken die volgden op de goedkeuring in de Kamer van Volksvertegenwoordigers was er twee maal sprake van terreurdreiging vanuit het buitenland. In het eerste geval, op 5 mei, ging het over een filmpje op het internet van een “Arabische groepering”, die zou dreigen met aanslagen in België omdat het boerkaverbod de rechten van moslims zou schenden. Fragmenten uit die boodschap worden getoond: we zien beelden van mannen met zware wapens, volgens de nieuwslezer “Talibanstrijders in oorlogstenue”, en ook van gewapende vrouwen in boerka (VTM, 05.05.2010). Het tweede bericht over een mogelijk terreurdreiging naar aanleiding van het boerkaverbod kwam er op 16 mei. Al in de aankondiging wordt de ernst van de dreiging benadrukt:

Het Belgische boerkaverbod krijgt zware kritiek van de Pakistaanse terroristische groepering Lashkar. Tijdens het vrijdaggebed beschuldigde leider Hafiz Saeed ons land van een samenzwering tegen de islam. Zijn groepering is niet van de minsten: ze wordt verantwoordelijk geacht voor de aanslagen in Mumbai in november 2008. De wet op het boerkaverbod is nog maar zeer recent gestemd, en wij zijn het eerste Europese land met zo'n verbod. (nieuwslezeres; VTM, 16.05.2010)

De terroristische groepering wordt ook vrij direct in verband gebracht met islam: men spreekt over een algemeen islamitisch ritueel, het vrijdaggebed, en er wordt ook gesuggereerd dat de groepering in naam van de islam zou spreken. Het vervolgens vermelden van de “pioniersrol” van België binnen Europa wat het verbieden van de boerka betreft creëert een contrast met het voorgaande.

Ook de protesten van Sharia 4 Belgium, een radicale islamitische groepering die in het voorjaar van 2010 zeer veel media-aandacht kreeg, kwamen in het nieuws. Ook zij spreken “dreigende taal”:

I think the Belgian regime are sitting on a box of dynamite. They have the matches in their hands, if they want to throw them in than they will face the consequences of that. (Anjem Choudary, afgevaardigde Islam 4 UK; VTM, 20.05.2010)

Er zijn plaatsen genoeg om te betogen. Ons punt gaan wij duidelijk maken, want de eer van onze zusters laat je niet rust. Degenen die niet akkoord gaan met de nijab, die moeten maar verhuizen. (Abu Imran, leider Sharia 4 Belgium; VTM, 21.05.2010)

In een binnenlandse context zien we de boerka ook regelmatig terugkeren in de verslaggeving van het proces tegen de vermeende Belgische tak van Al-Qaeda. De vrouwelijke beklagde, Malika El Aroud, wordt bijna uitsluitend afgebeeld in een zwarte boerka. Het gewaad komt ook hier aan bod in een context van fundamentalisme en zelfs terrorisme.

De berichtgeving over het Franse boerkaverbod is algemeen veel informatiever. Elke stap in het proces van goedkeuring van de nieuwe wet ging gepaard met een bericht in een van de journaals. Bij het begin, in mei, schonk enkel VTM er aandacht aan. Het eerste bericht kwam er op 19 mei. De nieuwslezer spreekt op een nogal relativerende toon over de nieuwe wet en de motivatie van de Franse overheid.

De Franse regering heeft de boerka verboden. Niet om moslims te stigmatiseren, heet het, maar om de vrouwenrechten te verdedigen. De wet gaat ervan uit dat het vooral mannen zijn die vrouwen de boerka laten dragen om hen te onderdrukken. En mannen riskeren dan ook zwaardere straffen. Vrouwen die een boerka dragen kunnen 150 € boete krijgen, mannen die hun partner dwingen om de

boerka te dragen riskeren 15.000 € boete, en nog een jaar gevangenis. (nieuwslezer; VTM, 19.05.2010)

Het VRT-nieuws bracht een kort verslag naar aanleiding van de goedkeuring door de Franse Kamer van Volksvertegenwoordigers in juli. Een lid van het parlement motiveert de beslissing door te verwijzen naar de rechten van de vrouw. De nieuwslezeres legt dan kort uit wat een boerka is en welke boetes zullen staan op het dragen ervan. Door te vermelden dat “de Franse moslimvrouwen” het verbod niet zien zitten, geeft ze de indruk dat het dragen van de boerka, en dus alles wat daarmee geassocieerd wordt, wijd verspreid is. Dan wordt een tegenstandster van de nieuwe wet aan het woord gelaten. Ze ziet die als een schending van haar persoonlijke vrijheid en van de mensenrechten:

Ma vie ne changera pour rien au monde. Mon niqab c'est mon niqab, je le garderai, que le gouvernement l'accepte ou ne l'accepte pas, je ne suis pas hors la loi. Je verrai si les policiers viendront me mettre une amende. Si on vient me mettre une amende, beh, tout simplement je prendrai ça pour faire un recours auprès des Droits de l'Homme, tout simplement, au nom de ma liberté. (Franse moslimvrouw; VRT, 13.07.2010)

In dit bericht is het standpunt van de vrouw het meest aanwezig: ze is een halve minuut lang aan het woord, tegenover 12 seconden voor het parlementslid. De vrouw, in haar zwarte niqab, met al zijn negatieve connotaties, heeft het over mensenrechten en vrijheid. Het zich beroepen op democratische principes om een antidemocratisch en/of racistisch betoog naar buiten te brengen is een gekende strategie van zelflegitimering van bepaalde partijen of organisaties. Ook andere figuren en groepen die op dat ogenblik in de belangstelling stonden, zoals Sharia 4 Belgium en de extreemrechtse Nederlandse politicus Geert Wilders, verwezen naar het recht op vrije meningsuiting om hun radicale standpunten te verantwoorden. Het is mogelijk dat de makers van dit bericht een parallel hebben willen trekken met dergelijke groepen en dus met een algemeen

“extremisme”.

Bij de uiteindelijke goedkeuring van het wetsvoorstel door de senaat in september kwam enkel het standpunt van de Franse overheid nog aan bod:

Die godsdienstvrijheid mag niet haaks staan op de principes van gelijkheid, respect voor de vrouw, en veiligheid, zegt nu de politieke meerderheid in Frankrijk. (journalist; VRT, 15.09.2010)

Le fait d'être voilée dans un espace public, crée une rupture d'égalité entre les citoyens. Car le fait de voir sans être vue constitue incontestablement une rupture de l'égalité, et, en même temps, une attente à la dignité, et notamment, notamment, en l'occurrence à la dignité des femmes. (François-Noël Buffet, Frans senator; VRT, 15.09.2010)

De boerka geldt als een instrument van onderdrukking van de vrouw. Door het dragen ervan uitdrukkelijk los te koppelen van de islam, wordt vermeden dat twee fundamentele waarden in de Franse samenleving, met name de rechten van de vrouw enerzijds en het recht op vrije godsdienstbeleving anderzijds, in de discussie tegenover elkaar geplaatst zouden worden, en dus dat tegenstanders die waarden tegen elkaar zouden kunnen uitspelen. Dat perspectief wordt in het nieuwsbericht overgenomen. Er is in feite geen ruimte voor alternatieve opinies. Positief is wel dat “de islam” onderscheiden wordt van de boerka, en dus ook van zijn negatieve connotaties.

De algemene conclusie is dat de berichtgeving over de boerka tamelijk dubbelzinnig is. In de Belgische context komen alleen dissidente stemmen aan bod, die dreigende taal spreken. Er ontstaat een idee van een soort alliantie tussen die fundamentalistische elementen, zowel uit binnen- als buitenland, en al wie de boerka draagt. Het kledingstuk wordt bijna uitsluitend getoond en besproken in een kader van fundamentalisme en terrorisme. Wanneer het gaat over de Franse situatie is er meer aandacht voor

inhoudelijke aspecten. Het standpunt van de Franse autoriteiten domineert. Zij definiëren de boerka als instrument van onderdrukking van vrouwen, en dus als essentieel fundamentalistisch en buiten de wet.

De berichtgeving over zowel het boerka- als het hoofddoekenverbod wordt gekenmerkt door een grotere aandacht voor de implicaties voor “ons” dan voor de vrouwen die door de maatregelen getroffen worden. Terwijl de boerka vooral in een internationaal kader geplaatst wordt, komt de hoofddoek alleen aan bod in een binnenlandse context. Hoewel er ook verwezen wordt naar onderdrukking van de vrouw, en hoewel het seculiere perspectief domineert, is er toch meer ruimte voor alternatieve interpretaties. In tegenstelling tot de boerka geldt de hoofddoek wel als een legitiem onderwerp van debat, en dus van de democratische samenleving.

3.4.4. Fundamentalisme en terrorisme

Het begrip “fundamentalisme” verwijst naar een letterlijke interpretatie van religieuze geschriften, die gepaard gaat met het verwerpen van moderniteit. De term is zo consistent geassocieerd met extremisme en terrorisme, dat de begrippen nu door elkaar gebruikt worden. “Moslimfundamentalisme” is een soort containerbegrip geworden voor uiteenlopende politieke en religieuze strekkingen die onder het label “islam” opereren (Poole, 2002, p. 140).

3.4.4.1. Abu Adam, Vlaams Al-Qaedastrijder in Afghanistan

Op 18 januari bracht het VTM-journaal een bericht over een Gentenaar die in Afghanistan aan het hoofd zou staan van een groep Al-Qaedastrijders. Hoewel uit een volgend bericht zou blijken dat het mogelijk om een fantase ging, wordt het verhaal aangekondigd als “feit”; de toon is zuiver declaratief. Al in de inleiding brengt de

nieuwslezer islam en jihad zonder veel nuancering met elkaar in verband: wie zich bekeert tot de islam, lijkt onvermijdelijk bestemd om te gaan “vechten voor het geloof”.

Een Vlaamse man die bekeerd is tot de islam leidt in Afghanistan een groep jihadstrijders die daar vechten tegen de Amerikanen en de NAVO. Een journaliste van RTL TVI heeft hem daar kunnen interviewen. Al-Qaeda recruteert meer en meer westerlingen die zich bekeerd hebben. Die krijgen thuis hun opleiding via het internet en dan gaan ze vechten voor hun geloof. (nieuwslezer; VTM, 18.01.2010)

Ook de frase “vechten voor hun geloof” legt een direct verband tussen geweld en islam. De “bekering van westerlingen” en de dreiging die daarvan uitgaat is meteen het belangrijkste onderwerp in dit bericht. Al in de inleiding wordt die voorgesteld als een fenomeen in expansie. De verslaggeefster benadrukt ook dat de man, Abu Adam, zich bekeerde in België. Woorden van Adam zelf ondersteunen de suggestie dat Al-Qaeda infiltreert in westerse samenlevingen om daar mensen te recrutereren.

Vijf jaar al vecht de Vlaming in Afghanistan tegen de NAVO-troepen, maar het is in zijn geboorteland België dat hij zich bekeerde, na de aanslagen van 11 september. In het Vlaams-Brabantse Dilbeek leerde hij radicale moslims kennen, die hem vooral leerden om niet op te vallen. (journaliste; 18.01.2010)

You don't see that he's extremist, or you don't... yeah... he just looks like a normal guy in your eyes, right? So they are all part of Al-Qaeda, and they're all over the world. So I don't know any number, but there are thousands. (Abu Adam; 18.01.2010)

Het weinig genuanceerd in verband brengen van geweld tegen de NAVO-troepen met islam suggereert een klassieke oost-west-tegenstelling, waarin een “westerse” internationale organisatie in

conflict is met een “oosterse” religie, de islam.

Het verhaal wordt verteld in reportagestijl, vanuit het perspectief van de RTL-journaliste die de man interviewde. Er wordt verteld hoe ze een afspraak met hem maakte, en we zien beelden van de regio, “de grens tussen Pakistan en Afghanistan” waar “alleen de regels van de Taliban gelden”, gefilmd vanuit een rijdende wagen. De ploeg wordt opgewacht door een gemaskerde man, “lid van een Pakistaanse groep die vecht voor de heilige oorlog tegen het westen”, die hen tot bij Adam brengt. Op die manier wordt onderlijnd dat hun missie niet zonder risico is. Abu Adam, onherkenbaar omwille van een kledingstuk over zijn hoofd, stelt zichzelf kort voor, en toont daarna uniformen en wapens die hij buitmaakte op NAVO-militairen. Op de vraag van de RTL-journaliste of hij daarvoor mensen gedood heeft, antwoordt hij: “Natuurlijk wel, godzijdank.”

Met de informatie over de bekering van Adam komt het verhaal weer in België terecht. De verslaggeefster zegt dat hij ook daar wil vechten. Hij mag zelf zijn motieven uit de doeken doen:

You know, we won't stop, until you people all convert to islam, or we will kill all of you guys. All of you. For you [“lafaards”] you ban our women to go to colleges with hijab in your country, right? [...] When any muslima goes to the colleges there in Europe, they force them directly to remove the hijab, don't they? (Abu Adam; VTM, 18.01.2010)

Met zijn verwijzing naar het debat over de hoofddoek op school toont Adam dat hij op de hoogte is van wat er in België gebeurt.

Het bericht eindigt met een krachtige boodschap:

Volgens de Vlaming tikt de bom. De dreiging van de westerse bekeerlingen is immens. (journaliste; VTM, 18.01.2010)

Het bericht maakt op geen enkele manier een onderscheid tussen fundamentalisme en “gematigde” islam. Wanneer men het heeft over “moslims” worden daar dikwijls zelfs geen adjectieven als “fundamentalistische” of “extremistische” aan toegevoegd. Islam

wordt vereenzelvigd met jihad en Al-Qaeda. Hoewel gesitueerd in Afghanistan, belichaamt de figuur van Abu Adam de aanwezigheid van Al-Qaeda in Europa. Door daar bovenop de “heilige oorlog tegen het westen” voor te stellen als inherent aan de islam, en een voor moslims alledaags object als de hoofddoek ter sprake te brengen in een dergelijke context, ontstaat een beeld van een universele dreiging.

Ook bij de nieuws waarde van dit verhaal kunnen vraagtekens geplaatst worden. Een verhaal over een Vlaming die in Afghanistan tegen de NAVO vecht is natuurlijk opvallend, en de aanwezigheid van Al-Qaeda in Europa en België verdient media-aandacht, maar het bijna vereenzelvigen van de organisatie met islam is discutabel. Het was bovendien het niet zeker of Abu Adam wel was wie hij beweerde te zijn. De staatsveiligheid onderzocht de zaak maar sloot niet uit dat het om een fantast ging.

3.4.4.2. Sharia 4 Belgium

We verwezen eerder al naar Sharia 4 Belgium, een groepering die, zoals haar naam aangeeft, streeft naar een invoering van de sharia in België. Begin april 2010 haalde de voordien onbekende organisatie voor het eerst het nieuws met een actie aan de Antwerpse universiteit: een lezing van de Nederlandse auteur Benno Barnard over de islam werd vroegtijdig afgebroken door schreeuwende leden van de organisatie. Dat was het startpunt van enkele weken van media-aandacht, vooral vanwege VTM. Sharia 4 Belgium wordt vanaf het begin neergezet als gevaarlijk, radicaal en antidemocratisch. De beelden van hun actie aan de Antwerpse universiteit – chaos in de aula waar de lezing plaatsvindt – komen in bijna elk bericht terug. Zowat alle actoren in de eerste berichten (hun “doelwit” Benno Barnard, de Antwerpse burgemeester, en de Minister van Binnenlandse Zaken) plaatsen de organisatie lijnrecht tegenover het recht op vrije meningsuiting en de principes van de democratie.

Problematisch is dat Sharia 4 Belgium in de verslaggeving over haar

eerste wapenfeit zonder al te veel nuance in verband gebracht wordt met islam en moslims in het algemeen. Men spreekt wel over “radicale moslims”, maar ook de termen “moslims” en “moslimjongeren” worden dikwijls gebruikt om naar de organisatie te verwijzen.

Patrick Janssens, de burgemeester van Antwerpen, onderzoekt welke gerechtelijke stappen hij kan ondernemen tegen een groep moslimjongeren. Ze hebben gisteravond een lezing van de Nederlandse schrijver Benno Barnard aan de universiteit van Antwerpen onmogelijk gemaakt. (nieuwslezer; VTM, 01.04.2002)

De schrijver staat bekend als heel kritisch voor de islam [...] voor de moslims genoeg om hem het spreken te beletten. (journalist; VTM, 01.04.2010).

Er wordt ook gesuggereerd dat het om een groot netwerk zou gaan:

Sharia 4 Belgium riep moslims via sms en het internet op om de lezing te verstoren. (nieuwslezeres; VRT, 01.04.2010)

De groepering richt zich waarschijnlijk wel tot alle moslims, maar deze uitspraak suggereert ook dat ze daar bijklank zou vinden. De enige die evenwel een expliciet verband legt tussen radicalisme en de islam is Barnard zelf:

Ik wou uitleggen, maar zover ben ik helemaal niet gekomen, dat christendom en jodendom een traditie hebben van de bat, en de islam niet, omdat de islam geen vrije interpretatie kent. En dat werd dus ter plekke bewezen. In zekere zin was het de beste lezing die ik had kunnen geven. En die is gegeven door deze oproerkraaiers. (Benno Barnard, schrijver; VTM, 01.04.2010)

Dat beeld werd de volgende dag wel gecorrigeerd. Twee dagen na

het incident brachten VRT en VTM verslag uit van de persconferentie die een aantal moslimverenigingen bijeen geroepen hadden om zich publiekelijk te distantiëren van Sharia 4 Belgium. De titel van het VRT-bericht, *Moslims veroordelen Sharia 4 Belgium*, toont aan dat de nadruk hier wel expliciet ligt op het verschil tussen de “gematigde” en “radicale” islam. Het opsommen van diverse initiatiefnemers van de persconferentie, “*politici, vertegenwoordigers van Marokkaanse en Turkse verenigingen, en moskeeverantwortelijken*” (journaliste; VRT, 02.04.2010) illustreert dat het merendeel van de moslims, ondanks onderlinge verschillen, afstand neemt van Sharia 4 Belgium en dus niet radicaal is.

Ik verschoot zelf van de beelden. Wij kennen de organisatie ook niet. Nu, echt, wij... wij voelen ons daar ook niet goed bij. En wij vinden het eigenlijk tijd dat wij, als gematigde moslims, die heel veel moslims zijn in België, van toch een keer te zeggen van 'Kijk, mensen, wij gaan daar niet mee akkoord, dat kan niet, zulke zaken.' (Eric Bogaerts, voorzitter Belgisch Islamitisch Centrum; VRT, 02.04.2010)

[Sharia 4 Belgium zijn] *een paar mensen die nu heel veel media-aandacht hebben gekregen, en waarschijnlijk hopen dat zij een aantal pubers achter zich kunnen scharen.* (Ergün Top, politicus, woordvoerder Unie van Turkse Verenigingen; VTM, 02.04.2010)

VRT laat exclusief moslims aan het woord. Eric Bogaerts (Belgisch Islamitisch Centrum), Mohammed Chakkar (Federatie van Marokkaanse Verenigingen), en Karim Bachar, Antwerps gemeenteraadslid, spreken elk 15 à 20 seconden lang. Ze verwerpen de actie van Sharia 4 Belgium en benadrukken dat het gaat om een geïsoleerd incident, dat niet mag afstralen op de hele moslimgemeenschap. Op VTM wordt het standpunt van de Antwerpse autoriteiten verwoord door de burgemeester, die als eerste en het langst (23 seconden) aan het woord komt.

We vinden dat in Antwerpen iedereen het recht heeft op vrije meningsuiting, ook Sharia 4 Belgium trouwens, zij mogen hun mening vrij verkondigen, maar ze moeten ook toelaten dat anderen dat doen. (Patrick Janssens, burgemeester Antwerpen; VTM, 02.04.2010)

De moslimactoren, Eric Bogaerts en Ergün Top (gemeenteraadslid, maar hier eerder aan het woord in zijn hoedanigheid van woordvoerder van de Unie van Turkse Verenigingen) krijgen een gezamenlijke spreektijd van 20 seconden. Men zou kunnen stellen dat het “autochtone” perspectief in het VTM-bericht primeert, maar anderzijds wordt op die manier ook onderlijnd dat de (democratisch verkozen) autoriteiten en de moslimverenigingen aan dezelfde kant staan. Ook de journalisten onderstrepen meermaals het isolement van Sharia 4 Belgium:

99% van de moslims kan zich niet vinden in de extremistische ideeën van Sharia 4 Belgium. (journaliste; VTM, 02.04.2010)

De vraag blijft wel of de journaals aandacht hadden besteed aan het perspectief van “gematigde” moslims als er geen persconferentie had plaatsgevonden. Die nadruk op het onderscheid tussen de ideeën van Sharia 4 Belgium en de islam in het algemeen werd trouwens niet gehandhaafd in de verdere verslaggeving over de organisatie.

Op 5 april bracht het VTM-journaal een interview met een voormalig straathoekwerker over Fouad “Abu Imran” Belkacem, de woordvoerder van Sharia 4 Belgium. Het bericht duurde vrij lang (145 seconden) en had een prominente plaats, vooraan in de uitzending. De man heeft het vooral over de ideeën van Belkacem:

Van in het begin was dat mij niet pluis. Heel, heel radicaal hé... homo's hebben gewoon geen recht op leven hé, die moesten dan tegen de muur gezet worden. De joden, dat waren de schuldigen van... van alles en nog wat dat fout ging... . Alle Vlamingen zijn racisten, alle Belgen zijn racisten, alle Europeanen zijn... ongelovigen. (Peter Calluy,

voormalig straathoekwerker; VTM, 05.04.2010)

Hij spreekt ook over de onwil van een aantal politici om zijn bezorgdheid over de groeiende aanhang van Belkacem ernstig te nemen. Terwijl hij dat zegt wordt er een beeld getoond van enkele moslims op straat. Hoewel nergens expliciet wordt er dus wel gesuggereerd dat het volstaat om moslim te zijn om aangesproken te worden door de ideeën van Sharia 4 Belgium. De verslaggever brengt die ideeën wel rechtstreeks in verband met “de regels van de islam”, alsof die eenduidig zouden zijn en door alle moslims op dezelfde manier geïnterpreteerd worden.

Sharia 4 Belgium wil de democratie afschaffen en iedereen onderwerpen aan de regels van de islam. (journalist; VTM, 05.04.2010)

Belkacem zelf wil volgens de journalist niet voor de camera reageren. Men laat wel zijn korte telefonische reactie horen. VTM laat trouwens doorheen haar hele berichtgeving over Sharia 4 Belgium nadrukkelijk de stem van de organisatie horen. Al in het verslag over het incident met Benno Barnard komt een van haar leden kort aan het woord:

Als er een lezing wordt gegeven over andere mensen, of een andere cultuur, of een andere denkwijze, dan wordt er toch minstens verwacht dat er een tegenreactie is, en zeker in een gebouw zoals deze. (lid Sharia 4 Belgium; VTM, 01.04.2010)

Dat is niet anders in de berichtgeving over het boerkaverbod. Sharia 4 Belgium mengde zich in het debat en trok de hoofdrol naar zich toe. De verslaggeving over het boerkaverbod speelde zich bijna exclusief af rond de tegenstanders ervan, en van die tegenstanders protesteerde Sharia 4 Belgium het luidst. Op 20 en 21 mei werd in het VTM-nieuws gesproken over hun plannen voor een betoging tegen het verbod. Uit het bericht spreekt vooral de minachting van

Sharia 4 Belgium voor de overheid en ordediensten; inhoudelijk wordt er over de boerka weinig of niet gesproken.

De boerkabetoging is verboden, maar daar trekt Sharia 4 Belgium zich niks van aan. (journaliste; VTM, 20.05.2010)

Een moslim vreest zijn schipper. Wij vrezen Allah en wij vrezen niemand anders. De staatsveiligheid inderdaad, zij houden ons in het oog, zij volgen ons... zij proberen ons te intimideren. Maar dat deert ons niet. Ik voel me veiliger zelfs, ik ben heel blij dat ik escortes krijg. (Fouad "Abu Imran" Belkacem, woordvoerder Sharia 4 Belgium; VTM, 20.05.2010).

In die berichten komt ook de internationale affiliatie van Sharia 4 Belgium aan bod. Een Britse zusterorganisatie, Islam 4 UK, komt mee betogen tegen het boerkaverbod. Hun afgevaardigde spreekt dreigende taal aan de Belgische autoriteiten:

I think the Belgian regime are sitting on a box of dynamite. They have the matches in their hands, if they want to throw them in than they will face the consequences of that. (Anjem Choudary, afgevaardigde Islam 4 UK; VTM, 20.05.2010)

De verslaggeefster benadrukt dat Islam 4 UK in Groot-Brittannië verboden is onder de antiterrorismewet. Hier is het vooral Sharia 4 Belgium zelf die pretendeert uit naam van "de islam" te spreken.

Het is opvallend dat de woordvoerder van de organisatie zelf vrij veel aan het woord gelaten wordt. Men creëert op die manier een indruk van genuanceerde berichtgeving. Anderzijds geven de berichten ook de indruk dat Sharia 4 Belgium op alle manieren de aandacht van de media probeert te trekken; en is een interview met een man die nadrukkelijk als gevaarlijk geportretteerd wordt ontegensprekelijk "sensationeel".

De belangrijkste vaststelling is dat een fundamentalistische moslimorganisatie op subtiele manier in verband gebracht wordt met

islam en moslims in het algemeen. De stem van “de moslimgemeenschap” komt weliswaar aan bod, maar alleen omdat ze daar zelf het initiatief toe nam. Door te verwijzen naar de groeiende aanhang van Sharia 4 Belgium, en naar de band met internationaal fundamentalisme, wordt de organisatie nadrukkelijk als een bedreiging voorgesteld. Na de verslaggeving over het proces tegen Malika El Aroud en acht andere vermoedelijke leden van Al Qaeda, die we hier niet in detail bespreken, wordt ook hier de band tussen Belgisch en internationaal moslimfundamentalisme benadrukt.

3.4.4.3. Fundamentalisme en islam

De presentatie van fundamentalisme en terrorisme als inherent aan de islam wordt door sommige journalisten problematisch bevonden. We zien dan ook verschillende berichten die nadrukkelijk ingaan op de diversiteit binnen de islam. Maar ook wanneer er een expliciet onderscheid gemaakt wordt tussen “extremistische” en “gematigde” islam, blijkt het niet vanzelfsprekend om een genuanceerd beeld te geven. Een weinig geslaagde poging tot “positieve” berichtgeving is het verslag dat VRT op 2 maart uitzond naar aanleiding van uitspraken van de Pakistaanse godsgeleerde Mohamed Tahir ul-Qadri over terrorisme (item 13, VRT, 02.03.2010). Het bericht bestaat uit een vrij lange inleiding door de nieuwslezeres, waarna enkele fragmenten getoond worden uit de speech van ul-Qadri. Hij sprak een fatwa uit tegen terrorisme en tegen geweld gepleegd in naam van de islam. De nieuwslezeres benadrukt voortdurend het bijzondere van die gebeurtenis:

Een opmerkelijke uitspraak: 'Terroristen zijn de vijanden van de islam.' De uitspraak is des te opmerkelijker, omdat ze komt van een invloedrijke moslimgeleerde uit Pakistan. Mohamed Tahir ul-Qadri heeft in Londen zelfs een fatwa uitgesproken tegen terrorisme, een islamitisch verbod. Het gebeurt niet vaak dat moslimgeestelijken openlijk een sterk standpunt innemen tegen terrorisme en extremisme. Maar de

Pakistaanse godsgelerde zegt dat het nodig is om duidelijke taal te spreken, omdat hij bezorgd is over de radicalisatie bij met name moslimjongeren. Hij sprak zijn fatwa uit in het Engels, en ook dat is een primeur. (nieuwslezeres; VRT, 02.03.2010)

De presentatrice staat duidelijk zeer positief tegenover ul-Qadri en zijn uitspraken. Maar de aankondiging van die uitspraken als hoogst uitzonderlijk impliceert ook dat ze in feite een afwijkende visie vertegenwoordigen; dat de het merendeel van de moslims die mening niet deelt. De “radicalisatie bij moslimjongeren” waarvan sprake komt door de afwezigheid van achtergrondinformatie naar voor als een lineaire, onomkeerbare ontwikkeling. Ondanks de woorden van ul-Qadri, die zeer prominent aan bod komen, wordt in feite gesuggereerd dat islam en terreur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Een redelijk voorbeeld van evenwichtige verslaggeving vinden we in het VRT-journaal van 8 januari, in een lang bericht over de nasleep van de poging tot aanslag op een vliegtuig in de Verenigde Staten op kerstdag 2009. Het eerste deel van het item is minder relevant voor ons onderzoek: het gaat in op de verantwoordelijkheid van de Amerikaanse inlichtingendiensten, en op de consequenties voor het vliegverkeer in de VS, met name extra veiligheidsmaatregelen op luchthavens en alle gevolgen voor de passagiers. Er worden vrij lange fragmenten getoond uit een verklaring van de Amerikaanse president, die kritiek uit op de inlichtingendiensten; en enkele passagiers op de luchthaven van Newark geven hun mening over het incident. In het tweede deel interviewt een journaliste een aantal Amerikaanse moslims over de gevolgen die zij ondervinden van terroristische acties die gepleegd worden in naam van de islam. Ze gaat op pad in een stadje bij Detroit waar een groot deel van de bevolking moslim is, en spreekt er met de plaatselijke imam en enkele bewoners. De belangrijkste boodschap is dat moslims in de VS in de eerste plaats “gewone Amerikanen” zijn:

De moslimgemeenschap in Dearbourn wil er geen twijfel over

laten bestaan dat zij even erg geschokt is door de poging tot aanslag op kerstdag, dan elke andere Amerikaan. (journaliste; VRT, 08.01.2010)

Hoewel het woord “moslimgemeenschap” suggereert dat het om een afzonderlijke entiteit gaat, gaat de aandacht vooral naar de overeenkomsten met de rest van de Amerikaanse samenleving. De moslimactoren worden nadrukkelijk gepresenteerd als “gewone mensen”. Hun buitenlandse afkomst en moslim-zijn komen vrij nadrukkelijk aan bod (de journaliste vermeldt bijvoorbeeld kort wanneer en vanuit welk land de geïnterviewden in de VS immigrerden), maar de boodschap is dat die integratie en loyaleit aan het gastland niet in de weg hoeven te staan:

This is my country now, so whatever that country needs from me, I'm going to support it 100%. (Eddie, Libanese Amerikaan; VRT, 08.01.2010)

Ze worden ook nadrukkelijk beschreven en in beeld gebracht als aardig en gastvrij. We zien beelden van biddende gelovigen in de moskee, en van mensen op straat en in een restaurant. De eigenaar nodigt de reportageploeg uit om binnen te schuilen voor de sneeuw. Een van de geïnterviewden is een imam. Hij heeft het over de relatie tussen islam en terrorisme:

These acts like the one on Christmas day, they do not represent Islam. It just... you know... represents an extreme view of some people. (Mahdi Ali, Amerikaans imam; VRT, 08.01.2010)

Hoewel de imam in zijn betoog een duidelijk onderscheid maakt tussen terroristen en moslims, zijn het vooral de actoren in het bericht die die tegenstelling belichamen. Ze komen in de eerste plaats naar voor als respectabele burgers, die bovendien dubbel slachtoffer zijn van terrorisme. Moslims worden in de VS al geïnterviewd door de veiligheidsdiensten, en elke terroristische actie

zorgt hier voor een intensivering. De journaliste vermeldt dit nadrukkelijk op het einde van het bericht, maar koppelt haar betoog daarna vreemd genoeg terug naar een andere groep die getroffen is door de gevolgen van de poging tot aanslag, de passagiers op de Amerikaanse luchthavens, en onderlijnt daarmee het echte hoofdthema van dit bericht. Toch werd een poging ondernomen om in het hele terrorismeverhaal de stem van “gewone moslims” te laten horen. De keuze voor actoren die zeer loyaal zijn aan de VS en aan de Amerikaanse waarden kan wel gezien worden als een vorm van *enlightened racism* – alleen moslims die “westerse” waarden aanhangen worden positief in beeld gebracht – maar ook als tegengewicht voor de “radicale” elementen die journalisten dikwijls opvoeren als vertegenwoordigers van de islam. Door moslims af te beelden als een integraal onderdeel van de Amerikaanse samenleving wordt geïllustreerd dat islam en terrorisme niet automatisch met elkaar in verband kunnen worden gebracht. Ook door te verwijzen naar negatieve kenmerken van die samenleving (de aanwezigheid van intolerantie) wordt het klassieke oriëntalistische perspectief hier echt doorbroken.

3.4.5. De verjaardag van 9/11: een anti-anti-islamdiscours

De herdenkingen van de aanslagen in de Verenigde Staten van 11 september 2001 werden overschaduwed door de aangekondigde verbranding van koranboeken door de protestantse dominee Terry Jones. Die wilde op die manier de slachtoffers van de aanslagen herdenken en de islam aanklagen als een gewelddadige religie. Later haalde hij ook nog de geplande bouw van een moskee in de buurt van Ground Zero aan als argument om zijn plan uit te voeren. Vanuit verschillende hoeken kwam er protest. De Amerikaanse overheden verzochten Jones om de actie af te blazen, en in verschillende moslimlanden werd ertegen gedemonstreerd. In de aanloop naar 11 september culmineerde de discussie. De koranverbranding ging uiteindelijk niet door, maar de moskee bleef wel onderwerp van protest. In de berichtgeving rond 11 september

zijn Terry Jones en diverse vertegenwoordigers van de Amerikaanse autoriteiten de meest prominente actoren. In de argumenten van die laatsten tekent zich een soort anti-anti-islamdiscours af, dat het dominante perspectief vormt in de hele berichtgeving.

Terry Jones wordt in onze journaals nadrukkelijk afgebeeld als een fanaticus. In de diverse fragmenten uit zijn speeches die getoond worden komt hij zeer radicaal uit de hoek.

We are wanting to send a message to those people who do not mind threatening the president, who do not mind bombing buildings. If you push us too far, we can go beyond talk. There's a time that the talk is over, there's a time that we must stand up and battle. (Terry Jones; VTM, 08.09.2010)

Die portrettering van Jones als zeer radicaal gebeurt vooral door hem zelf aan het woord te laten, hem te parafaseren, of door andere actoren over hem te laten spreken. Hij wordt door journalisten zelf nooit expliciet als dusdanig aangeduid. Alleen in de berichten over de verjaardag van 9/11 wordt er naar een andere religie dan de islam verwezen, en Jones is de enige actor in heel onze steekproef van wie vermeld wordt dat hij een christen is. Het is dus opvallend dat hij, ondanks het feit dat zijn radicale ideeën centraal staan in de berichtgeving, nergens het label “radicaal”, “fundamentalistisch” of “extremistisch” krijgt toegewezen, adjectieven die in ander nieuws wel veelvuldig gebruikt worden om moslimactoren te beschrijven.

Het beeld van Jones contrasteert met dat van zijn critici, die zijn plannen veroordelen en praten over de mogelijke gevolgen. Onder meer de Amerikaanse president, de Minister van Buitenlandse Zaken en de opperbevelhebber van de troepen in Afghanistan komen aan het woord. Ze spreken allemaal over een “respectloze daad”, en de mogelijke gevaren voor de Amerikanen in het buitenland.

This stunt that he is talking about pulling could greatly endanger our young men and women in uniform in Iraq, or in Afghanistan. (Barack Obama; VRT, 08.09.2010)

De reactie van moslims op Jones' plannen wordt op een heel andere manier in beeld gebracht. Er wordt bijna uitsluitend gesproken over internationaal protest:

De geplande verbranding maakt moslims van over de hele wereld woedend. De Verenigde Staten vrezen voor wraakacties. (journaliste; VTM, 08.09.2010)

Terwijl de verslaggeefster deze woorden uitspreekt, zien we beelden van moslims, eerst in een betoging – ze houden borden met slogans vast – en daarna biddend in de moskee. De zinsnede “moslims van over de hele wereld” suggereert al dat het om één grote entiteit gaat, en ook het woord “woedend” roept weinig positieve associaties op. In de journaals van 10 september, waarin bovendien de afgelasting van de koranverbranding centraal staat, worden opnamen getoond van gewelddadige demonstraties in Afghanistan en Pakistan.

Op verschillende plaatsen in Afghanistan kwamen duizenden moslims op straat. Tijdens het protest viel er één dode. (journaliste; VTM, 10.09.2010)

De betogers roepen “Dood aan Amerika!” en brengen vernielingen aan op straat. Op de beelden van de protesten in Pakistan zien we hoe Amerikaanse vlaggen in brand gestoken worden. Één betogeur komt aan het woord:

Elke soenniet is bereid hiervoor te sterven. Voor elk exemplaar van de koran dat ze verbranden, zullen wij hier en in de rest van de wereld een veelvoud aan christelijke priesters doden. (betogeur; VRT, 10.09.2010)

Deze demonstranten die geweld plegen en agressieve taal spreken vormen dus het gezicht van het islamitische protest tegen Terry Jones. De stem van de Amerikaanse moslimbevolking bijvoorbeeld wordt volledig genegeerd. Slechts één maal wordt er over hen gesproken:

De moslims zijn hier maar een kleine groep, 2,5 miljoen moslims op 300 miljoen Amerikanen, dat is weinig [...] En ze waren heel erg goed geïntegreerd. Nu, negen jaar van strijd tegen terrorisme van, ja, van extremistische islamistische afkomst, zoals Osama Bin Laden, hebben het beeld van de islam hier een beetje vervormd. Amerikanen kennen de islam ook niet goed [...] En er zijn een aantal complotten ook hier op eigen grondgebied geweest, laten we maar denken aan een paar jaar geleden hier nog in New York, de autobom die net niet ontploft is op Times Square, en dan de schutter in Fort Hood, die dertien mensen heeft neergeschoten. Allemaal moslims toch, en dat heeft ervoor gezorgd dat de Amerikanen ... 60% van de Amerikanen associeert de islam nu met geweld. (journaliste; VRT, 11.09.2010)

Hoewel men hier duidelijk de bedoeling heeft om het perspectief van de Amerikaanse moslims even aan bod te brengen (de journaliste antwoordt op een vraag van de nieuwslezer naar islamofobie in de VS na 9/11) wordt er naar hen verwezen als een heel kleine minderheidsgroep – wat ook de relevantie van de moskee bij Ground Zero in perspectief plaatst – die bovendien “buiten” de Amerikaanse samenleving staat.

Slechts éénmaal komt een Amerikaanse moslim aan het woord. De initiatiefnemer van de nieuwe moskee bij Ground Zero vertelt in het VTM-nieuws van 10 september dat toegeven aan de eisen van Terry Jones, het verplaatsen van de moskee naar een andere locatie, zou betekenen dat “de radicalen” het pleit zouden winnen (VTM, 10.09.2010). Hij is 4 seconden lang aan het woord, als enige Amerikaanse moslimactor in de 9 berichten die gezamenlijk 24 minuten duren.

We kunnen besluiten dat deze berichten min of meer het perspectief van de Amerikaanse overheden reflecteren. De nadruk ligt vooral op het “problematiseren” van de figuur van Terry Jones. Het “moslimperspectief” wordt vernauwd tot protesten in het buitenland, terwijl de mensen die waarschijnlijk het meeste invloed ondervinden van de discussie over zijn persoon en over de moskee, volledig genegeerd worden.

3.4.6. Besluit

H6: De islam wordt voorgesteld als een homogeen geheel.

H7: De berichtgeving reflecteert een wij-zij-opdeling van de samenleving.

We kunnen deze hypothesen bevestigen noch verwerpen. Er tekent zich een opvallend onderscheid af tussen nieuwsberichten die islam als hoofdthema hebben, en berichten over andere onderwerpen waarin naar islam verwezen wordt. De berichten die specifiek en expliciet aan islam en/of moslims gewijd zijn – het gaat in de eerste plaats om verslaggeving van religieuze feesten – geven blijk van inspanningen van de makers om een evenwichtig of zelfs positief beeld neer te zetten. Daartoe worden verschillende strategieën gebruikt. Sommige journalisten beperken zich tot het geven van feitelijke informatie. Het VTM-bericht over het begin van de ramadan bijvoorbeeld is zeer kort, maar al bij al vrij informatief, en streeft duidelijk naar neutraliteit en evenwicht. Anderzijds houdt die aanpak in dat specifiek-islamitische aspecten van die gebeurtenissen, zoals de “strengere regels” van het vasten of het slachten van schapen voor het offerfeest, weinig uitgelegd worden. In andere items, vooral bij de openbare omroep, wordt een human interest-aanpak gehanteerd: een verslaggever praat met moslims op straat of bij hen thuis, waarbij de nadruk vooral ligt op sociale en familiale aspecten. De actoren spreken bijna allemaal perfect Nederlands (of het plaatselijke dialect), en worden nadrukkelijk geportretteerd als “gewone mensen”. De aandacht gaat vooral naar de gelijkenissen met “autochtone” feesten. Hoewel er ook ingegaan wordt op specifieke (vooral gastronomische) tradities, is de idee dat culturele verschillen oppervlakkig zijn, en dat “algemeen-menselijke” waarden zoals sociaal contact en verbondenheid primeren.

De verslaggeving over religieuze symbolen is al veel complexer. De hoofddoek is, in tegenstelling tot exclusief-islamitische gebeurtenissen zoals feesten, onderwerp van maatschappelijk debat; en de berichtgeving terzake is dan ook veel omzichtiger. Hoewel verschillende interpretaties aan bod komen, is het seculiere perspectief dominant. Door één moslima kort aan het woord te laten

ontstaat een suggestie van objectieve berichtgeving, terwijl de discussie in werkelijkheid vooral gevoerd wordt door niet-moslims. Onderzoek toont aan dat religieuze kleding vaak geldt als een symbool van verschillen – Poole spreekt van *the most visible signifier of difference* (Poole, 2002, p. 111) – en dus van cultuurbehoud. Dat is hier niet anders. De hoofddoek wordt door niet-moslims geassocieerd met onderdrukking. Doordat zij bijna uitsluitend het woord voeren, ontstaat een beeld van moslimmeisjes die “vastzitten” in een patriarchale cultuur. Moslima's brengen de hoofddoek net in verband met hun eigen keuzevrijheid, maar hun stem komt nauwelijks aan bod.

In een meerderheid van de berichten komt de islam aan bod in een andere context, en dat is er niet zelden een van fundamentalisme en zelfs terrorisme. Er zijn verschillende niveaus van associatie. Soms wordt fundamentalisme expliciet in verband gebracht met de islam, zoals in het verhaal van de Vlaamse Al-Qaedamilitant; maar meestal gaat het om subtielere suggesties, bijvoorbeeld door middel van een bepaald woordgebruik of de manipulatie van beelden. Woedende demonstranten uit Afghanistan en Pakistan werden bijvoorbeeld het gezicht van het “wereldwijde” protest van moslims tegen de aangekondigde koranverbranding op 11 september. Ook een verstrengeling van thema's die op zich weinig met elkaar te maken hebben zorgt voor negatieve associaties. Doordat Sharia 4 Belgium zich mengde in het hoofddoekendebate, kwam een alledaags religieus symbool vaak aan bod in een context van fundamentalisme. Sommige journalisten doen wel pogingen om moslims positief in beeld te brengen, en de “radicale” islam duidelijk te onderscheiden van de “gematigde” islam, maar slagen daar niet altijd in.

Die constante associatie van islam met fundamentalisme in verschillende contexten schept een totaalbeeld van een traditionalistische, conservatieve cultuur die niet compatibel is met “westerse” waarden. Fundamentalisme wordt vooral in het buitenland gesitueerd, maar er is ook aandacht voor binnenlandse vormen. Door te verwijzen naar de banden tussen binnen- en buitenland ontstaat een beeld van een grote internationale dreiging die infiltreert in de eigen samenleving.

Een oriëntalistisch perspectief schemert door op verschillende

niveaus, soms zeer expliciet (bijvoorbeeld in het verslag over het beleid van de AKP in Turkije), meestal subtieler. Naast het leggen van verbanden tussen islam en fundamentalisme, is het meest problematische aspect misschien wel de afstandelijke representatie van moslims. Uit het woordgebruik blijkt dat verslaggevers moslims niet zien als een deel van hun publiek, en dus van de samenleving.

ALGEMEEN BESLUIT

De berichtgeving is niet zo negatief als door sommige auteurs beweerd wordt. Journalisten doen duidelijk hun best om islam en moslims op een genuanceerde en zelfs positieve manier in beeld te brengen. Nieuwsberichten die expliciet over de islam gaan zijn vrij uitgebreid, met achtergrondinformatie en verschillende moslims die aan het woord komen. Vooral in de journaals van de openbare omroep worden moslims geportretteerd als “gewone mensen”, respectabele burgers, en worden culturele verschillen naar de achtergrond verwezen.

Een meerderheid van het nieuws gaat echter niet over de islam als religie, maar over andere thema's. En in die berichten worden islam en moslims vaak expliciet of impliciet in verband gebracht met negatieve onderwerpen zoals fundamentalisme en terrorisme. Die associaties zijn vrij constant. Deze thema's domineren de berichtgeving en drukken bijgevolg hun stempel op het “totaalbeeld”. In samenhang met die thema's wordt het nieuws gedomineerd door een conflictperspectief, wat de perceptie van islam als problematisch in de hand werkt.

Deze studie heeft in de eerste plaats een “verkennde” functie: beeldvorming van islam en moslims in de Vlaamse nieuwsmedia en op televisie werden tot nu toe nauwelijks bestudeerd en bieden dus veel mogelijkheden voor nieuw onderzoek. Men kan zich de vraag stellen naar de impact van de democratische revoluties in een aantal moslimlanden in 2011 op de beeldvorming rond islam. Toekomstig onderzoek zou ook zich ook moeten richten op nieuws dat niet specifiek over islam gaat, om de kijken of en in welke andere contexten moslims nog voorgesteld worden.

REFERENTIES

Bronnen

- VTM (18.01.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (12.03.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (18.03.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (01.04.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (02.04.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (05.04.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (12.05.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (16.05.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (19.05.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (20.05.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (21.05.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (31.05.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (11.08.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (08.09.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (10.09.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (11.09.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (12.09.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (03.10.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VTM (16.11.2010). *Het Nieuws* [TV-uitzending].
- VRT (08.01.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
- VRT (02.03.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
- VRT (18.03.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].

VRT (23.03.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (01.04.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (02.04.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (29.04.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (13.07.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (11.08.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (08.09.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (09.09.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (10.09.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (11.09.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (12.09.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (15.09.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (08.11.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].
VRT (16.11.2010). *Het Journaal* [TV-uitzending].

Literatuur

- Abdo, G. (2007). When the News Media Focus on Islam's Internal Struggles. *Nieman Reports*, 61(2), pp. 12-14
- Abrahamian, E. (2003). The US Media, Huntington and September 11. *Third World Quarterly*, 24(3), pp. 529-544
- Bowkill, M., Lyons, E. & Coyle, A. (2007). The rhetoric of acculturation: When integration means assimilation. *British Journal of Social Psychology*, 46, pp. 793-813
- Burton, G. (2005). *Media and Society. Critical Perspectives*. Berkshire: Open University Press.
- Cottle, S. (2000). Rethinking News Access. *Journalism Studies*,

1(3), pp. 427-448

- d'Haenens, L. & Bardoel, J. (2007). European Public Service Broadcasting: A Concept, an Institution, and a Practice. In L. d'Haenens & F. Saeys (eds.), *Western Broadcast Models. Structure, Conduct and Performance* (pp. 79-94). Berlijn: Mouton De Gruyter.
- d'Haenens, L. & Bink, S. (2006). Islam in de Nederlandse media: Focus op het Algemeen Dagblad. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 34(4), pp. 351-367
- De Bens, E. & Paulussen, S. (2005). Hoe anders is de VRT? De performantie van de Vlaamse publieke omroep. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 33(4), pp. 365-386
- De Ridder, K. (2010). *De witte media. Of waarom 'allochtonen' altijd slecht nieuws zijn*. Leuven: Lannoo.
- De Smedt, J., Hooghe, M. & Walgrave, S. (2011a). *Vlaamse televisiejournals: het buitenland verdwijnt van de radar. Criminaliteit, Cultuur, Politiek en Buitenland in de Vlaamse televisiejournals (2003-2010)*. S. 1. [04.02.2012: Elektronisch Nieuwsarchief, http://www.nieuwsarchief.be/docs/Nieuwsmonitor_4.pdf]
- De Smedt, J., Hooghe, M. & Walgrave, S. (2011b). *Jan met de pet of Piet met de stropdas. Actoren in het Vlaamse televisienieuws (2003-2010)*. S.1. [04.02.2012: Elektronisch Nieuwsarchief, http://www.nieuwsarchief.be/docs/Nieuwsmonitor_5.pdf]
- De Vreese, C. H. (2005). News framing: Theory and typology. *Information Design Journal + Document Design*, 13(1), pp. 51-62
- Devroe, I. (2007). *Gekleurd nieuws? De voorstelling van etnische minderheden in het nieuws in Vlaanderen*. Gent: Universiteit Gent.
- Devroe, I. & Saeys, F. (2002). Allochtonen en aanverwante thema's in de Vlaamse pers. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 30(2), pp. 56-76

- ENA (S.d.), *Project Elektronisch Nieuwsarchief Vlaanderen (UA)*.
[16.03.2012, ENA: <http://www.nieuwsarchief.be/index.php?pg=2>]
- Entman, R. M. (1993). Framing: toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), pp. 51-57
- Entman, R. M. (1994). Representation and reality in the portrayal of blacks on on network television news. *Journalism Quarterly*, 71(3), pp. 509-521
- Entman, R. M. (2007). Framing Bias. Media and the Distribution of Power. *Journal of Communication*, 57(1), pp. 163-173
- Evers, H. (2010). De intercultureel competente journalist. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 38(3), pp. 277-285
- Fadil, N. (2004). Het hoofddoekendebat: meer dan een debat over een stukje stof. *Ethische Perspectieven*, 14(4), pp. 373-386
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fennema, M. (2001). *Persstemmingen na 11 september*. Amsterdam: Instituut voor Migratie en Etnische Studies.
- Flood, C., Nickels, H., Hutchings, S. & Miazhevich, G. (2008). *Ideology in the Media: A Transnational Analysis of the Categorisation of Islam in British and French Television News* [Working paper]. S.l.: American Political Science Association.
- Galtung, J. & Ruge, M.H. (1965). The Structure of Foreign News. *Journal of Peace Research*, 2(1), pp. 64-91
- GMMP (2010). *Global Media Monitoring Project 2010. Belgique (Flanders). Final report*, S.l. [24.03.2012, Global Media Monitoring Project: <http://www.whomakesthenews.org/images/stories/restricted/national/Belgium-Flanders.pdf>]
- Gunter, B., Campbell, V. & Touri, M. (2008). Blogs, news and credibility. *Aslib Proceedings*, 61(2), pp. 185-204
- Hafez, K. (2000). *The West and Islam in the Mass Media*.

- Cornerstones for a New International Culture of Communication in the 21st Century* [Discussion Paper]. Bonn: Zentrum für Europäische Integrationsforschung. [15.04.2012, Zentrum für Europäische Integrationsforschung: http://www.zei.uni-bonn.de/dateien/discussion-paper/dp_c61_hafez.pdf]
- Ibrahim, D. (2010). The Framing of Islam on Network News Following the September 11th Attacks. *The International Communication Gazette*, 72(1), pp. 111-125
- Lambrechts, S. (2010). *Onderzoek naar de publieksperceptie van de betrouwbaarheid van de Vlaamse nieuwsmedia* [Masterproef]. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Lasorsa, D. & Dai, J. (2007). When New Reporters Deceive: The Production of Stereotypes. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 84(2), pp. 281-298
- Lefever, K. (2006). *'Vreemde' vrouwen. Beeldvorming in het televisienieuws van vrouwen van 'vreemde' origine*. Brussel: Sophia vzw/asbl.
- Lefevere, J., De Swert, K. & Walgrave, S. (2011). Effects of Popular Exemplars in Television News. *Communication Research*, XX(X), pp. 1-17
- McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. Londen: Sage Publications Ltd.
- Neuendorf, K. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Open Society Foundations (2011). *At Home in Europe: Muslims in Antwerpen*. New York: Open Society Foundations [10.04.2012, Open Society Foundations: http://www.soros.org/initiatives/home/articles_publications/publications/muslims-antwerp-20110913/f-muslims-antwerpen-20120222.pdf]
- Phalet, K. & Ter Wal, J. (2004). *Muslim in Nederland. De publieke discussie over de Islam in Nederland: Een analyse van de artikelen in de Volkskrant 1998-2002* [SCP werkdokument 106d]. Den Haag: Sociaal-Cultureel Planbureau.

- Phillips, L. J. & Jorgensen, M. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Londen: SAGE Publications Ltd.
- Poole, E. (2002). *Reporting Islam. Media Representations of British Muslims*. London / New York: I.B. Tauris Publishers.
- Rantanen, P. (2005). Non-documentary burqa pictures on the internet: Ambivalence and the politics of representation. *International Journal of Cultural Studies*, 8(3), pp. 329-351
- Saïd, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L. & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the Concept of Acculturation. Implications for Theory and Research. *American Psychologist*, 65(4), pp. 237-251
- Semetko, H. A. & Valkenburg, P. M. (2000). Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News. *Journal of Communication*, 50(2), pp. 93-109
- Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de Islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 33(4), pp. 330-346
- Shadid, W. (2009). Moslims in de media: de mythe van de registrerende journalistiek. In Vellenga, S. (red.). *Mist in de polder. Zicht op ontwikkelingen omtrent de Islam in Nederland* (pp.173-193) Amsterdam: Aksant.
- Shadid, W. & Van Koningsveld, P. S. (2002). The Negative Images of Islam and Muslims in the West: Causes and Solutions. In Shadid, W. & Van Koningsveld, P. S. (eds.). *Religious Freedom and the Neutrality of the State: The Position of Islam in the European Union* (pp. 174-196). Leuven: Peeters.
- Soravia, G. (1999). *L'immagine dell'Islam nei media italiani* [Working paper]. Rome: Commissione per le politiche di integrazione degli immigrati. [01.11.2011, Cestim: www.cestim.it/argomenti/31italia/.../working7_islam_media.doc]
- Sparks, G. G. (2010). *Media effects research*. Boston: Wadsworth

- Staes, L. & Lerouge, M. (1994). *Onderzoek naar de berichtgeving over allochtonen en aanverwante thema's in de pers*. Brussel: Koning Boudewijnstichting en Centrum voor gelijkheid van kansen en racismebestrijding.
- Tekin, B. Ç. (2010). *Representations and Othering in Discourse. The Construction of Turkey in the EU Context*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Ter Wal, J. (ed.) (2002). *Racism and cultural diversity in the mass media. An overview of research and examples of good practice in the EU Member States, 1995-2000*. Wenen: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations. [01.03.2012, European Union Agency for Fundamental Rights: http://fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_per_year/previous_publications/pub_mr_racism_diversity_media_02_en.htm]
- Valkenburg, P. M., Semetko, H. A. & De Vreese, C. H. (1999). The Effects of News Frames on Readers' Thoughts and Recall. *Communication Research*, 26(5), pp. 550-569
- Van Acker, K. & Vanbeselaere, N. (2011). Bringing together acculturation theory and intergroup contact theory: Predictors of Flemings' expectations of Turks' acculturation behavior. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), pp. 334-345
- Vanbeselaere, N., Boen, F., & Meeus, J. (2006). The Complicated Relationship between National Identification and Acceptance of Immigrants. In L. d'Haenens, M. Hooghe, D. Vanheule, & H. Gezduci (eds.), *'New' citizens, new policies? Developments in diversity policy in Canada and Flanders* (pp. 57-68). Gent: Academia Press.
- Vandenbrande, K. & Bauwens, J. (2004). De nieuws-consument, voor de buis en achter de krant: hoe het Vlaamse publiek televisie en krant als nieuwsmedia ziet. In N. Carpentier, C. Pauwels & O. Van Oost (eds.), *Het on(be)grijpbare publiek. Een communicatiewetenschappelijke verkenning van het publiek* (pp. 125-144). Brussel: VUBpress.

- Van Dijk, T. (1990). Social cognition and discourse. In H. Giles & W. P. Robinson (Eds.), *Handbook of language and social psychology* (pp. 163–186). New York: John Wiley.
- Van Dijk, T. (1991). *Racism and the press*. Londen / New York: Routledge.
- Van Dijk, T. (1993a). *Elite discourse and racism*. Newbury Park / Londen / New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Van Dijk, T. (1993b). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), pp. 249-283
- Van Dijk, T. (2001). Critical Discourse Analysis. In D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton (Eds.), *Handbook of Discourse Analysis*. (pp. 352-371). Oxford: Blackwell.
- Van Helden, P. E. (2005). *Framing Islam. Een onderzoek naar de beeldvorming over moslims in de media en onder de Nederlandse bevolking* [Scriptie]. Amsterdam: Vrije Universiteit.
[04.02.2012: Mira Media:
<http://www.miramedia.nl/scriptiebank/framing-islam.htm>]
- Vasterman, P. (2005). Media-Hype: Self-Reinforcing News Waves, Journalistic Standards and the Construction of Social Problems. *European Journal of Communication*, 20(4), pp.508–530
- Vos, D., De Smedt, J., Hooghe, M. & Walgrave, S. (2012). *Vrouwen in de Vlaamse televisiejournals*. S. 1. [24.03.2012, Elektronisch Nieuwsarchief,
http://www.nieuwsarchief.be/docs/Nieuwsmonitor_9.pdf]
- VRT (2011). *Monitor Diversiteit 2011. Een kwantitatieve studie naar de zichtbaarheid van diversiteit op het scherm in Vlaanderen*. S.1. [29.10.2011, VRT:
http://www.vrt.be/sites/default/files/attachments/Monitor_Diversiteit_2011_0.pdf]
- Walgrave, S. & De Swert, K. (2004). The Making of the (Issues of the) Vlaams Blok. *Political Communication*, 21(4), pp. 479-500
- Wendland, S. (2011). *Social Tensions and Acculturation: Portrayals of German Integration Discourse* [Masterproef]. Lynchburg:

Liberty University.

Wester, F. (ed.) (2006). *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. S.l.: Kluwer.

Zick, A., Küpper, B. & Hövermann, A. (2011). *Intolerance, prejudice and discrimination, a European report*. Berlijn: FES. [29.04.2012, FES: <http://library.fes.de/pdf-files/do/07908-20110311.pdf>]

Bijlage 1 – Overzicht van de geselecteerde nieuwsberichten

De tabel biedt een overzicht van de geselecteerde nieuwsberichten per datum en per zender.

DATUM	ITEMNUMMER	
	VTM	VRT
02.01.2010	1	2
08.01.2010		3
17.01.2010	4	
18.01.2010	5	
19.01.2010	6	
26.01.2010	7	8 & 9
04.02.2010	10	
11.02.2010		11
13.02.2010		12
02.03.2010		13
08.03.2010	14	15
12.03.2010	16	
16.03.2010	17	
18.03.2010	18	19
23.03.2010		20
27.03.2010	22	23
29.03.2010	24. 25	
30.03.2010	26	
31.03.2010		27

01.04.2010	28	29
02.04.2010	30	31
05.04.2010	32	33 & 34
08.04.2010		35
29.04.2010		36
05.05.2010	37	
12.05.2010	38	
16.05.2010	39	
19.05.2010	40	
20.05.2010	41	
21.05.2010	42	
27.05.2010	43	
28.05.2010		44
30.05.2010	45	
31.05.2010	46	47
05.07.2010		48
07.07.2010	49	50
08.07.2010		51
09.07.2010		52
11.07.2010	53	
13.07.2010		54
16.07.2010		55
05.08.2010		56
06.08.2010	57	
09.08.2010	58	
11.08.2010	59	60
14.08.2010	61	62

24.08.2010		63
28.08.2010	64	65
03.09.2010		66
05.09.2010		67
08.09.2010	68	69
09.09.2010		70
10.09.2010	71	72
11.09.2010	73	74
12.09.2010	75	76
15.09.2010		77
01.10.2010	78	
03.10.2010	79 & 80	81
04.10.2010		82
14.10.2010		83
19.10.2010	84	
27.10.2010		85
01.11.2010		86
08.11.2010		87
09.11.2010	88	
10.11.2010	89	90
15.11.2010		91
16.11.2010	92	93
23.11.2010	94	95 & 96
24.11.2010		97
29.12.2010	98	99
30.12.2010		100

Bijlage 2 – Codeerschema

0. CODE

1. Itemcode

1. KENMERKEN VAN HET ITEM

2. Zender

1 = VRT

2 = VTM

3. Weekdag

1 = Maandag

2 = Dinsdag

3 = Woensdag

4 = Donderdag

5 = Vrijdag

6 = Zaterdag

7 = Zondag

4. Datum

Dag – maand

XX-XX

4a. Plaats in de uitzending: in welke rubriek zit het item?

- 1 = hoofdpunt (1e item in de uitzending)
- 2 = binnenlands nieuws
- 3 = buitenlands nieuws / Europa
- 4 = reportage in het nieuws
- 5 = economie
- 6 = cultuur en media/entertainment
- 7 = sport
- 8 = anders
- 9 = niet vermeld / niet te achterhalen

4b. Plaats in de uitzending: itemnummer: ...

1e item krijgt nummer 1, 2e item krijgt nummer 2, ...

5. Duur van het item:

- 1 = Kort: minder dan 40 seconden
- 2 = Midden: tussen 40 en 100 seconden
- 3 = Lang: meer dan 100 seconden

6. Wordt in de aankondiging / inleiding duidelijk dat het over Islam gaat?

- 1 = Ja
- 2 = Nee

7. Verslaggever: wie wordt als journalistieke maker van het item aangeduid?

- 1 = Journalist, verslaggever (professional)
- 2 = Onbekend
- 3 = Onduidelijk

8. Journalistiek genre: om wat voor soort journalistiek item gaat het?

1 = Kort nieuwsbericht dat als doel heeft feitelijke informatie te brengen.

2 = Nieuwsbericht dat ook achtergrondinformatie biedt en eventueel verschillende bronnen / opinies aan het woord laat.

3 = “Reportage” binnen het nieuws.

4 = Anders.

9. Bron van het beeldmateriaal

1 = Eigen materiaal / opname.

2 = Andere Belgische zender.

3 = Europese zender.

4 = Amerikaanse zender.

5 = Arabische zender.

6 = Officiële bron

7 = Amateuropname

8 = Andere.

9 = Onbekend.

10. Waar speelt de gebeurtenis zich af? (zie bijlage 4 voor de lijst met landen per werelddeel)

01 = Brussel

02 = Antwerpen

03 = Gent

04 = Charleroi

05 = Andere grote stad in België (zie bijlage 4)

06 = België overig

07 = België algemeen

08 = Europa

09 = Turkije

- 10 = Marokko
- 11 = Midden-Oosten
- 12 = Noord-Afrika overig
- 13 = Azië
- 14 = Noord-Amerika (VS en Canada)
- 15 = Zuid-Amerika
- 16 = Afrika overig
- 17 = Australië en Nieuw-Zeeland
- 18 = Ander
- 19 = Meerdere landen
- 20 = Geen geografische plaats vermeld

2. AANLEIDING

11. Wat was de aanleiding voor het nieuwsitem?

- 01 = Uitspraken politici
- 02 = Publicatie onderzoek
- 03 = Congres/conferentie/bijeenkomst/debat
- 04 = Initiatief autoriteiten herkomstlanden
- 05 = Initiatief Belgische autoriteiten
- 06 = Protest
- 07 = Voorval/incident/ramp e.d.
- 08 = Misdaad/criminaliteit/bedreiging/arrestatie
- 09 = Beleidsvoorstel
- 10 = Eigen onderzoek journalist
- 11 = Artikel in een krant
- 12 = Ceremonie/feest/voorstelling e.d.

- 13 = Uitspraak rechtbank en onmiddellijk gevolg/Rechtszaak of juridisch onderzoek
- 14 = Televisieprogramma
- 15 = Uitspraken politie en/of veiligheidsdiensten en gerecht
- 16 = Initiatief lokale autoriteiten (bijv. Gemeenteraadsbijeenkomst)
- 17 = Verkiezingen
- 18 = Publicatie boek
- 19 = Eigen autochtoon initiatief
- 20 = Ander journalistiek werk
- 21 = Anders

3. THEMA'S

12. Om welke soort Islam gaat het in dit item? (slechts 1 antwoord mogelijk)

- 1 = Belgische Islam
- 2 = Buitenlandse Islam
- 3 = Zowel Belgische als buitenlandse Islam, met de nadruk op Belgische Islam
- 4 = Zowel Belgische als buitenlandse Islam, met de nadruk op buitenlandse Islam
- 5 = Islam in het algemeen

13. Wat is het hoofdthema in het item? (slechts 1 antwoord mogelijk)

- 01 = Religie/religieuze beleving
- 02 = Politiek

- 03 = Economie
- 04 = Ethiek (bezinning op het morele menselijke handelen; set van ongeschreven regels en gewoonten op basis waarvan iets fatsoenlijk of billijk is)
- 05 = Familierelaties
- 06 = Onderwijs
- 07 = Arbeidsmarkt
- 08 = Gezondheid en welzijn
- 09 = Etnische verhoudingen
- 10 = Criminaliteit/geweld (lichte vorm)
- 11 = Terroristische aanslagen en aanverwante praktijken
- 12 = Discriminatie
- 13 = Justitie/rechtbank
- 14 = Sport
- 15 = Ander

14. Welk subthema komt in het bericht voor? Een subthema is een belangrijk/prominent thema in het bericht, maar ondergeschikt aan het hoofdthema. (slechts 1 keuze mogelijk)

- 01 = Religie/religieuze beleving
- 02 = Politiek
- 03 = Economie
- 04 = Ethiek
- 05 = Familierelaties
- 06 = Onderwijs
- 07 = Arbeidsmarkt
- 08 = Gezondheid en welzijn

- 09 = Etnische verhoudingen
- 10 = Criminaliteit/geweld
- 11 = Terroristische aanslagen en aanverwante praktijken
- 12 = Discriminatie
- 13 = Justitie/rechtbank
- 14 = Sport
- 15 = Ander
- 16 = Geen subthema

15. Beschrijf de religieuze dimensie in het bericht. (slechts 1 keuze mogelijk)

- 01 = Geen religieuze dimensie
- 02 = Islamitische scholen
- 03 = Koran school¹⁰
- 04 = Moskee
- 05 = Ramadan
- 06 = Wetten/geboden van de koran/islam
- 07 = Manifestatie religieuze symbolen in het openbare leven (hoofddoekjes etc)
- 08 = Persoonlijke beleving religie
- 09 = Ethische kwesties
- 10 = Abortus
- 11 = Homoseksualiteit
- 12 = Gender

---

10 Een Koranschool is een school waar kinderen leren om teksten van de Koran te reciteren en te schrijven. Het is een vorm van godsdienstonderwijs die naast het reguliere onderwijs wordt aangeboden, vergelijkbaar met de zondagsscholen in de christelijke traditie.

- 13 = Familierelaties
- 14 = Belgische Moslimorganisaties
- 15 = Internationale Moslimorganisaties
- 16 = Verspreiding Islam
- 17 = Betekenis van Koran
- 18 = Gebed en gebedsruimte
- 19 = Fundamentalisme

4. ACTOREN, VERHOUDINGEN EN STANDPUNTEN

In de hierna volgende vragen moeten de in beeld komende, aan het woord komende of geparafraseerde moslimactoren aangeduid worden (d.w.z. zij belijden de islam of oordelen of handelen vanuit de islam, die ze overigens wel kunnen bekritisieren!). Dit zijn elkaar uitsluitende categorieën, een actor kan dus alleen als in beeld komend, aan het woord komend of geparafraseerd gekenmerkt worden (bijv. een geparafraseerde actor mag niet ook als in beeld gebracht aangeduid worden!).

Definitie actor: actoren zijn personen of organisaties die in het bericht bij één of meerdere 'issues' betrokken zijn.

4.1. Moslimactoren

16a. Hoeveel moslimactoren¹¹ komen alleen in beeld in het item?

- 0 = Geen enkele
- 1 = Eén
- 2 = Twee
- 3 = Drie
- 4 = Vier
- 5 = Meer dan vier

16b. Hoeveel moslimactoren komen aan het woord in het item?

- 0 = Geen enkele
- 1 = Eén
- 2 = Twee
- 3 = Drie
- 4 = Vier
- 5 = Meer dan vier

16c. Hoeveel moslimactoren worden geparafraseerd in het item? (d.w.z. de visie van de actor wordt door de verslaggever verwoord/samengevat, maar de actor komt niet zelf aan het woord)

- 0 = Geen enkele
- 1 = Eén
- 2 = Twee
- 3 = Drie

---

¹¹ Moslimactor = persoon of organisatie die de Islam naleeft.

4 = Vier

5 = Meer dan vier

Beantwoord vraag 17 t/m 25 achtereenvolgens per in beeld komende, aan het woord komende of geparafraseerde moslimactor op het aparte invulblad. Geef elke moslimactor een nummer (dus actor 1, actor 2, etc.). Indien er meer dan vier moslimactoren per categorie zijn, hoef je er per categorie maar vier te coderen (in volgorde van voorkomen in het item). Voor elke in beeld komende, aan het woord komende of geparafraseerde moslimactor moet je dus elke vraag weer apart beantwoorden! Alleen vraag 23 en 24 hoeven niet voor alle in beeld komende moslimactoren beantwoord te worden.

17. Actor nummer

1 Actor 1

2 Actor 2

3 Actor 3

4 Actor 4

18. Wordt de moslimactor door de verslaggever geïdentificeerd als moslim?

1 = Ja

2 = Nee

19. Is de moslimactor visueel herkenbaar als moslim, bijvoorbeeld door kledij (sluier, boerka, hoofddoek, ...) of handeling (biddend op matje tot Allah, ...)?

1 = Ja

2 = Nee

20. Wie vertegenwoordigt de moslimactor (zichzelf, lid van een organisatie of woordvoerder van een organisatie/partij)?

- 01 = Zichzelf
- 02 = Landelijke of lokale regering, bv. stadsbestuur
- 03 = Politie, recherche, opsporing, openbare orde
- 04 = Rechtspraak, justitie
- 05 = Politieke partijen
- 06 = Onderzoeksorganisaties, universiteiten
- 07 = Media
- 08 = Ondernemers
- 09 = Beroepsorganisaties
- 10 = Welzijnsinstanties en gezondheidszorg
- 11 = Experts en intellectuelen
- 12 = Sportorganisatie
- 13 = Artiest
- 14 = Autochtone burger
- 15 = Allochtone burger
- 16 = Vrouwen en vrouwenorganisaties
- 17 = Gezin
- 18 = Jongeren, scholieren/studenten
- 19 = Slachtoffer geweld
- 20 = Dader geweld
- 21 = Ondergrondse organisatie, bv. terroristische organisatie
- 22 = Islamitische organisaties en instellingen, bv. Moskee
- 23 = Turkse organisaties
- 24 = Koerdische organisaties

- 26 = Marokkaanse organisaties
- 27 = Vakbonden en werknemers
- 28 = Overige organisaties van/voor migranten e.d.
- 29 = Overige andere organisaties
- 30 = Kamer van Volksvertegenwoordigers
- 31 = Scholen en ouderorganisaties
- 32 = Ander

21. Komt de organisatie of individuele moslimactor voor op de lijst van bekende organisaties en personen (zie bijlage 3)?

- 1 = Ja, nummer van organisatie of persoon invullen op invulblad.
- 2 = Nee. Naam van persoon of organisatie invullen op invulblad.

22. Hoe wordt er expliciet naar de etniciteit van de moslimactor verwezen?

- 01 = Belgisch
- 02 = Allochtoon
- 03 = Turks
- 04 = Marokkaans
- 05 = Indonesisch
- 06 = Etnische minderheid
- 07 = Buitenlander
- 08 = Iraniër
- 09 = EU-inwoner
- 10 = Koerdisch
- 11 = Moslim
- 12 = Arabisch/inwoner Midden Oosten (zie bijlage 4)
- 13 = Inwoner van een ander Aziatisch land
- 14 = Gemixte identiteit
- 15 = Etniciteit niet vermeld

16 = Anders (bijv. uit de context, a.h.v. de naam, de affiliatie met een organisatie kan afgeleid worden welke etniciteit de moslimactor heeft)

23. Welke sekse heeft de moslimactor?

1 = Man

2 = Vrouw

3 = Niet van toepassing: groep/organisatie

24. Over wie spreekt de actor? (deze vraag alleen beantwoorden voor aan het woord komende/geparafraseerde actoren!). Slechts één antwoord mogelijk!

01 = Allochtonen / etnische minderheden/buitenlanders

02 = Turken

03 = Marokkanen

04 = Moslims divers

05 = Organisaties gericht op / van land van herkomst

06 = Zelforganisaties

07 = Organisaties gericht op Belgische samenleving

08 = Turken en Marokkanen

09 = Jongeren

10 = Koerden

11 = Extreem Rechts

12 = Marokkaanse jongeren

13 = Turkse jongeren

14 = Etnische kennissen / familierelaties

15 = Politici

16 = Vluchtelingen / asielzoekers

17 = Terrorist(en)

18 = Zichzelf

19 = Andere groep / persoon

20 = Niet van toepassing

25. Over welk onderwerp spreekt de actor? (deze vraag alleen beantwoorden voor aan het woord komende / geparafraseerde actoren!). Slechts één antwoord mogelijk!

01 = Integratie en inburgering

02 = Politieke correctheid vs. taboes doorbreken

03 = Negatieve beeldvorming media

04 = 11 september 2001

05 = Illegaliteit

06 = Gezondheid

07 = Taal en communicatie

08 = Sociaal-economische thema's

09 = Onderwijs

10 = Wijken

11 = Positie van vrouwen

12 = Relaties en seksualiteit

13 = Overlast, criminaliteit, veiligheid

14 = Terroristische daad

15 = Intergenerationele relaties, opvoeding

16 = Discriminatie, vooroordelen, antidiscriminatie

17 = Culturele manifestaties / uitingen

18 = Politieke participatie en burgerschap

19 = Juridische aspecten (status, rechten, pluralisme)

20 = Media en migranten

21 = Migratiebeleid; economische aspecten immigratie; gezinshereniging; remigratie

22 = Sport en vrije tijd

23 = Religieuze aangelegenheden

24 = Posities t.o.v. herkomstland en transnationale identiteit

25 = Ander onderwerp

26. Hoe lang is de moslimactor aan het woord? (..... sec.)

4.2. Andere organisaties en groepen (GEEN moslimorganisaties)

27a. Komen er andere organisaties of groepen in beeld die geen moslims vertegenwoordigen?

1 = Ja

2 = Nee

27b. Komen er andere organisaties of groepen aan het woord die geen moslims vertegenwoordigen?

1 = Ja

2 = Nee

27c. Worden er andere organisaties of groepen geparafraseerd die geen moslims vertegenwoordigen? (d.w.z. de visie van de groep of organisatie wordt door de verslaggever verwoord/samengevat, niet letterlijk geciteerd)

1 = Ja

2 = Nee

28. Hoe verhoudt de andere eerst in beeld komende/ aan het woord komende groep of organisatie zich ten opzichte van de moslim(s) actor(en) in het item? De houding van de andere partij(en) kan opgemaakt worden uit een directe reactie op moslims

(in een uitspraak bijvoorbeeld), of door het standpunt van betreffende partij te vergelijken met dat van moslims, zoals dat in het artikel naar voren komt.

1 = Positief. Positief is wanneer het individu een zelfde of soortgelijk standpunt inneemt ten opzichte van die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier steun betuigt aan (een van de) moslim actoren;

2 = Negatief. Negatief is wanneer het individu een tegengesteld standpunt inneemt als die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier afzet tegen (een van de) moslimactor(en);

3 = Gemengd. Er wordt met gemengde (zowel positieve als negatieve) gevoelens gereageerd op de moslimactor(en);

4 = Neutraal over de hele lijn;

5 = Onbekend. Uit de tekst valt niet op te maken hoe het individu zich verhoudt tot de moslimactor(en);

6 = Niet van toepassing (er wordt geen ander individu geciteerd en/of er komt geen moslimactor voor.)

4.3. Andere individuen (GEEN moslimactoren)

29a. Andere individuen. Komen er individuen in beeld die niet tot een moslimpartij behoren of moslim zijn?

1 = Ja

2 = Nee

29b. Komen er individuen aan het woord die niet tot een moslimpartij behoren of moslim zijn?

1 = Ja

2 = Nee

29c. Worden er individuen geparafraseerd die niet tot een

moslimpartij behoren of moslim zijn? (d.w.z. de visie van het individu wordt door de verslaggever verwoord/samengevat, niet letterlijk geciteerd)

1 = Ja

2 = Nee

30. Hoe verhoudt het eerst in beeld komende / aan het woord komende individu zich ten opzichte van de moslimactor(en) in het item? De houding van het andere individu kan opgemaakt worden uit een directe reactie op moslims (in een uitspraak bijvoorbeeld), of door het standpunt van het betreffende individu te vergelijken met dat van moslims, zoals dat in het artikel naar voren komt.

1 = Positief. Positief is wanneer het individu een zelfde of soortgelijk standpunt inneemt ten opzichte van die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier steun betuigt aan (een van de) moslim actoren;

2 = Negatief. Negatief is wanneer het individu een tegengesteld standpunt inneemt als die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier afzet tegen (een van de) moslimactor(en);

3 = Gemengd. Er wordt met gemengde (zowel positieve als negatieve) gevoelens gereageerd op de moslimactor(en);

4 = Neutraal over de hele lijn;

5 = Onbekend. Uit de tekst valt niet op te maken hoe het individu zich verhoudt tot de moslimactor(en);

6 = Niet van toepassing (er wordt geen ander individu geciteerd en/of er komt geen moslimactor voor.)

4.4. De verslaggever

31a. Hoe verhoudt de verslaggever zich ten opzichte van de moslimactor(en)?

1 = Positief. Positief is wanneer het individu een zelfde of soortgelijk standpunt inneemt ten opzichte van die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier steun betuigt aan (een van de) moslim actoren;

2 = Negatief. Negatief is wanneer het individu een tegengesteld standpunt inneemt als die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier afzet tegen (een van de) moslimactor(en);

3 = Gemengd. Er wordt met gemengde (zowel positieve als negatieve) gevoelens gereageerd op de moslimactor(en);

4 = Neutraal over de hele lijn;

5 = Onbekend. Uit de tekst valt niet op te maken hoe het individu zich verhoudt tot de moslimactor(en);

6 = Niet van toepassing (er wordt geen ander individu geciteerd en/of er komt geen moslimactor voor.)

31b. Hoe verhoudt de verslaggever zich ten opzichte van de niet-moslimactor(en)?

1 = Positief. Positief is wanneer het individu een zelfde of soortgelijk standpunt inneemt ten opzichte van die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier steun betuigt aan (een van de) moslim actoren;

2 = Negatief. Negatief is wanneer het individu een tegengesteld standpunt inneemt als die van moslims (in het artikel), of zich op een andere manier afzet tegen (een van de) moslimactor(en);

3 = Gemengd. Er wordt met gemengde (zowel positieve als negatieve) gevoelens gereageerd op de moslimactor(en);

4 = Neutraal over de hele lijn;

5 = Onbekend. Uit de tekst valt niet op te maken hoe het individu zich verhoudt tot de moslimactor(en);

6 = Niet van toepassing (er wordt geen ander individu geciteerd en/of er komt geen moslimactor voor.)

5. NIEUWSFRAMES

De manier waarop de media bepaalde problemen definieert, de oorzaken van deze problemen naar voren brengt, bepaalde morele uitspraken doet en bepaalde oplossingen voordraagt, kan gezien worden als een *nieuwsframe*. De manier waarop de media d.m.v. nieuwsframes bepaalde onderwerpen presenteren, beïnvloedt de manier waarop het publiek over deze onderwerpen denkt en hoe het publiek deze onderwerpen opslaat in het geheugen. Met andere woorden, de media-agenda bepaalt de publieke agenda.

Valkenburg, Semetko en De Vreese (1999) werken vijf soorten nieuwsframes uit rondom 1. conflict, 2. human interest, 3. economie, 4. moraliteit en 5. verantwoordelijkheid. In verkiezingstijd worden frames met conflicterende belangen gemaakt: de ontvangers snappen de boodschap beter als ‘links’ tegenover ‘rechts’ staat, goed tegenover kwaad. In een human interest frame staat het persoonlijke centraal. Het publiek kan zich beter inleven in een persoon dan in een zaak of een ding. Het economische frame werkt de financiële gevolgen uit voor een individu, voor een groep of voor de bevolking (dit frame vonden wij te specifiek/thematisch – en hebben we omgevormd tot een meer algemeen gevolgenframe). In het moraliteitsframe komen de waarden en normen van een samenleving terug. Allerlei ethische kwesties worden erin besproken. Het verantwoordelijkheidsframe doet een appèl op de collectieve verantwoordelijkheid voor sociale onderwerpen. Zo toonde Iyengar (1989) aan dat Amerikaanse bijstandsmoeders in de media de schuld kregen van armoede, niet de regering. Steeds blijkt dat woorden en beelden dragers zijn van frames.

Bron: P. Valkenburg, H. Semetko, C. de Vreese (1999), 'The effect of news frames on readers' thoughts and recall', in: Communication research (26), 550-569.

Hieronder volgen enkele stellingen die betrekking hebben op verschillende nieuwsframes. Alle vragen moeten beantwoord

worden! Als de vraag niet relevant is in het bericht, dan ‘niet akkoord’ invullen.

32a. Het bericht suggereert dat de overheid, een overheidslaag / een instantie (of een vertegenwoordiger hiervan) in staat is om het probleem aan te pakken.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

32b. Het bericht suggereert dat de overheid, een overheidslaag / een overheidsinstantie (of een vertegenwoordiger hiervan) verantwoordelijk is voor het probleem.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

32c. Het bericht brengt oplossingen voor het probleem / onderwerp naar voren.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

32d. Het bericht suggereert dat een individu (of groep) verantwoordelijk is voor het probleem / onderwerp.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

32e. Het bericht suggereert dat er inzake het probleem onmiddellijke actie vereist is.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

33a. Het bericht verschaft een ‘menselijk gezicht’ / een

persoonlijke ‘touch’ met betrekking tot het onderwerp. Een persoon staat centraal, geen issue of ding.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

33b. Het bericht vermeldt bijvoeglijke naamwoorden of persoonlijke karakterschetsen die gevoelens van verontwaardiging, empathie, sympathie of medeleven weergeven.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

33c. Het bericht laat nadrukkelijk zien hoe individuen en groepen worden beïnvloed door het probleem / onderwerp.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

33d. Het bericht gaat in op het privé-leven van de actoren.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

34a. Het bericht reflecteert onenigheid (bv. menings-verschil) tussen verschillende partijen / individuen / groepen / landen.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

34b. Eén partij / individu / groep / land keurt de ander af.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

34c. Het bericht laat twee verschillende kanten of meer dan twee kanten van het probleem / onderwerp zien.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

34d. Het bericht verwijst naar winnaars en verliezers / daders en slachtoffers.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

35a. Het bericht bevat een morele boodschap (weergave van goed en kwaad).

0 Niet akkoord

1 Akkoord

35b. Het bericht verwijst naar moraliteit, God / Allah, of andere religieuze ideeën.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

35c. Het bericht bevat specifieke, sociale voorschriften over hoe men zich moet gedragen.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

36a. In het bericht wordt gerefereerd naar voor- of nadelen (verliezen of winsten), nu of in de toekomst.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

36b. In het bericht wordt melding gemaakt van gemaakte/te maken inspanningen en te nemen/genomen maatregelen.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

36c. In het bericht wordt verwezen naar de (mogelijke) gevolgen van het (wel of niet) voortzetten van een bepaalde activiteit.

0 Niet akkoord

1 Akkoord

Codeerschema – bijlage 1: Kalender 2010

januari					februari				maart					
week	53	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
m		4	11	18	25	1	8	15	22	1	8	15	22	29
d		5	12	19	26	2	9	16	23	2	9	16	23	30
w		6	13	20	27	3	10	17	24	3	10	17	24	31
d		7	14	21	28	4	11	18	25	4	11	18	25	
v	1	8	15	22	29	5	12	19	26	5	12	19	26	
z	2	9	16	23	30	6	13	20	27	6	13	20	27	
z	3	10	17	24	31	7	14	21	28	7	14	21	28	

april					mei							juni					
week	13	14	15	16	17	17	18	19	20	21	22	22	23	24	25	26	
m		5	12	19	26		3	10	17	24	31		7	14	21	28	
d		6	13	20	27		4	11	18	25		1	8	15	22	29	
w		7	14	21	28		5	12	19	26		2	9	16	23	30	
d	1	8	15	22	29		6	13	20	27		3	10	17	24		
v	2	9	16	23	30		7	14	21	28		4	11	18	25		
z	3	10	17	24		1	8	15	22	29		5	12	19	26		
z	4	11	18	25		2	9	16	23	30		6	13	20	27		

juli					augustus							september				
week	26	27	28	29	30	30	31	32	33	34	35	35	36	37	38	39
m		5	12	19	26		2	9	16	23	30		6	13	20	27
d		6	13	20	27		3	10	17	24	31		7	14	21	28
w		7	14	21	28		4	11	18	25		1	8	15	22	29
d	1	8	15	22	29		5	12	19	26		2	9	16	23	30
v	2	9	16	23	30		6	13	20	27		3	10	17	24	
z	3	10	17	24	31		7	14	21	28		4	11	18	25	
z	4	11	18	25		1	8	15	22	29		5	12	19	26	

oktober					november				december							
week	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	48	49	50	51	52	
m		4	11	18	25		1	8	15	22	29		6	13	20	27
d		5	12	19	26		2	9	16	23	30		7	14	21	28
w		6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29
d		7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30
v	1	8	15	22	29		5	12	19	26		3	10	17	24	31
z	2	9	16	23	30		6	13	20	27		4	11	18	25	
z	3	10	17	24	31		7	14	21	28		5	12	19	26	

Codeerschema – bijlage 2: Profiel van het VRT- en VTM-nieuws

Vast verloop van het 19h journaal op de VRT/ het avondnieuws op de VTM

Binnenland: Bij het binnenlands nieuws krijgen nieuwsberichten over België de aandacht. Meestal gaan de eerste nieuwsitems over België. Na het buitenlands nieuws volgen er doorgaans nog korte items over gebeurtenissen die zich in het binnenland afspelen.

Buitenland: In het buitenlands nieuws komen internationale en Europese ontwikkelingen aan bod.

Sport: Het sportnieuws volgt in de uitzending en wordt door iemand anders gepresenteerd dan het nieuwsanker.

Economie: Het economisch nieuws heeft geen vaste plek in de nieuwsuitzending en is ook niet altijd aanwezig

Cultuur en media: Nieuwsberichten over cultuur en media dienen vaak als afsluiter van de nieuwsuitzending, waarna er nog een kort overzicht van de belangrijkste feiten volgt.

Gasten in de studio: Soms wordt er een expert uitgenodigd in de studio, om meer informatie te geven over een specifiek thema. Het kan ook over iemand gaan die zelf een stukje presenteert, zonder daarbij te worden geïnterviewd.

Extra: Bij zeer ingrijpende gebeurtenissen wordt er een extra journaal uitgezonden.

Codeerschema – bijlage 3: Lijst met bekende moslimorganisaties en publiek bekende moslims

Turkse organisaties

1. Turkse Unie van België
2. Unie van Turkse Verenigingen (UTV)
3. Milli Görüs
4. Diyanet
5. Unie van Turkse Verenigingen (UTV)
6. Turkse ambassade in Brussel
7. Turkse ambassade in Antwerpen
8. Federatie van Vooruitstrevende Verenigingen vzw (CDF)
9. Grijze wolven (Verbond der Turkse Verenigingen in België)
10. Nurcus
11. Süleymancis
12. Gülenci
13. Centre culturel et religieux islamique chiite Mohammed-Ali

Marokkaanse organisaties

14. Federatie voor Marokkaanse verenigingen (FMV)
15. Federatie van Marokkaanse Democratische Organisaties (FMDO)
16. Marokkaans cultureel centrum
17. Communauté marocaine belge
18. Vlaams Marokkaans culturenhuis in Brussel (Daarkom)
19. Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims (VOEM)
20. Unie van Marokkaanse Zelfstandige Ondernemers (UMZO)

Islamitische en andere organisaties

21. Abu Sayyaf

22. Ahmadiyya
23. Al Manar vzw (Brussel)
24. Al-Mawada (Antwerpen)
25. Al-Qaeda
26. Ansar al-Islam
27. Arabisch Europese Liga (AEL)
28. Baas Op Eigen Hoofd (BOEH! Vzw)
29. Centre Culturel Arabe
30. Centre Islamique et Culturel de Belgique (Brussel)
31. Centrum voor Islam in Europa (CIE)
32. CISCOW
33. De Middenweg (gegroeid uit de restanten van Jongeren voor Islam)
34. De Moslim Televisie en Radio Omroep (MTRO)
35. Executief van de moslims in België (EMB)
36. Federatie van leraren Islamitische godsdienst
37. Hamas
38. Hezbollah
39. Hizb ut-Tahrir
40. imams
41. Institut du Monde Arabe
42. Islamic Human Rights Commission
43. Islamitisch Dialoog- en Informatiecentrum (Hasselt)
44. Islamitische school
45. Islamitische Vereniging Gent (IVG)
46. Jemaah Islamiyah
47. Jongeren voor Islam (Jvi, bestond tot 2009)
48. Koerdisch Instituut vzw
49. Mana vzw
50. moskee
51. Moslimbroeders

52. Moslimexecutieve
53. Muslim Rise
54. Organisation of the Islamic Conference (OIC)
55. Shariah 4 Belgium
56. Shouf shouf
57. Taliban
58. Unie van Imams
59. Unie van Moskeeën en Islamitische Verenigingen van Antwerpen (UMIVA)
60. Unie van Moskeeën en Moslimverenigingen van Limburg (UMIVEL)
61. Unie van Moskeeën en Moslimverenigingen van Oost- en West- Vlaanderen (UMIVOW)
62. Vzw de Eenmaking
63. World Muslim League

Expertorganisaties, kenniscentra en andere organisaties

64. Centre Bruxellois d'action Interculturelle
65. Centre d'études de l'ethnicité et des migrations
66. Centrum voor gelijkheid van kansen en racismebestrijding
67. Cismoc (Centre interdisciplinaire d'études de l'Islam) (UCL)
68. Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen
69. Coördination et Initiatives pour et avec les Réfugiés et Etrangers
70. Ella - kenniscentrum gender en etniciteit
71. Fedasil
72. Federatie van Zelforganisaties in vlaanderen
73. Groupe d'études sur l'Ethnicité, le Racisme, les Migrations et l'Exclusion
74. Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre (KUL)

75. Jeugd & Vrede
76. Kifkif: intercultureel Vlaanderen
77. Koning Boudewijnstichting
78. Kruispunt Migratie - Integratie, expertisecentrum Vlaanderen
79. Liga voor mensenrechten
80. MANA vzw
81. Minderhedenforum
82. Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et la xénophobie
83. Orgaan voor de Coördinatie en de Analyse van de Dreiging (OCAD)
84. School zonder racisme
85. Steunpunt Gelijke kansen beleid
86. Steunpunt Intercultureel Onderwijs
87. Steunpunt voor allochtone meisjes en vrouwen
88. Vlaams Minderhedencentrum (VMC)
89. Vlaamse gemeenschap: interdepartementale commissie voor etnisch-culturele minderheden (ICEM)
90. Vluchtelingenwerk Vlaanderen

Publiek bekende moslims

1. Abbas, Mahmoud (president van Palestina)
2. Abdel Wahab, Taymour (aanslagen Stockholm)
3. Abdullah (koning van Jordanië)
4. Abou Jahjah, Dyab
5. Achaibi, Mohamed (UMIVO)
6. Ahmadinejad, Mahmoud (president van Iran)
7. Ahmed, Sharif Sheikh (Somalische president)
8. Akhandaf, Yasmina (BOEH! vzw)
9. Akkari, Achmed (Europese Raad voor de Eer van de Profet)
10. Al-Assad, Bashar (president van Syrië)

11. Al-Aulaqi, Anwar (geestelijke, Jemen)
12. Al-Kib, Abdel Rahim (eerste minister van Libië)
13. Al-Bashir, Omar Hassan (president van Soedan)
14. Ali, Mohammed (voormalig bokser)
15. Allas, Yasmina (schrijfster en actrice)
16. Almaci, Meyrem (politica, Groen!)
17. Assad, Bashar-al- (president Syrië)
18. Moussa, Amr (leider van de Arabische Liga)
19. Bachar, Karim (politicus)
20. Ben Abdellah, Abdelhay (voorzitter Mana vzw)
21. Ben Ali, Zinedine al-Abidine (voormalig president Tunesië)
22. Benali, Abdelkader (schrijver)
23. Beyazgül, Coskun (voorzitter van de Moslimexecutieve, tot 2011)
24. Bin Laden, Osama (voormalig leider Al Qaeda)
25. Bogaerts, Eric - Ibrahim – (Woordvoerder De Koepel)
26. Bouazza, Hafid (schrijver)
27. Boussoufa, Mbark (voetballer)
28. Bouyeri, Mohammed (moordenaar van Theo van Gogh)
29. Cavdarli, Cemal (islamleraar, volksvertegenwoordiger)
30. Chahbi, Tahar (UMIVEL)
31. Chakar, Mohammed (voorzitter van de FMV)
32. Chaouch, Saïd (prominent lid van Da'wah Tabliegh)
33. Charkaoui, Naima (Directrice van het minderhedenforum)
34. Chatouani, Mohammed (stichtend lid van Jongeren voor Islam)
35. Dekkers, Lesley (vriendin van Johri)
36. Demir, Zuhail (politicus, N-VA)
37. El Baradei, Mohamed
38. El Machoud, Farid (lid van de Moslimexecutieve)
39. El Massoudi, M'hamed (Executief van de Moslims van

België)

40. Erdogan, Recep Tayyip (Turkse premier 2003-2007)
41. Errouggi, Mohamed (UMB)
42. Fadil, Nadia (onderzoekster)
43. Fraihi, Tarik (voorzitter van Kifkif)
44. Geele, Mohammed (pleegde een aanval op Kurt Westergaard)
45. Hirsi Ali, Ayaan (VVD politica)
46. Hussein, Saddam (voormalig president van Irak)
47. Ihsanoglu, Ekmeleddin (hoofd van de Organisatie van de Islamitische Conferentie)
48. Imran, Abu (oprichter en woordvoerder van Shariah 4 Belgium)
49. Islam, Yusuf (Cat Stevens, muzikant)
50. Johri, Mohammed (gangster)
51. Khaddafi, Moammar (Libische ex-dictator)
52. Khaddafi, Saif al-Islam (zoon van Moammar Khaddafi)
53. Karzai, Hamid (president Afghanistan)
54. Khamenei, Ayatollah Ali (Iraans geestelijk leider)
55. Karzai, Hamid (president van Afghanistan)
56. Khlak, Chrayan Abdel (VOEM)
57. Koçak, Selahattin (politicus, S-PA)
58. Lanjri, Nahima (CD&V)
59. Oemarov, Dokoe (leider van islamitische separatisten)
60. Özen, Özlem (politicus, PS)
61. Maftouhi, Jamal (Imam)
62. Mdaouchi, Said (kopstuk van UMIVA, CD&V politicus)
63. Mubarak, Hosni Sayyid (voormalig president van Egypte)
64. Morsi, Mohammed (woordvoerder moslimbroeders Egypte)
65. Sabi, Mehmet (woordvoerder van Milli Görüs)
66. Saleh, Ali Abdullah (president Jemen)
67. Sekkaki, Ashraf (gangster)

68. Tahir-ul-Qadri, Mohamed (Islamgeleerde)
69. Talhaoui, Fauzaya (lid van de Koning Boudewijnstichting)
70. Taouil, Nordine (voorzitter van de moslimraad, imam)
71. Turan, Güler (politica, S-PA)
72. Top, Ergün (advocaat)
73. Trabelsi, Nizar (lid van Al-Qaeda)
74. Ugurlu, Semsettin (lid van de Belgische moslim executieve)
75. Yalçın, Hilâl (politicus, CD&V)
76. Yüksel, Veli (VRT-journalist en politicus)
77. Zahnoun, Farid (voormalig voorzitter van jongeren voor islam)
78. Zawahiri (al-) (hoofd Al-Qaeda na Bin Laden)
79. Zemni, Sami (voorzitter van het Centrum voor Islam in Europa)

Codeerschema – bijlage 4: Steden in België en landen per werelddeel

Steden in België (20 grootste volgens inwonertal)

1. Brussel	11. Aalst
2. Antwerpen	12. La Louvière
3. Gent	13. Kortrijk
4. Charleroi	14. Hasselt
5. Luik	15. Sint-Niklaas
6. Brugge	16. Oostende
7. Namen	17. Doornik
8. Leuven	18. Genk
9. Bergen	19. Seraing
10. Mechelen	20. Roeselare

Landen per werelddeel

1. Europa

1. Albanië	16. Italië
2. Andorra	17. Kosovo
3. België	18. Kroatië
4. Bosnië en Herzegovina	19. Letland
5. Bulgarije	20. Liechtenstein
6. Cyprus	21. Litouwen
7. Denemarken	22. Luxemburg
8. Duitsland	23. Macedonië
9. Estland	24. Malta
10. Finland	25. Moldavië
11. Frankrijk	26. Monaco
12. Griekenland	27. Montenegro
13. Hongarije	28. Nederland
14. Ierland	29. Noorwegen
15. IJsland	30. Oekraïne

31. Oostenrijk	39. Slowakije
32. Polen	40. Spanje
33. Portugal	41. Tsjechië
34. Roemenië	42. Vaticaanstad
35. Rusland (Europees gedeelte)	43. Verenigd Koninkrijk
36. San Marino	44. Wit-Rusland
37. Servië	45. Zweden
38. Slovenië	46. Zwitserland

2. Midden-Oosten

47. Bahrein	56. Libië
48. Egypte	57. Oman
49. Irak	58. Palestina
50. Iran	59. Qatar
51. Israël	60. Saoedi Arabië
52. Jemen	61. Syrië
53. Jordanië	62. Verenigde Arabische Emiraten
54. Koeweit	
55. Libanon	

3. Noord-Amerika

63. Canada
64. Verenigde Staten van Amerika

4. Midden- en Zuid-Amerika

65. Antigua en Barbuda	71. Brazilië
66. Argentinië	72. Chili
67. Bahama's	73. Colombia
68. Barbados	74. Costa Rica
69. Belize	75. Cuba
70. Bolivia	76. Dominica

77. Dominicaanse Republiek	89. Paraguay
78. Ecuador	90. Peru
79. El Salvador	91. Puerto Rico
80. Grenada	92. Saint Kitts en Nevis
81. Guatemala	93. Saint Lucia
82. Guyana	94. Saint Vincent en de Grenadines
83. Haïti	95. Suriname
84. Honduras	96. Trinidad en Tobago
85. Jamaica	97. Uruguay
86. Mexico	98. Venezuela
87. Nicaragua	
88. Panama	

5. Azië

99. <i>Abchazië</i>	120. Maleisië
100. Afghanistan	121. Mongolië
101. Armenië	122. <i>Nagorno-Karabach</i>
102. Azerbeidzjan	123. Nepal
103. Bangladesh	124. Noord-Korea
104. Bhutan	125. Oezbekistan
105. Birma (Myanmar)	126. Oost-Timor
106. Brunei	127. Pakistan
107. Cambodja	128. Rusland (Aziatisch gedeelte)
108. China	129. Singapore
109. Filipijnen	130. Sri Lanka
110. Georgië	131. <i>Taiwan</i>
111. Hongkong	132. Tadzjikistan
112. India	133. Thailand
113. Indonesië	134. Turkije
114. Japan	135. Turkmenistan
115. Kazachstan	136. Vietnam
116. Kirgizstan	137. Zuid-Korea
117. Laos	138. <i>Zuid-Ossetië</i>
118. Macao	
119. Maldiven	

6. Afrika

139. Algerije	167. Mali
140. Angola	168. Marokko
141. <i>Arabische Democratische Republiek Sahara</i>	169. Mauritië
142. Benin	170. Mauritius
143. Botswana	171. Mayotte
144. Burkina Faso	172. Mozambique
145. Burundi	173. Namibië
146. Centraal-Afrikaanse Republiek	174. Ngwane (Swaziland)
147. Comoren	175. Niger
148. Congo	176. Nigeria
149. Congo-Brazzaville	177. Réunion
150. Djibouti	178. Rwanda
151. Equatoriaal-Guinea	179. Saint Helena
152. Eritrea	180. São Tomé en Príncipe
153. Ethiopië	181. Senegal
154. Gabon	182. Seychellen
155. Gambia	183. Sierra Leone
156. Ghana	184. Soedan
157. Guinee	185. Somalië
158. Guinee-Bissau	186. <i>Somaliland</i>
159. Ivoorkust	187. Tanzania
160. Kaapverdië	188. Togo
161. Kameroen	189. Tsjaad
162. Kenia	190. Tunesië
163. Lesotho	191. Uganda
164. Liberia	192. Westelijke Sahara
165. Madagaskar	193. Zambia
166. Malawi	194. Zimbabwe
	195. Zuid-Afrika
	196. Zuid-Soedan

7. Oceanië

197. Australië	199. Kiribati
198. Fiji	200. Marshalleilanden

201. Micronesia	206. Salomoneilanden
202. Nauru	207. Samoa
203. Nieuw-Zeeland	208. Tonga
204. Palau	209. Tuvalu
205. Papoea-Nieuw-Guinea	210. Vanuatu

Bijlage 3 – Intercodeurbetrouwbaarheid

Cohen's Kappa - waarden per bericht per deel van het codeboek

item	Deel 1	Deel 2 + 3	Deel 4	Deel 5
10	1,000	0,750	0,909	0,791
20	0,902	1,000	1,000	0,208
30	0,798	1,000	0,909	0,605
40	0,904	0,762	0,954	0,377
50	0,904	1,000	0,642	0,712
60	1,000	1,000	0,755	0,729
70	0,725	1,000	1,000	0,776
80	1,000	0,733	0,910	0,787
90	1,000	0,750	0,819	0,612
100	0,815	0,542	0,879	0,457
Gemiddelde	0,905	0,854	0,878	0,610

Bijlage 4 – Van Dijk's lijst met vragen met betrekking tot discourses

1. Selectie

Welke op zich nieuwswaardige gebeurtenissen (waar men op een andere manier weet van heeft) komen niet aan bod? En welke niet-nieuwswaardige gebeurtenissen komen wel aan bod? Gebeurt dat vaker? Wat (behalve tijdsgebrek) zouden daar de oorzaken van kunnen zijn?

2. Presentatie

- a) Plaats in het nieuws: is het bericht een hoofdpunt?
- b) Omvang: hoe lang duurt het bericht?

3. Onderwerpen

Welke globale onderwerpen komen in het artikel aan bod (bv. discriminatie, racisme,...) en wat is de globale associatie (evaluatie) van zo'n onderwerp? Welke onderwerpen komen juist niet in het bericht aan de orde, ook al hebben ze er veel mee te maken en zouden ze de nodige achtergrond verschaffen voor het beter begrijpen van dit bericht? Worden (ook) de autoriteiten bekritiseerd?

4. Thematiek

Hoe worden de onderwerpen in meer concrete thema's (bv. hoofddoekenkwestie, ...) verrat in het bericht? Ga na wat de algemene associaties / evaluaties (negatief / positief / neutraal) zijn van dit soort thema's (die binnen ieder onderwerp apart weer kunnen voorkomen) Stel een lijst op van de veel voorkomende thema's in meerdere berichten en probeer daaruit weer algemene (hoofd)thema's af te leiden.

5. Lokale semantiek

- a) Wat zijn de (eventueel negatieve) *implicaties* of *presupposities* van de zinnen van het bericht (wat neemt men bij voorbaat voor waar aan, en wat bedoelt men indirect te zeggen)?
- b) Welke speciale *verbanden* worden er tussen de zinnen (presupposities) gelegd? Worden er oorzakelijke of redengevende verbanden (bv. “door”, “omdat”, “nadat”, enz.) gesuggereerd die niet op feiten berusten?
- c) Welke andere vormen van *samenhang* worden er gelegd tussen de zinnen en dus tussen de feiten (handelingen, gebeurtenissen) waarover de zinnen gaan (bv. is zin B een verklaring, een correctie, een toelichting, ... van zin A die eraan vooraf ging)?
- d) Wat is het *perspectief* van de beschrijving? Vanuit welk standpunt (journalist, of welke betrokkenen) worden de gebeurtenissen bekeken? Wie blijkt belang (of juist niet) te hebben bij de gebeurtenissen of handelingen, over wiens belang wordt er gesproken?
- e) Welke *actoren* treden er op in het bericht? Hoe prominent is hun optreden (volgorde of omvang, zie relevantiestructuren)? Wie wordt juist niet genoemd?
- f) Wie komt er zelf aan het woord, en wiens woorden worden samengevat? Welke groep krijgt het meest het woord? Wordt kritiek genoemd, en welke aandacht krijgen de uitspraken?
- g) Welke *eigenschappen* of *handelingen* worden aan de moslimactoren toegekend in het bericht? Hebben die negatieve, neutrale of positieve implicaties, associaties of suggesties (gezien het globale thema van het bericht of van een deel van het bericht)?
- h) Welke overbodige details worden erover moslimactoren gegeven in vergelijking met andere actoren? En welke details worden juist niet vermeld?

- i) Welke aspecten van de gebeurtenissen komen niet of nauwelijks ter sprake? Worden oorzaak, redenen, achtergronden, een actuele context, bedoelingen enz. van de actuele gebeurtenissen genoemd?
- j) In hoeverre wordt er al dan niet hoofdzakelijk aandacht aan de negatieve aspecten van gebeurtenissen geschonken (het conflictueuze, bedreigende, problematische, spectaculaire, ...)?
- k) Hoe worden de feiten gepresenteerd (“waar” / “waarschijnlijk” / “onwaarschijnlijk” / “ongeloofwaardig”)? Welke relativerende partikels gebruikt het bericht (“zou” / “wellicht” / “waarschijnlijk” / “beweren”)?

6. Stijl en retoriek

- a) *Stijl*. Welke woorden worden gekozen om de actoren te beschrijven? Welke associaties hebben deze begrippen? Is de stijl voor verschillende actoren anders? Wordt er door het gebruik van een bepaald jargon (bestuurlijk, juridisch, politiek) bepaalde problemen verdoezeld (bijvoorbeeld door te sterke abstractie)? Wordt er door de zinsvorm verdoezeld wie verantwoordelijk is voor negatieve handelingen (bv. door de persoon of groep niet als onderwerp te noemen)?
- b) *Retoriek*. Welke stijlfiguren worden gebruikt (metaforen, understatement, overdrijvingen, litotes, vergelijkingen,...) ? Voor welke mensen en handelingen worden ze gebruikt? Wat is het gevolg voor de interpretatie van de rol van de betreffende persoon of groep?
- c) *Argumentatie*. Welke expliciete en impliciete argumentaties vindt men in het bericht? Zijn de conclusies duidelijk of vaag gelaten? Welke premissen gebruikt men en welke worden bij voorbaat voor waar aangenomen? Welke schijnredeneringen worden er gegeven of gerapporteerd?

7. Relevantiestructuren

Hoe wordt in al de hierboven genoemde eigenschappen (bv. thema's, actoren) uiteindelijk een *ordering* aangebracht met betrekking tot de *prominentie*, de *relevantie* of het *belang* van de gegeven informatie, bv. door bepaalde informatie in de inleiding al te geven, te herhalen, te vermelden in een conclusie; door het tonen van specifieke beelden; door het gebruik van speciale uitdrukkingen die het belang onderstrepen (zoals “het opmerkelijkste was, dat ...”); door andere retorische figuren (zoals overdrijvingen)?

Welke definitie geeft de nieuwslezer in de inleiding van het verslag van de gehele “situatie”, en is die definitie eerder neutraal, negatief of positief? Vertekent die inleiding de globale inhoud van het bericht (door slechts op een deelaspect van de gebeurtenis betrekking te hebben)?

Bijlage 5 – Nieuwsframes: factoranalyse

Factoranalyse van alle items (n = 100) (Principal Axis Factoring – Varimax with Kaiser Normalization)

	1	2	3	4	5
HUMAN INTEREST					
Het bericht gaat in op het privé-leven van de actoren	,723				
Het bericht laat nadrukkelijk zien hoe individuen en groepen worden beïnvloed door het probleem/onderwerp.	,673				,166
Het bericht vermeldt bijvoeglijke naamwoorden of persoonlijke karakterschetsen die gevoelens van verontwaardiging, empathie, sympathie of medeleven weergeven.	,660		,109		
Het bericht verschaft een ‘menselijk gezicht’/een persoonlijke ‘touch’ met betrekking tot het onderwerp. Een persoon staat centraal, geen issue of ding.	,647	-,197		,271	-,161
CONFLICT					
Het bericht verwijst naar winnaars en verliezers/daders en slachtoffers.	,479	,271		-,254	
Eén partij/individu/groep/land keurt de ander af.	,110	,791	,128		-,101
Het bericht reflecteert onenigheid (bijv. meningsverschil) tussen verschillende partijen/individuen/groepen/landen.		,777			
Het bericht laat twee verschillende kanten of meer dan twee kanten van het probleem/onderwerp zien.	-,122	,324		,273	-,213
CONSEQUENCES					
In het bericht wordt verwezen naar de			,769		

(mogelijke) gevolgen van het (wel of niet) voortzetten van een bepaalde activiteit.					
In het bericht wordt gerefereerd naar voor- of nadelen (verliezen of winsten), nu of in de toekomst.	-,122	,164	,511	,304	
In het bericht wordt melding gemaakt van gemaakte/te maken inspanningen en te nemen/genomen maatregelen.			-,252		,587
MORALITY					
Het bericht bevat specifieke, sociale voorschriften over hoe men zich moet gedragen.				,589	
Het bericht verwijst naar moraliteit, God/Allah, of andere religieuze ideeën.			,107	,544	
Het bericht bevat een morele boodschap (weergave van goed en kwaad).	,160		,166	,476	
RESPONSIBILITY					
Het bericht suggereert dat de overheid, een overheidslaag/ een overheidsinstantie (of een vertegenwoordiger hiervan) verantwoordelijk is voor het probleem.	,132		,244		
Het bericht suggereert dat een individu (of groep) verantwoordelijk is voor het probleem/onderwerp.		,485			,298
Het bericht suggereert dat er inzake het probleem onmiddellijke actie vereist is.	,112		,392	,166	,472
Het bericht brengt oplossingen voor het probleem/onderwerp naar voren.		-,237	,347		,432
Het bericht suggereert dat de overheid, een overheidslaag/ een instantie (of een vertegenwoordiger hiervan) in staat is om het probleem aan te pakken.					,397